

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Veronika Gruden

**Oblikovanje modela izobraževanja starejših odraslih na
lokalni ravni v občinah Zgornje Gorenjske**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2012

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Veronika Gruden

Mentorica: doc. dr. Angela Ivančič

Oblikovanje modela izobraževanja starejših odraslih na lokalni ravni v občinah
Zgornje Gorenjske

Magistrsko delo

Ljubljana, 2012

Zahvala

Hvala moji družini, ki me je vedno podpirala, tudi v trenutkih, ko nisem imela prave motivacije za delo.

Posebna zahvala tudi mentorici doc. dr. Angeli Ivančič, za vso pomoč in nasvete, ter občinskim predstavnikom, direktorju Razvojnne agencije Zgornje Gorenjske ter drugim anketirancem iz občin Radovljica, Tržič, Žirovnica, Bled, Bohinj, Kranjska Gora, Gorje in Jesenice, ki so sodelovali v raziskavi.

Zahvaljujem se tudi direktoricam treh Ljudskih univerz v občinah Jesenice, Radovljica in Tržič.

V starosti se skriva velika moč, a o širini in globini te moči bomo nevedni, dokler bomo zgolj primerjali mladost s starostjo (Thomas v Merriam 2007, 9).

Oblikovanje modela izobraževanja starejših odraslih na lokalni ravni v občinah Zgornje Gorenjske

V evropskih družbah se srečujemo s pojavom staranja prebivalstva, saj se bo delež starejših nad 65 let po predvidevanjih evropskega statističnega urada Eurostat dvignil iz 84,8 milijonov v letu 2008, 151,5 milijonov v letu 2060. Posledice staranja so večplastne in družbeni problemi, ki izhajajo iz spremenjene starostne strukture vsekakor zahtevajo nove rešitve za vzdrževanje družbenega ravnovesja, saj tveganja v večji meri kot ostale starostne strukture obremenjujejo ravno starejše ljudi. Ti so tako še bolj dovzetni za slabšanje finančnega položaja, krčenje socialnih omrežij, zmanjšanje avtonomije in kakovosti življenja. Z izobraževanjem starejših se postavljajo možnosti za t.i. »dejavno staranje«, kjer ima politika dejavnega staranja nalogo, da starejše delavce ohrani na trgu dela ali jih tja vrne, v širšem kontekstu pa se nanaša na individualni, družbeni, kulturni in izobraževalni razvoj ter na zdravje ljudi. Eden pglavitnih ciljev politike izobraževanja starejših je pridobivanje znanja, predvsem pa razvoj nekaterih osebnostnih lastnosti, denimo zaupanja vase, zmožnost samostojnega odločanja in družbeno ekonomska neodvisnost. Izobraževanje starejših je v marsičem izobraževanje za življenje in naj bi predstavljalo eno od sestavin koncepta vseživljenjskega učenja. V magistrski nalogi bom opredelila in podrobneje analizirala pglavitne akterje v sferi izobraževanja odraslih, ki s svojimi strategijami (programi) starejšim pomagajo do večje (daljše) neodvisnosti, preko socialnih podpornih omrežij krepijo medgeneracijsko sožitje, ter jim na ta način zagotavljajo kvaliteto življenja, na lokalni ravni. Slednjo zaokrožujejo občine Tržič, Radovljica, Bled, Bohinj, Gorje, Žirovnica, Jesenice in Kranjska Gora. V teh občinah je namreč vedno več starega prebivalstva, kar prinaša novo razsežnost v razvoju teh območij, ki jo bo potrebno čedalje bolj upoštevati. Cilj magistrske naloge je, da se modelu izobraževanja starejših doda tudi regionalni pomen, z umestitvijo v razvojni načrt regije, saj je skrb za obvladovanje sprememb, ki jih prinaša staranje prebivalstva, pomembna skupna naloga vseh. Izobraževanje starejših pa ne pomeni le prenašanja znanja na starejše odrasle, temveč je okvir za tovrstno izobraževanje bistveno širši in je povezan z uporabo dialoga, komunikacije, medgeneracijskega sodelovanja in socialnega učenja. Iz tega razloga je pomembno, da se izobraževanje starejših umesti v javni, zasebni in nevladni sektor, ter da se podpora temu procesu poišče tako na ravni države v obliki sistemskih rešitev, kot tudi na ravni lokalne skupnosti, kjer se lahko odvijajo različne oblike skupnostnega učenja, ter ne nazadnje v družini, ki ustvarja pogoje za medgeneracijsko učenje. Vsekakor je za uspeh potrebno spremeniti zastarele vzorce delovanja in jih nasloniti na znanstveno podprto poznavanje skupin starejših, vzpostaviti institucije, ki bodo z ustreznimi – starejšim prilagojenimi programi, usmerjale njihove aktivnosti, hkrati pa vzpostaviti za to primerno okolje, ki bo zmožno nuditi starejšim oporo in pomoč, kadar bodo le-to potrebovali. Obroben družbeni položaj starejših odraslih bomo lahko odpravili tako, da jih ne bomo obravnavali kot posebno družbeno skupino, temveč kot del širše družbe, ki se dinamično spreminja. V tem kontekstu bi lahko model izobraževanja starejših odraslih definirali kot dejavnik povečevanja kakovosti življenja v regiji. Izobraževanje pa je potrebno zagotoviti tudi oblikovalcem politik, odločevalcem in izvajalcem programov, kajti le tako lahko celovito pristopimo in obravnavamo vprašanje starosti in staranja.

Ključne besede: staranje populacije, dejavno staranje, izobraževanje starejših odraslih, družbeni stereotipi, socialna omrežja starejših, medgeneracijsko sožitje, izobraževalni programi.

Formation of education model for older adults in local communities in upper Gorenjska region

The European societies face population ageing, since according to the forecasts of the Eurostat, the share of people, older than 65 years, will increase from 84.8 million in 2008 to 151.5 million in 2060. The consequences of ageing are multi-layered, therefore, social problems arising from the modified age structure require new solutions in order to maintain social balance, since risks put a lot of burden mostly on the elderly, more than on other age structures. The elderly are more prone to the deterioration of the financial situation, reduction of social networks, decrease of autonomy and the quality of life. By educating the elderly, the so called "active ageing" possibilities arise, where the policy of active ageing aims at keeping the elderly workers in the labour market or returning them in the labour market; in the wider context this policy refers to individual, social, cultural and educational development and the public health. One of the main goals of the elderly education policy is to acquire the knowledge, and especially to develop some personal characteristics, for instance, self-confidence, the ability to make autonomous decision and socio-economic independence. The education of the elderly is, in many aspects, the education for life and should present one of the elements of life-long learning concept. In this master's thesis, I will determine and analyse the main players in the sphere of adult education, who use strategies (programmes) to help the elderly to prolonged independence, by enhancing social support networks they strengthen inter-generational symbiosis and in this way guarantee the quality of life on a local level. This local level comprises of the municipalities of Tržič, Bled, Bohinj, Gorje, Žirovnica, Jesenice and Kranjska Gora. The proportion of the elderly population is rising in these municipalities, thus opening a new dimension in the development of these areas, which should be considered substantially in the future. The aim of the master's thesis is to add a regional significance to the elderly education model, by integrating it in the developmental plan of the region, since the concern for managing changes brought by the population ageing, is an important task of us all. The education of the elderly is connected with the use of dialogue, communication, inter-generational cooperation and social learning. For this reason, it is important that the elderly education is integrated in the public, private and non-governmental sector, and that the support for this process is found on the national level in the form of systemic solutions, as well as on the local level, where various forms of community learning evolve, and last but not least, on the family level, since family creates the conditions for inter-generational learning. The obsolete patterns of operations need to be modified and connected with scientifically supported knowledge about the elderly groups, to establish institutions which will use appropriate programmes, customised to the elderly, in order to direct their activities, and at the same time to establish the appropriate environment which can offer support and assistance for the elderly when needed. The marginal social situation of the elderly will be eliminated in such way that they will not be considered as a special social group but as a part of the society which is dynamically changing. In this context the elderly education model should be defined as the factor for increasing the quality of life in the region. Education should also be enabled to policy and decision makers and those entities who are executing the programmes, since this is the only way to comprehensively approach and consider the issue of age and ageing.

Key words: *population ageing, active ageing, elderly education, social stereotypes, social networks of the elderly, inter-generational symbiosis, educational programmes.*

Kazalo vsebine

I.	UVODNI DEL	11
1	UVOD	12
1.1	Opredelitev ciljev magistrske naloge	14
1.2	Opredelitev namena magistrske naloge.....	15
1.3	Raziskovalna vprašanja in raziskovalne hipoteze	16
1.3.1	Raziskovalne predpostavke glede odnosa deležnikov do izobraževanja starejših odraslih	16
1.4	Metodologija	17
1.5	Metodološke omejitve	17
1.6	Znanstveni prispevek magistrskega dela.....	18
1.7	Struktura magistrske naloge.....	18
II.	VIDIKI IZOBRAŽEVANJA STAREJŠIH ODRASLIH	20
2	STARANJE POSAMEZNIKA IN DRUŽBE	21
2.1	Pojmovne opredelitve	21
2.2	Teorije staranja.....	23
2.3	Lastnosti starejših.....	27
2.4	Potrebe starejših	29
2.5	Definicija procesa staranja prebivalstva.....	30
2.6	Projekcija staranja prebivalstva v EU in v Sloveniji	32
2.6.1	Staranje prebivalstva v zgornje gorenjski regiji v primerjavi s slovenskim povprečjem	33
2.7	Posledice staranja prebivalstva	35
2.8	Koncept aktivnega staranja	37
3	POMEN IZOBRAŽEVANJA STAREJŠIH ZA POSAMEZNIKA IN DRUŽBO	39
3.1	Učenje v obdobju pozne odraslosti	39
3.1.1	Učenje in izobraževanje.....	40
3.2	Prednosti udeležbe starejših v izobraževanju	41
3.3	Ovire pri udeležbi starejših v izobraževanju.....	42
3.3.1	Težave, ki jih predvideva evropska izobraževalna politika	44
3.3.2	Miti o izobraževanju starejših odraslih.....	44
4	PSIHOLOŠKI VIDIK IZOBRAŽEVANJA STAREJŠIH.....	47
4.1	Motivacija za učenje v obdobju starejše odraslosti	47

4.2	Motivacijski dejavniki izobraževanja starejših odraslih.....	47
4.3	Vpliv življenjskih sprememb na izobraževanje starejših	49
4.4	Nove družbene vloge starejših odraslih	51
4.4.1	Starejši odrasli kot mentorji	51
4.4.2	Starejši odrasli kot prostovoljci	52
4.4.3	Starejši odrasli kot raziskovalci.....	53
4.5	Raziskave o značilnostih udeležbe starejših odraslih v izobraževanju v Sloveniji in na ravni evropskih držav	54
5	DRUŽBENA UMEŠČENOST IZOBRAŽEVANJA STAREJŠIH ODRASLIH	58
5.1	Definicija socialnega kapitala v povezavi s človeškim in identitetnim kapitalom	58
5.1.2	Pomen socialnega kapitala za izobraževanje starejših odraslih	60
5.2	Socialna omrežja v kontekstu izobraževanja starejših odraslih	62
5.1.1	Konceptualizacija socialne opore in osebna socialna omrežja.....	62
5.2.2	Skupnostna socialna omrežja	64
5.3	Paradigma medgeneracijskega učenja	67
6	IZOBRAŽEVANJE STAREJŠIH ODRASLIH MED DRŽAVO, CIVILNO DRUŽBO IN LOKALNO SKUPNOSTJO	69
6.1	Oblikovanje javnih politik na področju izobraževanje starejših odraslih	69
6.2	Odnos med državo in organizacijami civilne družbe v kontekstu izobraževanja	71
6.3	Podporno okolje politiki izobraževanja starejših odraslih na mednarodni ravni	72
6.4	Podporno okolje politiki izobraževanja starejših odraslih v Sloveniji.....	75
6.4.1	Ključni izvajalci programov za izobraževanje starejših odraslih	79
6.5	Podporno okolje politiki izobraževanja starejših odraslih na regionalni in lokalni ravni ..	83
6.6	Vloga lokalne skupnosti v izobraževanju starejših odraslih	85
6.6.1	Pregled možnosti za izobraževanje starejših odraslih v zgornje gorenjskih občinah	86
6.6.2	Primeri dobre prakse izvajalcev izobraževanja starejših v treh zgornje gorenjskih občinah	90
7	RAZISKAVA.....	93
7.1	Metodologija	93
7.1.1	Kvalitativno raziskovanje	93
7.2	Ugotavljanje odnosa predstavnikov lokalnih skupnosti do izobraževanja starejših odraslih.....	94
7.2.1	Izbor enot raziskovanja.....	95
7.2.2	Potek zbiranja podatkov.....	95
7.2.3	Urejanje gradiva in obdelava empiričnih podatkov	96

7.2.4	Definiranje pojmov, kategorij in selektivno kodiranje	96
7.2.5	Analiza in interpretacija rezultatov	97
7.2.6	Sklepne ugotovitve odnosa predstavnikov lokalnih skupnosti do izobraževanja starejših odraslih	101
7.3	Ugotavljanje odnosa deležnikov do izobraževanja starejših odraslih	102
7.3.1	Populacija in vzorec	102
7.3.2	Zbiranje podatkov	103
7.3.3	Opis vprašalnika	103
7.3.4	Opis vzorca	104
7.3.5	Opisne statistike	106
7.3.6	Preverjanje hipotez	116
7.3.7	Sklepne ugotovitve odnosa deležnikov do izobraževanja starejših odraslih	118
III.	SKLEPNI DEL	120
8	SKLEPNE UGOTOVITVE	121
8.1	Predlagani ukrepi za izboljšanje področja	125
8.2	Zaključno razmišljanje	126
9	LITERATURA	127
	Priloga A: Vključevanje v izobraževanje in usposabljanje po tipu, starosti in spolu	135
	Priloga B: Prepisi intervjuja in zapisov odgovorov na odprta vprašanja	137
	Priloga C: Kodiranje	143
	Priloga Č: Anketni vprašalnik	144

KAZALO SLIK

Slika 2.1: Starostna piramida prebivalstva EU27 v letu 1990 in 2010	31
Slika 2.2: Eurostatove projekcije prebivalstva po izbranih skupinah prebivalstva, Slovenija 2008-2060	33
Slika 2.3: Vidiki staranja.....	37
Slika 2.4: Pomen izobraževanja za uveljavljanje koncepta aktivnega staranja v družbo	39
Slika 3.1: Kolbov učni cikel.....	39
Slika 4.1: Shema motivacije.....	49
Slika 5.1: Razvrščanje učinkov učenja.....	58
Slika 5.2: Konceptualizacija širših koristi/učinkov učenja	60
Slika 5.3: Mikro, mezo in makro raven družbe.....	61
Slika 5.4: Teoretični model omrežij socialne opore – diagram treh koncentričnih krogov.....	64
Slika 5.5: Skupnostna in osebna soc. omrežja.....	66
Slika 6.1: Generiranje socialnega kapitala in oblikovanje javnih politik.....	69
Slika 7.1: Model selektivnega kodiranja	97
Slika 7.2: Opredelitev organizacija za izvajanje izobraževanj za starejše.....	106
Slika 7.3: Pogostost izvajanje izobraževanja starejših odraslih po področjih.....	107
Slika 7.4: Pogostost izvajanja izobraževanja za starejše odrasle.....	108
Slika 7.5: Način ugotavljanja izobraževalnih potreb v organizacijah.....	108
Slika 7.6: Motivi za izobraževanje pri starejših odraslih.....	109
Slika 7.7: Oblike izobraževanja starejših odraslih v organizacijah.....	110
Slika 7.8: Programi izobraževanj, v katere so vključeni starejši odrasli.....	110
Slika 7.9: Programi, ki temeljijo na medgeneracijskem učenju.....	111
Slika 7.10: Delovanje starejših v procesu izobraževanja	112
Slika 7.11: Stereotipi pri izvajanju izobraževanj	113
Slika 7.12: Sodelovanje z drugimi deležniki pri organizaciji izobraževanj za starejše odrasle	113
Slika 7.13: Financiranje programov za izobraževanje starejših odraslih	114
Slika 7.14: Dodana vrednost izobraževanja starejših odraslih	114
Slika 7.15: Pogostost izobraževanja starejših glede na prejšnja leta	115
Slika 7.16: Aktivno sodelovanje starejših odraslih pri izobraževanju.....	116
Slika 7.17: Medgeneracijsko sodelovanje	117
Slika 8.1: Model izobraževanja starejših odraslih	124

KAZALO GRAFOV

Graf 2.1: Pregled po statističnih regijah, po starostnih skupinah	34
Graf 2.2: Pregled po občinah, po starostnih skupinah	34
Graf 2.3: Prikaz gibanja indeksa staranja po regijah med leti 2000 in 2011	35
Graf 4.1: Udeležba starejših (55 – 74 let) v izobraževanju, primerjava med leti 2008 in 2011	55
Graf 4.2: Vključenost odraslih, starih 25-74 let, v formalno ali neformalno izobraževanje po starosti, EU-27, 2009	56
Graf 4.3: Udeležba v izobraževanju in usposabljanju v državah EU v letu 2009	57
Graf 4.4: Udeležba v formalnem in neformalnem izobraževanju v državah EU v letu 2009	57

KAZALO TABEL

Tabela 6.1: Izvajalci nadaljnega izobraževanja, izobraževalni programi in udeležba po občinah, Slovenija, 2010/2011	86
Tabela 7.1: Analiza intervjujev po posameznih kategorijah.....	100
Tabela 7.2: Kraji organizacij.....	105
Tabela 7.3: Vrste organizacij	105

I. UVODNI DEL

1 UVOD

V nalogi sem za osrednjo temo izbrala izobraževanje starejših odraslih. Za to temo sem se odločila iz osebnega in deloma tudi poklicnega interesa. Osebnega, ker me vprašanja starosti in staranja vedno bolj zadevajo, po drugi strani pa se kot mama dveh predšolskih otrok, dnevno spopadam s koordinacijo varstva, ki je razpeto med službene obveznosti in študij. Pri tem se srečujem z učno aktivno mamo in taščo, ki sta vse prej kot sivolasi babici, kakršno sem poznala sama. Poklicnega zato, ker že vrsto let delujem na področju upravljanja s človeškimi viri, katerega poglobljena dejavnost je usposabljanje in izobraževanje zaposlenih, na osnovi sodobnih andragoških praks. Hkrati je čas 21. stoletja tudi čas velikih sprememb, ki jih povzročajo politični, ekonomski in demografski premiki. V razvitem svetu se soočamo z zniževanjem stopnje rodnosti in smrtnosti ter z daljšo pričakovano življenjsko dobo ob rojstvu, kar povzroča staranje prebivalstva. Prav iz tega razloga, je vprašanje o starosti in staranju danes eno od najbolj javnih (in perečih), saj je v tem času v Evropi skoraj štirikrat več starih ljudi, kot jih je bilo v času otroštva sedanjih najstarejših Evropejcev, v naslednjih letih pa se bo njihov delež skoraj podvojil. Antonio Gallini z Inštituta za medicinsko biokemijo Univerze v Rio de Janeiru je staranje prebivalstva opredelil kot tih in dolgoročen proces, katerega posledice je težko predvideti. Zato je demografska situacija danes nova, edinstvena in nepredvidljiva, obravnavati pa jo moramo drugače. Strokovna (in vse bolj tudi laična) javnost vidi možne rešitve v vzpostavitvi možnosti za t.i. »dejavno staranje«. Politika dejavnega staranja ima nalogo, da starejše delavce ohrani na trgu dela ali jih tja vrne, v širšem kontekstu pa se nanaša na individualni, družbeni, kulturni in izobraževalni razvoj ter na zdravje starostnikov. V luči slednjega se je začel krepiti tudi pomen gerontologije, kot samostojne vede, ki obravnava staranje in starejše ljudi, preučuje vidike staranja v različnih družbah ter, kako se ljudje z leti spreminjajo. Prvič je termin uporabil ruski biolog Metchnikoff, in sicer leta 1908, v svoji knjigi *The Prolongation of Life* (Victor 2005, 1). Gerontologi namreč poudarjajo, da tretje življenjsko obdobje ni zaznamovano z odvisnostjo, slabim zdravjem in neaktivnostjo; to so izkušnje manjšine in ne večine starajočih se posameznikov. Sodobna pojmovanja opisujejo to obdobje kot uporabno in pozitivno, tako za posameznika, kot za družbo (Walker 1996, 3-18). Tudi sicer je terminologija, ki obravnava »starejše« pestra, npr. starejši (ljudje/delavci), stari ljudje, starostniki, upokojenci, ljudje v tretjem/četrtem življenjskem obdobju, tretja generacija, ljudje v poznejših letih življenja ipd., kar kaže na to, da se vidik staranja in odnos do starejših v družbi spreminja. Podoba starejših prehaja iz pretežno »vzdrževanih in neaktivnih«, v »neodvisne in aktivne«, ter je vse bolj povezana s temami, ki se ukvarjajo s kakovostjo življenja (Bogataj in Findeisen 2008, 6).

Odgovore na izzive starajoče se družbe, lahko poiščemo tudi v izobraževanju starejših odraslih, saj izobraževanje ustvarja učinke vsaj na tri načine in sicer lahko spreminja in vpliva na posameznikovo izbiro, lahko spreminja ali odstranjuje ovire s katerimi se posameznik sooča ali povečuje zalogo znanja in informacij, ki vplivajo na posameznikovo vedenje (Bogataj in Findeisen 2008, 34). Eden poglobljenih ciljev politike izobraževanja starejših je pridobivanje znanja, predvsem pa razvoj nekaterih osebnostnih lastnosti, denimo zaupanja

vase, zmožnost samostojnega odločanja in družbeno ekonomska neodvisnost (Karloff in Findeisen 2009, 11). Ko govorimo o izobraževanju starejših, lahko govorimo o principu opolnomočenja starejših, saj zavedanje družbene realnosti in aktivnega sodelovanja v njej, izgrajuje identiteto starejših ljudi.

Izobraževanje starejših je v marsičem izobraževanje za življenje in predstavlja eno od sestavin koncepta vseživljenjskega učenja, kljub temu pa je veliko razprav o izobraževanju in učenju starejših še vedno prežetih s stereotipi, ki poudarjajo njihovo šibkost, odvisnost in nezainteresiranost. Raziskava o medgeneracijski solidarnosti (Flash Eurobarometer 2009) kaže, da je 14 % odraslih Evropejcev mnenja, da so starejši breme v družbi, v Sloveniji pa je takšnega mnenja kar 23 % odraslih. S preseganjem teh stereotipov se staranja prebivalstva ne bo več obravnavalo kot grožnjo, temveč bo ta proces razumljen kot priložnost za razvoj skupnosti in tudi za spopad s spremembami, ki jo čakajo jutri. Te se kažejo predvsem kot pritisk na javne finance ter tveganje zmanjševanja rasti življenjskega standarda, zaradi možnosti zmanjševanja gospodarske rasti in produktivnosti. Spreminjajo se tudi medgeneracijski odnosi, neustrezne sistemske rešitve pa lahko privedejo do medgeneracijskih konfliktov, zato se toliko bolj poudarja medgeneracijsko solidarnost, sodelovanje in sožitje mlade, srednje in starejše generacije. Findeisnova poudarja da, »le kdor se dejavno stara, se lahko dobro povezuje z drugimi generacijami v družbi, ki je storilnostno naravnana«. Odgovore na tovrstne družbene izzive bodo morale torej poiskati vse generacije skupaj (Karloff in Findeisen 2009, 7).

S ciljem prilagajanja novim demografskim razmeram je bilo na mednarodni ravni sprejetih več dokumentov in priporočil, ki govorijo, da je zadnja leta skrb za dejavno staranje prioriteta javna politična zadeva držav in mednarodne skupnosti.

Slovenija, podobno kot večina držav Evropske Unije, sodi v krog dežel s starejšim prebivalstvom, zato je reakcije na prihajajoče demografske spremembe, tudi v slovenski družbi moč povezati z nelagodjem in vse pogostejšimi pozivi državi, k bolj aktivnemu pristopu in prilagajanju razmeram v svetu. Mnogi sistemi v slovenski družbi (npr. pokojninski, zdravstveni, dolgotrajna oskrba) so delno že postavljeni v novo stvarnost, drugi se s spremenjenimi razmerami šele srečujejo. Družbeni problemi, ki izhajajo iz spremenjene starostne strukture vsekakor zahtevajo nove rešitve za vzdrževanje družbenega ravnovesja, saj tveganja v večji meri kot ostale starostne skupine obremenjujejo ravno starejše ljudi. Ti so tako še bolj dovzetni za slabšanje finančnega položaja, krčenje socialnih omrežij, zmanjšanje avtonomije in kakovosti življenja. V ta namen je tudi Slovenija sprejela vrsto dokumentov ki ponujajo sistemske rešitve omenjene problematike, vprašanje pa je ali se te rešitve dejansko implementirajo v družbeno stvarnost.

Lokalne skupnosti, ki se najbolj neposredno srečujejo s problematiko staranja, so tiste, ki morajo udejaniti zadane ukrepe javnih politik. Hkrati ima lokalna skupnost pomembno nalogo pri oblikovanju kakovosti življenja svojih občanov. V zgornje gorenjskih občinah Tržič, Radovljica, Bled, Bohinj, Gorje, Žirovnica, Jesenice in Kranjska Gora, je namreč zaradi

podaljševanja življenjske dobe in vse manjše rodnosti, starega prebivalstva vedno več, kar prinaša nove razsežnosti v razvoju posameznih občin, ki jih bo treba čedalje bolj upoštevati. Nekatero občino skrbijo za pestro ponudbo izobraževanja za potrebe starejših odraslih in imajo tudi dolgo tradicijo kulture učenja ter formalnega in neformalnega izobraževanja, v drugih občinah pa je izobraževanje bolj prepuščeno starejšim samim, za ponudbo pa skrbijo različne organizacije (npr. prostovoljska društva, predstavniške organizacije starejših).

Z usposabljanjem in izobraževanjem starejših pa se v veliki meri ukvarjajo tudi nevladne organizacije, ki so se zmožne najhitreje odzivati na sodobne in prihajajoče družbene spremembe, vendar le-te potrebujejo za svoj razvoj, za razvoj medgeneracijske solidarnosti, dejavnega staranja in civilnega dialoga, povezano in okrepljeno mrežo nevladnega sektorja. Utrjevanje te mreže mora potekati na področju teorije in prakse ter politike izobraževanja starejših, kot tudi z načrtnim sistematičnim širjenjem znanja, z informiranjem, svetovanjem, vodenjem in spodbujanjem civilnega dialoga, tako na nacionalni kot na evropski ravni. Tako okrepljena mreža lahko nudi bolj sistemsko sodelovanje s pristojnimi ministrstvi ter sooblikovanje politik, smernic in financiranja nevladnih organizacij.

V prihodnje bo tako nujno upoštevati, da imajo starejši svoje potrebe in pričakovanja, predvsem pa imajo zmožnosti, ki jih družba potrebuje in ravno te zmožnosti bo veljalo ohranjati, razvijati in integrirati z izobraževanjem (Karloff in Findeisen 2009).

1.1 Opredelitev ciljev magistrske naloge

Cilj magistrske naloge je oblikovati celosten model izobraževanja starejših odraslih na lokalni oz. regionalni ravni.

Model izobraževanja se naslanja na:

- *teorijo*, ki jo je moč najti v strokovni literaturi in podrobneje definira pojme kot so starost, staranje, tretje in četrto življenjsko obdobje, koncept dejavne starosti, učenje in izobraževanje starejših odraslih, motivacija, socialno omrežje idr., ter na pravne podlage, ki delujejo kot institucionalni okvir podpornemu okolju izobraževanja starejših;
- *koncepte*, ki v povezavi z izobraževanjem starejših odraslih, podpirajo idejo vseživljenjskega učenja;
- *empirično raziskavo*, ki temelji na intervjujih s predstavniki lokalnih skupnosti, ter na anketi, ki je bila opravljena med različnimi deležniki (izobraževalnimi institucijami, zdravstvenimi domovi, institucijami za socialno varstvo idr.), ki se na področju regije ukvarjajo z izobraževanjem starejših. Empirična raziskava vsebuje tudi podrobnejšo predstavitev regije in lokalnih skupnosti ter primere dobrih praks.

Izobraževanje starejših bom preučevala z različnih zornih kotov: s psihološkega in družbeno – političnega, ognila pa se bom duhovnosti, kjer sicer lahko prepoznamo elemente, ki so

pomembni za izobraževanje starejših (Findsen 2005, 14), vendar ima lahko zelo različne predznake.

Starejši se v izobraževanje vključujejo predvsem zaradi potreb po samouresničevanju ter obvladovanju lastnega življenja, kakor tudi zaradi možnosti po vzpostavljanju prijateljskih vezi ter medsebojni pomoči (Findeisen 1999). Zaradi relativno nizke motivacije, ki je odvisna od spodbud okolja, mora skupnost razviti ustrezne mehanizme, ki bodo motivirali starejše za učno dejavnost, pri čemer bi izpostavila predvsem elemente povezovanja, sodelovanja, socialne opore in dialoga.

Ker izobraževanja starejših ne moremo raziskovati ločeno od drugih dejavnikov, ki vplivajo na njihovo življenje (okolje, izobrazba, družinsko življenje, socialna omrežja, pretekle izkušnje), nam osvetlitev družbenega konteksta življenja starejših, lahko poda razumevanje odnosa, ki ga le-ti gojijo do izobraževanja (Findsen 2005, 15).

Magistrska naloga bo pri oblikovanju celostnega modela zasledovala dva cilja in sicer bo z vidika *lokalne perspektive, cilj naloge definirati vlogo lokalne skupnosti pri spodbujanju izobraževanja starejših odraslih*. Za skupnost je model večplasten, saj so starejši izjemen vir izkustvenega in poklicnega znanja, spretnosti, stališč in idej. Posredovanje tega znanja utrjuje tako individualno razsežnost posameznika, kot tudi ustvarja korist za skupnost in bogati njen razvoj. Vključenost starejših odraslih v družbo je pomembna, saj družba ne more živeti s številčno skupino odvisnih ljudi (Bogataj in Findeisen 2009, 94).

Z vidika regionalne perspektive pa bo *cilj naloge umestitev izobraževanja starejših odraslih med sestavine razvojnega modela regije*. Z umestitvijo modela izobraževanja starejših v razvojni načrt regije, starejših odraslih ne obravnavamo več kot posebno družbeno skupino, temveč kot del širše družbe, ki se dinamično spreminja. Skrb za obvladovanje sprememb, ki jih prinaša staranje prebivalstva je namreč pomembna skupna naloga vseh občin. V tem kontekstu bi lahko predpostavili, da je celostni model izobraževanja starejših odraslih možno definirati kot dejavnik povečevanja kakovosti življenja v regiji.

1.2 Opredelitev namena magistrske naloge

Namen magistrskega dela je celostno zaobjeti področje izobraževanja starejših odraslih in mu dodati lokalno komponento, ter načrtati možne smernice razvoja področja izobraževanja starejših, tudi regionalno, čeprav geografsko področje Zgornja Gorenjska pravno formalno ni opredeljena kot regija.

V nalogi bom podrobneje analizirala delovanje deležnikov s področja izobraževanja starejših na širšem območju Zgornje Gorenjske, ki s svojimi strategijami (programi) starejšim pomagajo do večje (daljše) neodvisnosti, preko vzpostavitve socialnih omrežij, krepijo medgeneracijsko sožitje, ter jim na ta način zagotavljajo kvaliteto življenja.

V ta namen bom razvila model izobraževanja starejših odraslih, ki bo na širšem območju Zgornje Gorenjske, celovito obravnaval dejavnike in deležnike, ki so pomembni za razvoj izobraževalnih možnosti starejših. S pomočjo modela bom poskušala prikazati pomen izobraževanja starejših, ki ga ima le – to za lokalno skupnost, regijo in družbo kot celoto. Hkrati bo model lahko odlično izhodišče za oblikovalce politik (in druge deležnike) na lokalni ravni, saj jim bo nudil strnjen vpogled v obravnavano tematiko, hkrati pa bo vključeval tudi možne ukrepe za izboljšanje področja raziskovanja.

1.3 Raziskovalna vprašanja in raziskovalne hipoteze

Kvalitativno raziskovanje usmerjam z raziskovalnimi vprašanji, da pridobim podatke, ki na vsebinski ravni presegajo platformo podatkov, pridobljenih s kvantitativnimi pristopi k raziskovanju (Hozjan 2003, 125):

1. Kako je organizirana skrb za izobraževanje starejših odraslih na lokalni ravni?
2. Kakšna je vloga lokalnih oblasti, predstavniških združenj, prostovoljskega sektorja?
3. Kolikšna pozornost se namenja programom medgeneracijskega sožitja na lokalni ravni?
4. Kakšni so motivacijski pristopi za vključevanje starejših v izobraževanje?
5. Ali so pri vključevanju starejših v izobraževanje prisotni stereotipi?
6. Kakšen je pomen izobraževanja starejših za lokalni in regionalni razvoj?

Pri opredelitvi raziskovalnih hipotez izhajam iz osnovnega dejstva, da je izobraževanje starejših odraslih pomembno za vse udeležene strani: za starejšo osebo, njegovo ožjo družino, morebitnega delodajalca, lokalno skupnost in državo.

1.3.1 Raziskovalne predpostavke glede odnosa deležnikov do izobraževanja starejših odraslih

Iz navedenih ciljev, opredeljenih v poglavju 1.1. sem izpeljala naslednje hipoteze:

H1: Starejši odrasli pogosto aktivno sodelujejo v procesu izobraževanja.

H2: Izobraževanje za starejše odrasle pogosto temelji na dejavnostih, ki vključujejo medgeneracijsko sodelovanje.

H3: Pomemben motiv za sodelovanje starejših odraslih v izobraževanju je druženje.

H4: Pri organizaciji izobraževanj za starejše odrasle se deležniki vsaj občasno srečujejo s stereotipi.

H5: Izobraževanje starejših odraslih je pomemben dejavnik razvoja in bogati lokalno skupnost.

H6: Izvajalci izobraževanja so trditev, da izobraževanje starejših odraslih povečuje kakovost življenja v regiji uvrstili med polovico pomembnejših trditev.

1.4 Metodologija

Magistrsko delo je zastavljeno tako, da vključuje tako teoretično strokovno poglobitev v obravnavano tematiko, kot tudi empirično proučevanje, ki je kombinacija kvantitativne in kvalitativne raziskovalne tehnike.

Kot tehniko kvalitativnega raziskovanja sem predvidela polstrukturirani intervju, ki mi je omogočal večjo primerljivost odgovorov ter posledično boljše zanesljivost podatkov in objektivnost rezultatov. V vzorec sem, na podlagi namenskega vzorčenja, katerega značilnost je v tem, da je vzorec sestavljen na podlagi lastne izpraševalčeve presoje ustreznosti sodelujočih, vključila pet posameznikov – predstavnikov posameznih občin in sicer podžupanjo, župana, vodjo službe za družbene dejavnosti, vodjo oddelka za splošne, gospodarske in druge zadeve in svetovalko v oddelku za družbene dejavnosti. Metodo polstrukturiranega intervjuja sem izbrala zato, ker je le-ta izredno primeren za izvedbo raziskave te vrste, ko je potrebno posameznike izprašati o naravi posameznega procesa in imeti možnost postavljanja dodatnih vprašanj, ki se porajajo tekom samega intervjuja. Metodološke omejitve pri izvedbi intervjujev navajam v nadaljevanju.

Z metodo kvantitativnega načina zbiranja podatkov, sem s pomočjo anketnega vprašalnika, naslovljenega na ključne deležnike, za katere sem ocenila, da bi se glede na naravo obstoja in delovanja, lahko ukvarjali z izobraževanjem starejših odraslih, pridobila informacije glede področij (programov) izobraževanja in ostalih dejavnikov, ki vplivajo na tovrstno izobraževanje in jih je pri raziskovanju dotičnega področja potrebno upoštevati. V anketo je bilo zajetih 35 organizacij iz osmih preučevanih zgornje gorenjskih občin, od tega osem društev upokojencev, osem knjižnic, tri ljudske univerze, šest muzejev, štirje domovi za starejše občane, pet zdravstvenih domov in ena razvojna agencija.

Obe fazi raziskovalnega procesa, tako teoretična kot empirična, sta soodvisni in se v nalogi v nekaterih delih prepletata, saj teoretična raziskava temelji na izkustvenih podatkih, izkustvena raziskava pa izhaja iz teoretičnega razmišljanja (Mesec 2009). Teoretični del magistrskega dela temelji na analitično-metodološki tehniki uporabe pisnih virov. Kot glavna metoda je uporabljena analiza in interpretacija sekundarnih virov (knjig, člankov, raziskovalnih poročil, nacionalnih strategij, programskih dokumentov na lokalni, nacionalni in nadnacionalni ravni). Osnovne pojme in pojave sem opredelila z metodo deskripcije, kompilacije in sinteze. Statistične podatke sem med seboj primerjala, da sem dobila celostno podobo zgornje gorenjskih občin glede na demografske trende.

1.5 Metodološke omejitve

Kot metodološke omejitve navajam ovire pri sami izvedbi intervjujev, kajti predstavniki lokalnih skupnosti so na zastavljena vprašanja odgovarjali le preko elektronske pošte. Le v enem primeru sem dobila možnost stopiti z intervjuvancem v osebni kontakt. Na prošnjo za intervju se je odzvalo le pet predstavnikov občin, v enem primeru ni bilo odgovora niti po

večkratnih pozivih, v dveh primerih pa je bila oseba, ki naj bi odgovarjala na vprašanja odsotna (bolniška odsotnost, dopust, službena pot).

Kot drugo oviro navajam spremembo v uporabljenih metodoloških tehnikah, namreč tehniko intervjujev sem uporabile le pri predstavnikih lokalnih skupnosti, medtem ko sem ostale deležnike v izobraževanju starejših odraslih anketirala, ter tako pridobila bolj merljive in primerljive podatke.

1.6 Znanstveni prispevek magistrskega dela

Magistrsko delo bo prvenstveno prispevalo k natančnejšemu in celovitemu pregledu izobraževalnih storitev za starejše občane osmih gorenjskih občin, saj bom v nalogi predstavila vse bistvene elemente izobraževanja starejših, jih združila v smiselno celoto ter prikazala na primeru dobrih praks. V tem primeru bo naloga lahko odlično izhodišče za oblikovalce politik na lokalni ravni, saj jim bo nudila strnjen vpogled v obravnavano tematiko. Aktualnost naloge se kaže ravno v odsotnosti tovrstnih celovitih raziskav na področju obravnavanih lokalnih skupnosti, zato lahko povzamem, da bo magistrsko delo vsekakor prispevalo k večjemu zavedanju o pomenu izobraževanja starejših na lokalni ravni.

Gledano širše, bo njena dodana vrednost v vključitvi regionalne komponente, saj se zgornje gorenjske občine strateško povezujejo in sodelujejo pri oblikovanju in izvajanju regionalnih razvojnih programov, tudi na področju razvoja človeških virov. Predstavljeni model izobraževanja starejših odraslih bo predstavljal možnosti starejših prebivalcev regije za dejavno staranje, hkrati pa bo, tako predpostavljam, tudi eden izmed kazalcev kakovosti življenja na regionalni ravni.

1.7 Struktura magistrske naloge

Celotna naloga je razdeljena na štiri razdelke in devet poglavij. Razdelki so označeni z rimskimi številkami, poglavja in podpoglavja pa z arabskimi številkami. Prvi razdelek predstavlja uvodni del, drugi razdelek, ki je hkrati osrednji del naloge, predstavlja teoretični del z empirično raziskavo, tretji razdelek predstavlja sklepni del naloge. Sklepnemu delu sledi poglavje z navedbo uporabljene literatura in priloge.

I Uvodni del naloge

Uvodni del naloge predstavlja prvo poglavje. Uvod v nalogo je označen s točko 1, sledi ji sedem podpoglavij. V podpoglavju so navedeni cilji, namen, raziskovalna vprašanja in raziskovalne hipoteze, metodologija in metodološke omejitve, znanstveni prispevek ter struktura magistrske naloge.

II Vidiki izobraževanja starejših odraslih

V osrednjem delu naloge se prepletajo tako teoretična izhodišča, kot tudi empirično raziskovanje. Drugo poglavje osvetli princip staranja in starosti. V osmih podpoglavjih

predstavljam pojmovne opredelitve različnih avtorjev ter različne vidike staranja (biološkega, psihološkega, socialnega in psihosocialnega), opredeljujem teorije staranja, lastnosti in potrebe starejših. V tem poglavju definiram tudi pojem staranja populacije in njene posledice, ter predstavljam koncept aktivnega staranja.

Tretje poglavje zajema pomen izobraževanja starejših za posameznika in družbo, pri tem pa prepoznava prednosti in ovire pri udeležbi starejših v izobraževanju.

Četrto poglavje obravnava različne vidike motivacije posameznika za učenje, odgovarja na vprašanje kakšen vpliv imajo življenjske spremembe na izobraževanje in predstavlja nove družbene vloge starejših odraslih. Poglavje zaključuje raziskava o značilnostih udeležbe starejših v izobraževanju v Sloveniji in državah Evropske unije.

Peto poglavje zajema pomen socialnega kapitala in socialnih omrežij v kontekstu izobraževanja. Podrobneje predstavlja osebna in skupnostna socialna omrežja ter se v tej luči dotakne tudi medgeneracijskega učenja v družini in v skupnosti.

V šestem poglavju izpostavljam razpetost izobraževanja med državo, civilno družbo in lokalno skupnostjo. Poudarek je na procesu oblikovanja javnih politik in na odnosu države do organizacij civilne družbe. Predstavljam še podporna okolja za izobraževanje, tako na mednarodni ravni, kot tudi na ravni države in lokalne skupnosti. Poglavje zaključujem z vlogo, ki jo ima lokalna skupnost ter prikazujem nekaj primerov dobre prakse izvajalcev izobraževanj.

Osrednji del naloge zaključujem z raziskavo in sicer je sedmo poglavje namenjeno predstavitvi poteka empirične raziskave ter nekaterim teoretičnim razlagam kvalitativnega in kvantitativnega raziskovanja. V nadaljevanju poglavja, s pomočjo različnih metodoloških pristopov, ugotavljam kakšen je odnos predstavnikov lokalnih skupnosti in drugih deležnikov, ki delujejo v sferi izobraževanja in skrbi za starejše, do izobraževanja starejših odraslih.

III Sklepni del

Sklepni del naloge predstavlja osmo poglavje. Poglavje sestoji iz dveh podpoglavij in sicer prvo predlaga ukrepe za izboljšanje področja, z zaključnim razmišljanjem pa zaokrožujem celotno nalogo.

Deveto poglavje je namenjeno pregledu uporabljene literature, ki si sledi po abecednem redu. Sledijo priloge, ki so: razpredelnica Eurostata po odstotkih izobraževanja oseb med 55 in 47 letom po posameznih evropskih deželah, razpredelnica odprtega kodiranja, dobesedni prepisi opravljenega intervjuja in zapisov ter anketni vprašalnik.

II. VIDIKI IZOBRAŽEVANJA STAREJŠIH ODRASLIH

Osrednji del magistrske naloge predstavljajo teoretična izhodišča in nekatere pojmovne opredelitve, podprte z empiričnimi podatki. Zaključni se z raziskavo, ki združuje kvalitativno in kvantitativne metodološke tehnike.

V osrednjem delu naloge poskušam podrobneje osvetliti koncept izobraževanja starejših odraslih z različnih zornih kotov, ter poiskati možnosti za umestitev izobraževanja starejših v razvojni model regije. Hkrati me pri slednjem zanima tudi vloga lokalne skupnosti, ki igra pomembno vlogo pri celoviti skrbi za kvaliteto življenja starejših občanov.

Tako pri teoretičnih izhodiščih, kot pri raziskavi se bom opirala na raziskovalna vprašanja oz. na postavljene hipoteze, navedene v uvodnem delu.

2 STARANJE POSAMEZNIKA IN DRUŽBE

2.1 Pojmovne opredelitve

Na začetku si odgovorimo na vprašanja, kaj sta starost in staranje in kdaj pravzaprav je človek star? Večina definicij izhaja iz bioloških oz. medicinskih pojmovanj starosti, ko progresivne fiziološke spremembe v organizmu, pripeljejo do upada bioloških funkcij, s tem posledično pa upade tudi sposobnost organizma, da se prilagodi metaboličnemu stresu. Če starost opredelimo kot obdobje življenja, v katerem se identiteta posameznika na novo ustvarja, bi lahko trdili, da se organizem stara že od oploditve. Glede na različne definicije, lahko starost razumemo kot stanje posameznika, staranje pa kot razvojni proces posameznika in družbe. Po Rosenmayrju (v Kolland 1993, 538) se proces staranja razlikuje od posameznika do posameznika, odvisen je od njegovega individualnega razvoja, družinskih in širših socialnih odnosov, bioloških sprememb in socialnih vlog v družbi.

Uspešno staranje je odvisno tako od subjektivnih kot tudi od objektivnih dejavnikov, pri čemer med subjektivne dejavnike štejemo posameznikovo notranje doživljanje, med objektivne pa dejavnike iz okolja, na katerega posameznik nima vpliva. Tem dejavnikom so starejši podvrženi v različnih merah.

Pečjak (2007a) loči pet vidikov starosti, ki so: biološki, ki opredeljujejo biološko stanje človeškega organizma, socialni in psihosocialni, ki opredeljujeta človekovo samopodobo in njegovo mesto v družbi, subjektivni, ki opredeljuje subjektivno doživljanje lastne starosti, vedenjski, ki opredeljuje posameznikovo vedenje povezano s starostjo in koledarski, ki opredeljuje posameznikovo koledarsko starost.

Na starostno podobo zelo vpliva posameznikova samopodoba, ki jo nekateri avtorji ločijo na fizično, socialno in idealno samopodobo. Pečjak (2007b) trdi, da se starejšim ljudem praviloma znižujeta fizična in socialna samopodoba, kar pomeni, da se prilagajajo normam, ki veljajo za starostnike in se ocenjujejo glede na starostnike podobnih let oz. na svojo predstavo kakršni naj bi bili v svojih letih. Druge raziskave opredeljujejo odnose med različnimi samopodobami npr. med idealno predstavo o nas samih in aktualno samopodobo.

Razlika med obema se velikokrat razume kot mera za samospoštovanje posameznika. Domneva se, da ljudje, katerih idealna in aktualna samopodoba se močno razlikujeta med seboj, trpijo za pomanjkanjem samospoštovanja (Ule 1994). Vrednotenje sebe se povezuje s subjektivnim vidikom starosti. Nekateri starejši v starosti prevzemajo drugačne vzorce vedenja, se umikajo iz družbenega življenja, medtem ko drugi ohranjajo dejaven način življenja in se vključujejo v družbene dejavnosti.

Tudi Ramovš (2003) trdi, da je potrebno v vsakem trenutku življenja, zlasti pa v poznejšem obdobju razlikovati tri starosti:

- kronološko starost, ki jo pokaže rojstni datum,
- funkcionalno starost, ki se kaže v tem koliko je človek zmožen opravljati temeljna življenjska opravila,
- doživljajsko starost, ki se kaže v tem, kako človek sprejema in doživlja svojo trenutno starost in vse kar je povezano z njo.

Potrebno je poudariti, da so vsi zgoraj omenjeni vidiki staranja med seboj povezani, lahko pa se eden od drugega oddaljijo tako, da se staranje po enem vidiku ne sklada s staranjem po drugem. Doživljanje starosti je pri starejših odsev doživljanja sebe in odnosa do življenja, tekom poprejšnjih življenjskih obdobj, kar bom v nadaljevanju še podrobneje predstavila.

Še najlažje opredelimo oz. merimo koledarski vidik starosti, kljub temu je starostna meja, ki razmejuje »starejše« od »mlajših« različna in jo različni avtorji različno vrednotijo. Svetovna zdravstvena organizacije (WHO) je mejo med srednjo generacijo in starejšo generacijo postavila pri 65-ih letih in to mejo upošteva tudi večina gerontologov in ostalih strokovnjakov, ki se ukvarjajo s problematiko staranja. Tudi sama sem se, zaradi lažjega razumevanja in interpretiranja podatkov, po zgledu evropskih institucij (npr. Eurostat) opredelila za mejo 65 let, ki ločuje starejšo populacijo od delovno aktivne populacije (15-64 let).

Definiranje tretjega in četrtega življenjskega obdobja

Laslett (1996a) tretje življenjsko obdobje opiše kot obdobje v življenju odraslega človeka, ko ljudje uživajo skoraj popolno avtonomijo v dejavnostih, ki niso nujno povezane z dnevnim zaslužkom, saj so razbremenjeni obveznosti drugega življenjskega obdobja, povezanega s skrbjo za druge in poklicnimi zahtevami. Po Laslettu (1996b) se tretje življenjsko obdobje začne s starostjo nad 55 let, medtem ko Jarvis trdi, da tretje življenjsko obdobje zajema starost od 50 do 74 let (Jarvis 2001, IX).

Tretje življenjsko obdobje naj bi izvorno zajemalo starost od 60 do 65 let, v devetdesetih letih prejšnjega stoletja pa se je vse bolj začelo nanašati na starost nad 50 let, kot posledica zgodnejšega upokojevanja in izstopanja ljudi iz trga dela, kot trdi Glendenning (2000, 3-9), ki tretje življenjsko obdobje vidi kot obdobje izbiranja in priložnosti, lahko pa tudi kot obdobje tveganja in nevarnosti.

Tretje življenjsko obdobje je torej obdobje, ko posamezniku izrabe časa ne narekuje več zaposlitev in skrb za druge in je čas pred obdobjem, ko nastopi onemoglost, ki ovira posameznikovo aktivnost. V tretjem življenjskem obdobju si lahko posamezniki znotraj lastnih omejitev samostojno oblikujejo življenje po svojih željah. V sodobni družbi se tretje življenjsko obdobje, lahko nanaša tudi na posameznikovo življenjsko situacijo, ki ni nujno povezana z njegovo starostjo, ampak z okoliščinami v katerih se znajde in z dejavnostmi, ki jim pripisuje poseben pomen (Rečnik 2002,13-23).

Za tretjim življenjskim obdobjem nastopi četrto življenjsko obdobje, za katerega je značilno, da je posameznik odvisen od drugih in ni več sposoben skrbeti sam zase. V to obdobje posamezniki vstopajo pri zelo različnih starostih, nekateri pa tega obdobja sploh ne doživijo. Rečnik pojmuje četrto življenjsko obdobje kot stanje in ne kot kronološko obdobje, saj ni mogoče določiti okvirne starosti, pri kateri posamezniki vstopajo v to obdobje, ker ne nastopi za vsakogar in je povezano s stanjem odvisnosti od drugih (Rečnik 2002, 34).

2.2 Teorije staranja

Staranje je potrebno proučevati multidisciplinarno, različne teorije staranja ta proces obravnavajo z različnih vidikov, ki so si lahko nasprotni ali pa se dopolnjujejo. V nadaljevanju bom podrobneje predstavila biološke, psihološke in sociološke teorije staranja. S pomočjo teorij staranja lahko bolje razumemo sam proces staranja posameznika.

Biološke teorije staranja

Biološka teorija preučuje kako čas vpliva na fiziološki sistem (Kirkwood v Victor 2005, 2). Biologi preučujejo kakšno starost lahko določena biološka vrsta doseže pri optimalnih pogojih. Biološke teorije ločijo programirano in neprogramirano staranje. Programske teorije, predvidevajo, da imajo organizmi staranje programirano v genih. Drugače rečeno, vsak organizem ima v sebi nekakšen spodbujevalec, katerega glavna naloga je usmerjati razvoj organizma, odsotnost tega spodbujevalca ali »programa« pa povzroči v organizmu določeno motnjo. Programirano staranje torej predvideva obstoj genskih mehanizmov, ki sprožijo proces staranja, ko organizem doseže neko mejo (Bond in drugi 1993). O neprogramiranem staranju pa govorimo, ko pride do različnih poškodb genskega materiala, ki vodi v prehitro staranje celic.

Psihološke teorije staranja

Psihološke teorije staranja preučujejo osebnost, mentalne funkcije, samozavedanje in identiteto posameznika. S psihološkega vidika je potrebno staranje vključiti v zgodovinski, okoljski in biološki kontekst. S staranjem se je začela ukvarjati eksperimentalna psihologija, predvsem s področji zaznavanja, diskriminacije, pomnenja in učenja, kasneje razvojna psihologija, ki je razvila idejo razvojnega cikla. Slednja se osredotoča na raziskovanje psiholoških funkcij in njihovih sprememb, v kontekstu razvojnega cikla posameznika (otročstvo, mladostništvo, odraslost, zrelost in staranje), pri čemer so posamezne raziskave in

teorije lahko posvečene le posameznim funkcijam (intelektualnim, kognitivnim, nevrološkim, socialnim ali moralnim) in njihovim spremembam v toku razvoja, ali le posameznim obdobjem življenjskega cikla. Njeni vidnejši predstavniki so bili Piaget, Freud, Jung, Adler in Erikson.

Adler je preučeval različne vidike človeške motivacije in dognal, da je osnovna motivacija pri ljudeh občutek manjvrednosti. Prav občutek manjvrednosti in pomanjkanje samospoštovanja lahko postanejo pomembni spremljevalci v poznejših letih življenja in sicer kot rezultat psihičnega in fizičnega nazadovanja. Občutek manjvrednosti lahko posameznik premaga z ustvarjanjem večjega zanimanja za okolico in občutka pripadnosti (Brink v Bond in drugi 1993).

Teorije življenjskega poteka

Nastran Uletova (2008) označuje življenjski potek kot potovanje skozi življenjski cikel od rojstva do smrti, pri čemer preučujemo družbene vzorce tega potovanja in posameznikovo lastno delovanje in vplivanje na smer življenjske poti.

Najpomembnejši predstavnik in začetnik teorij življenjskega poteka je bil Eric Erikson, ki je razvil teorijo psihosocialnega razvoja, v kateri opisuje osem stopenj razvoja, skozi katere se pomika posameznik tekom življenja. Vsaka faza vsebuje krize, ki jih posameznik uspešno ali manj uspešno rešuje. Posamezniki se pomikajo v naslednje stopnje tudi z nezaključenimi nalogami s predhodnih stopenj, posledica pa je zmanjšana možnost prilagajanja dani situaciji. Lahko pa posameznik rešuje nerazrešene situacije tudi iz preteklosti in si tako pridobiva zmožnost za bolj dejavno delovanje v sedanosti.

Pri obravnavanju starejših je pomembna zadnja stopnja človekovega psihosocialnega razvoja, ko prihaja v ospredje vprašanje človekove identitete. Ob ugodnem izidu človek svoje preteklo življenje doživlja kot smiselno in izpolnjeno. V osnovi je zadovoljen in uživa življenje v starosti. Ob neugodnem izidu lahko govorimo o psihosocialni krizi (Praper 1999). Posameznikov položaj v obdobju starosti je torej odvisen od tega, kako je reševal krize in konflikte v predhodnih obdobjih življenja in ne toliko od trenutnih okoliščin (Walker 1996, 88).

Erikson v zmožnosti razreševanja psihosocialnih kriz poprejšnjih življenjskih obdobj vidi priložnost za večjo kompetentnost v starosti (Walker 1996, 72).

Sociološke teorije staranja

Družbena gerontološka perspektiva za razumevanje staranja uporablja sociološke vidike, ki jih preučuje na treh ravneh in sicer na:

- individualnem, kjer gre za zavedanje in doživljanje starosti pri posameznikih;
- družbenem, kjer proučuje položaj in izkušnje starejših znotraj družbe;

- institucionalnem, ki zadeva demografske, kulturne, ekonomske spremembe, ki so odraz povečanega števila starejše populacije; spopada se z vprašanjem, kako se institucije odzivajo na izzive staranja (Victor 2005,6).

Sociološki (družbeni) vidik preučevanja staranja zajema več teorij, ki jih bom podrobneje opisala in sicer: strukturalizem oz. strukturni funkcionalizem, simbolni interakcionalizem, etnometodologijo in kritično teorijo. Vsem sociološkim teorijam pa je skupno, da poudarjajo družbeni red (Bond in drugi, 1993).

Strukturalizem

Strukturalizem je zasnovan na predpostavki, da so naše vedenje, vrednote in stališča rezultat družbe v kateri živimo. Različni elementi družbe lahko sobivajo na podlagi konsenza (konsenzualni vidik) ali pa so v konfliktu (konfliktni vidik). Znotraj široke strukturalistične teorije lahko najdemo več različnih teorij npr. strukturni funkcionalizem, ki opisuje družbo kot odprt sistem, katerega sestavni deli delujejo tako, da ga ohranjajo enotnega in relativno nespreminjajočega (Bond in drugi 1993, 32). Ta pristop lahko primerjamo z razumevanjem delovanja človeškega telesa, saj so nekatere človeške funkcije (deli telesa) pomembnejši za preživetje kot drugi. Tako tudi posamezniki in institucije v družbi zasedajo različne položaje in igrajo različne vloge ter iščejo medsebojno ravnovesje. Vidik strukturnega funkcionalizma je razvil dve teoriji, ki sta pomembni za preučevanje starosti in staranja in sicer: teorijo umika in teorijo aktivnosti. Teorija umika predvideva umik starejših iz družbe, da bi le-ta lahko funkcionirala, medtem ko teorija aktivnosti poudarja njihovo integracijo v družbo.

Cumming in Henry (v Bond 1993, 32) kot zagovornika teorije umika trdita, da je staranje neizbežen proces, v katerem se veliko odnosov med starejšo osebo in drugimi člani družbe prekine, preostali odnosi pa oslabijo. Po teoriji umika je umik starejših iz družbe proces, s katerim se družba pripravlja na smrt tako, da le –ta ne povzroči sprememb družbenega reda.

Teorija umika je implicitno pripravila podlago za starostno diskriminacijo in postopno izključitev starejših iz delovanja družbe, predvsem pa so s teorijo umika opravičevali slabe pokojnine in socialno oskrbo, češ da starejši ne potrebujejo toliko pozornosti, saj se umikajo iz življenja.

Po drugi strani, teorija aktivnosti zagovarja ravno nasprotno. Havighurst (v Bond 1993, 32) trdi, da se srečno starost lahko doseže le s prenosom vzorcev vedenja iz preteklih obdobj. Hkrati je trdil, da družbeno udejstvovanje starejšim dviguje moralo, njihov umik iz družbe pa je le posledica pomanjkanja priložnosti za udejstvovanje in ni univerzalen proces. Pomanjkanje priložnosti pa je največkrat posledica negativnega odnosa družbe do starejših. Teorija aktivnosti se osredotoča na vključevanje starejših v družbeni sistem in predpisuje pot do uspešnega staranja. Po tej teoriji naj bi starejši po odhodu s trga delovne sile našli nove vloge, kot je na primer prostovoljno delo. Kritika teorije aktivnosti je predvsem v njeni idealistični naravi, saj le redki starejši lahko ohranijo aktivnosti iz mlajših obdobj tudi v starosti.

Konfliktni vidik strukturalistične teorije predstavlja teorija imenovana politična ekonomija staranja, ki temelji na neomarksističnih in neoweberjanskih pogledih na družbo, ki poudarja konflikt. Neomarksistični pogled vidi konflikt kot odraz ekonomske neenakosti, ki je odraz koncentracije ekonomske moči, neoweberjanski pogled pa poleg ekonomske moči vključuje tudi družbeni status in ideologijo. Glavni poudarek te teorije je na povezovanju ekonomskih in političnih struktur v družbi ter na načinu kako se odvija distribucija virov in dobrin (Pratt v Bond 1993, 34). Townsend, Walker in Phillipson (v Bond 1993, 34) pravijo, da je osnovna ideja teorije politične ekonomije strukturna odvisnost, ki ustvarja odvisnost posameznikov in se kaže v omejevanju dostopa do različnih virov kapitala, posebno dohodka. Družba namreč nagrajuje sedanje delo, ne pa preteklega, zato nagrajuje aktivno prebivalstvo in na ta način diskriminira starejše. Povzamemo lahko, da sta revščina in odvisnost starejših povezana z omejenim dostopom starejših do virov. Kritiki teorije politične ekonomije opozarjajo na ozkost pristopa, ki se osredotoča le na neenakosti, ki izhajajo iz revščine in ekonomske šibkosti (Dant v Bond 1993, 35).

Simbolni interakcionizem

Simbolni interakcionizem za razliko od strukturalističnega pristopa temelji na razumevanju posameznika. Družbeno življenje, delovanje in procesi izhajajo iz kumulativnega delovanja množice ter niso pogojeni z zunanjimi faktorji (Victor 2005, 34). Poudarek teorije je na razumevanju družbenega delovanja, saj družba ni le rigidna struktura, temveč skupek prepletajočih se skupin.

Mead (v Bond 1993, 36) trdi, da se posameznik uči družbenih norm in vrednot preko interakcije z drugimi in si na ta način ustvarja sliko družbenega sveta in realnosti, kar velja tudi za starejše ljudi.

Znotraj interakcionistične teorije sta se razvili dve teoriji: teorija etiketiranja in teorija o subkulturi staranja, ki predvideva, da se starejši ljudje družijo med sabo bolj intenzivno kot z ostalimi člani skupnosti. Na nastanek subkulture starejših naj bi vplivalo pomanjkanje stikov z družinskimi člani, pojav različnih interesnih skupin (društev), domovi za ostarele (tudi z dnevno oskrbo) in pomanjkanje zaposlitvenih možnosti. Na drugi strani naj bi močne družinske vezi, delo tudi po upokojitveni starosti in aktivnosti za doseg dejavnega staranja preprečile razvoj takšne subkulture.

Teorija etiketiranja razlaga, da družbene skupine dodeljujejo družbeni status posameznikom ali skupinam tako, da jim dodelijo etikete, stigma ali devianten status. V družbi mladih in zdravih ljudi je lahko starost razumljena kot stigmatizirano obdobje v človekovem življenju (Victor 2005, 35). Glavna predpostavka te teorije je t.i. »koncept self«, ki se gradi preko interakcije z drugimi znotraj družbenega okolja. Posameznik dobi občutek vrednosti preko interakcije in odnosa drugih do njega samega. Vedenje starejših je odvisno od tega, kako pomembni drugi v neposrednem družbenem okolju reagirajo, kako starejše obravnavajo in

jih vrednotijo. S pomočjo teorije etiketiranja lahko pojasnimo mite in stereotipe, ki veljajo za starejše v družbi.

Etnometodologija

Etnometodološki pristop temelji na ideji, da so vsakdanje, običajne, rutinske dejavnosti omogočene z uporabo različnih veščin in praks, predstav in pravil. Ta pristop poudarja dejstvo, da je zdravo razumska interpretacija sveta in družbe, glavni način vzpostavljanja in ohranjanja družbene strukture. Etnometodologe zanima, kako ljudje razlagajo svet v katerem živijo, še posebej jih zanimajo že skoraj rutinske stvari in interakcije.

Tako kot interakcioniste tudi etnometodologe zanima, kako različne socialne skupine dojemajo situacije, v katerih se znajdejo v vsakdanjem življenju.

Kritična družbena znanost

Teorijo kritične družbene znanosti tvorijo elementi različnih socioloških teorij, med njimi post-marksistična, post-strukturalistična in post-modernistična, ki so združene v svoji kritiki industrijske in postindustrijske družbe.

Kritična družbena znanost zastopa stališče, da družba oz. njene institucije zatirajo delovanje posameznikov, ki pa se ne zavedajo, da njihova življenja upravljajo družbene sile (institucije). Čeprav naj bi verjeli, da so npr. izobraževalne ali zdravstvene institucije koristne, post - strukturalisti in post - modernisti trdijo, da nas nasprotno, zatirajo in ustrahujejo. Zagovorniki te teorije poskušajo prikazati, kako ujeti so posamezniki v svojem razmišljanju, v okove različnih družbenih struktur.

2.3 Lastnosti starejših

Zaradi različnosti biološkega staranja in individualnosti posameznikovega doživljanja življenja in okolja, starejši ne predstavljajo uniformne družbene skupine (Kump in Jelenc Krašovec 2010, 12). Starejši so si različni po tem, kako je tekla njihova življenjska pot, kakšne so njihove generacijske značilnosti, kakšen je njihov položaj v družini in družbi, katerega spola so, kakšno je njihovo zdravstveno stanje (Findeisen 2009, 17). Tudi Tyler poudarja, da so starejši zelo raznolika skupina prebivalstva. Tako kot druge starostne skupine je tudi starejše mogoče razdeliti v različne ciljne skupine, težko ali nemogoče je posploševati njihove skupne značilnosti (Tyler v Glendenning 2000, 65). Ravno zaradi razloga heterogenosti starejših, Bogataj in Findeisen (2008) trdita, da je odgovornost strokovnjakov – gerontologov, vodij interesnih skupin starejših in ustanov za starejše, tudi političnih strank, skratka vseh akterjev, ki delujejo na tem področju izjemna, in to prav zaradi njihovega vpliva na javno mnenje, ki povratno vpliva na samopodobo starejših, razvoj družbenih predsodkov in odzivanje starejših na posamični in družbeni ravni.

Fiziološke lastnosti starejših

S staranjem prihaja do velikih sprememb v fizičnem ustroju človeka, predvsem zmanjševanje funkcionalnih sposobnosti vodi do zmanjšanja zagotavljanja lastnih potreb. Čeprav se biološko starajo predvsem posamezni organi, skupine organov in celice, se najvidneje odražajo spremembe na koži, laseh, očeh in zobeh. Mišična moč peša, predvsem zaradi zmanjševanja mišične mase, podaljšujejo se tudi reakcijski časi. Spreminjajo se možgani, nekatere strukture v njih naraščajo, druge se zmanjšujejo. Organizem je hitreje utrujen in prav utrujenost je ena izmed glavnih tegob v poznejših letih življenja (Pečjak 2007, 823).

Intelektualne lastnosti starejših

Ugotovitve različnih avtorjev in raziskav kažejo, da je upadanje umskih sposobnosti starejših lahko posledica umske neaktivnosti, čeprav je pri starejših prisoten velik potencial za učenje (Merriam 2007, 394-401). Nekateri avtorji izpostavljajo pomen fizične dejavnosti pri ohranjanju umske sposobnosti starejših, tudi Glendenning je mnenja, da miselna in fizična dejavnost prispevata h kakovostnejši starosti (Glendenning 2001). S slednjim se strinja tudi Ramovš, ki pravi, da je »dejavno življenje pomembna sestavina miselne svežine v starosti« (Ramovš 2003).

V starosti je procesiranje informacij počasnejše, medtem ko dolgotrajni spomin s staranjem ne upada (Beatty in Wolf 1996, 48-49). Baltes in Smith v raziskavi ugotavljata, da stopnja inteligentnosti s staranjem bistveno ne upada (Baltes in Smith v Kolland 1993, 539). Podobno ugotavlja tudi Jarvis, saj trdi, da se človekove umske sposobnosti ne zmanjšajo, ko se posameznik upokoji, izobraževanje v tretjem življenjskem obdobju pa pomaga preprečevati upad kognitivnih sposobnosti (Jarvis 2001, 119-126). Kliegel in Altgassen v svoji raziskavi preučujeta spremembe v učenju, povezane s starostjo in ugotavljata, da na učenje v starosti vplivajo predvsem osebni viri moči in pristop k učenju, manj pa je učna uspešnost povezana s kronološko starostjo (Hofer in Duane 2008). Field celo ugotavlja, da so intelektualne sposobnosti starejših izredno stabilne, saj več kot polovica starejših (od 73 do 99 let) ne kaže večjega upada umskih sposobnosti (Field in drugi v Merriam 2007). Tudi Kolland se strinja, da starejši ohranjajo zmožnost učenja, posebno, če so učno dejavni (Kolland 1993, 538).

Stopnja inteligentnosti se lahko z leti zmanjšuje, ostaja enaka ali pa se celo povečuje (Kolland 1993; Merriam 2007). Tisti, ki pojmujejo inteligentnost kot večplasten pojem pravijo, da inteligentnost upada v nekaterih ozirih, je konstantna v drugih, v nekaterih pa celo raste in je odvisna od posameznikove izobrazbene ravni, življenjskih izkušenj, zdravja in načina življenja (Merriam 2007, 392-401). Iz tega bi lahko sklepali, da je ohranjanje miselnih sposobnosti povezano s posameznikovo sposobnostjo prilagajanja novim življenjskih okoliščinam, pri čemer se kažejo povezave med stopnjo izobrazbe in ohranjanjem miselnih sposobnosti v starosti. Podatki med drugim tudi kažejo, da se v povprečju pri moških intelektualne sposobnosti zmanjšujejo hitreje kot pri ženskah, pomembno pri ohranjanju intelektualnih sposobnosti pa je tudi zadovoljstvo z uspehom v življenju (Schaie v Merriam 2007).

Starejši in modrost

Modrost je življenjska drža posameznika, je rezultat njegovega učenja tekom življenja in je posledica posameznikove čustvene dozorelosti, pridobljene iz njegovih življenjskih izkušenj. Jarvis modrost dojema kot »shrambo znanja, mnenj in uvidov, pridobljenih skozi življenje« (Jarvis 1992, 202).

Raziskave o modrosti v tretjem življenjskem obdobju kažejo, da vse več starejših doživlja starost kot vitalno in zdravo obdobje življenja ter, da to obdobje posamezniku omogoča razvoj njegove notranjosti in uma, spomina, domišljije, čustvene zrelosti in čuta za lastno duhovno identiteto. Obdobje modrosti je obdobje, ko se ljudje na nek način oddolžijo družbi s svojo modrostjo in izkušnostjo, pridobljeno tekom življenja (Dychtwald in Flower v Merriam 2007, 357).

2.4 Potrebe starejših

Pri preučevanju starejših odraslih se je pomembno ustaviti tudi pri njihovih potrebah. Po Ramovšu (2003, 87) so potrebe temeljni mehanizmi živih bitij, da se ohranjajo in napredujejo. Vsaka potreba je informacija, kaj živo bitje potrebuje za svoj obstoj in napredek, obenem pa daje motivacijsko energijo za doseg in uresničenje tega cilja. Tudi pri sami opredelitvi starosti in staranja Ramovš izhaja iz ravnotežja potreb in zmožnosti v šestih razsežnostih, ki jih lahko razumemo kot osnovne motivacijske sile za razvoj in so sledeče:

- telesna razsežnost potrebe po materialnih pogojih za življenje (hrani, zdravju, tekočini, toploti, gibanju ipd.);
- duševna razsežnost potrebe po informacijah, čustvovanju, varnosti, užitku;
- duhovna razsežnost potrebe po osebni svobodi izbire in odgovornosti za odločitve in življenjski orientaciji;
- socialna razsežnost potrebe po medčloveških odnosih, lastnem ugledu v družbi in funkcionalnih razmerjih;
- zgodovinsko kulturna razsežnost potrebe po učenju, razgledanosti in napredovanju in predajanju življenjskih izkušenj v okolje;
- eksistencialna razsežnost potrebe po doživljanju smisla trenutka ali situacije v kateri živi, po doživljanju smisla posameznih razdobij v svojem življenju, pa tudi v doživljanju življenja kot celote (Ramovš 2003).

Po Ramovšu, človek razpolaga v svojem življenju z vsemi naštetimi razsežnostmi, vendar so ene bolj dejavne v enem, druge pa v drugem življenjskem obdobju. Z vidika celostne antropološke analize človeškega življenja, dosegajo v tretjem življenjskem obdobju svoj največji razpon predvsem tri razsežnosti in sicer medčloveška družbena (socialna), zgodovinsko kulturna in eksistencialna.

Tudi Rečnik (2002), kot osnovne človekove potrebe, poleg bioloških, navaja čustvene, kognitivne, socialne in potrebe po vrednotah. Te potrebe se uresničujejo na več ravneh: na

ravni družine, skupnosti in družbe kot celote, kar pomeni, da človek za zadovoljevanje svojih potreb potrebuje tudi interakcijo z okoljem. Fisher in Wolf trdita, da je pomembno, da se starejši počutijo dejavni ustvarjalci lastnega življenja, zato potrebe starejših razvrstita v pet kategorij in sicer:

1. Potrebe po obvladovanju lastnega življenja – minimalna pismenost in samozadostnost; te potrebe morajo biti zadovoljene, da se posameznik socialno prilagodi.
2. Potrebe po ekspresiji – ustvarjalnosti; ukvarjanje z dejavnostmi, ob katerih starejši doživljajo osebno zadovoljstvo, pomembno vpliva na doživljanje kakovostne starosti.
3. Potrebe po prispevanju – želja po prispevanju drugim. Pomembno je, da starejši vzdržujejo socialno mrežo, da se ne osamijo in da čutijo, da s svojim delovanjem lahko prispevajo k dobrobiti skupnosti.
4. Potrebe po vplivanju – potrebe po vplivu na kakovost in smer posameznikovega življenja. Če starejši čutijo, da z lastno dejavnostjo lahko vplivajo na kakovost njihovega življenja, zavzamejo bolj dejavno vlogo v svojem življenju.
5. Potrebe po višji ravni zavedanja, uravnoteženju moči in bremena. Ena izmed pomembnih potreb starejših je tudi potreba po občutenju smisla lastnega življenja in občutek usposobljenosti za soočanje z življenjskimi nalogami (Fisher in Wolf 1998).

Podobno razmišlja tudi Glendenning (2000), ko pravi, da v obdobju starosti v ospredje stopa potreba po izgrajevanju smisla lastnega življenja. Prav tako kot druge starostne skupine, imajo tudi starejši potrebe po bližini, po novem učenju in druženju. Z izobraževanjem lahko te potrebe zadovoljujejo in tako oplemenitijo svojo starost.

2.5 Definicija procesa staranja prebivalstva

Staranje prebivalstva je t.i. reverzibilen proces, ki ga prikažemo z naraščanjem odstotka 65 in več ali 60 in več let starih med prebivalstvom, z rastjo indeksa staranja in z naraščanjem srednje starosti prebivalstva. Pomembno vlogo igrajo tudi migracije, ki lahko močno vplivajo na spreminjanje demografske strukture prebivalstva. V svoji osnovi je staranje prebivalstva pozitiven proces, problem nastane, ko pride do velikega znižanja rodnosti, kakor se je to zgodilo v zadnjih 20. do 30. letih v razvitih državah, tedaj lahko govorimo o pretiranem staranju prebivalstva (Malačič 2003, 175).

Staranje prebivalstva je definirano kot povečanje deleža starega prebivalstva nad neko starostno mejo v celotnem prebivalstvu (Malačič 2006, 19). Delež starih ljudi se hitro večja po vsem svetu, v deželah evropske ali zahodne kulture pa postaja ta delež tako visok, da prinaša s seboj izjemno zahtevne naloge za urejeno delovanje družbe in držav (Ramovš 2003, 223). Med najpomembnejše dejavnike spreminjanja starostne strukture v evropskem prostoru štejemo zmanjševanje rodnosti, podaljševanje življenjske dobe in migracijske procese. Proces staranja prebivalstva prikazujemo na različne načine, in sicer z:

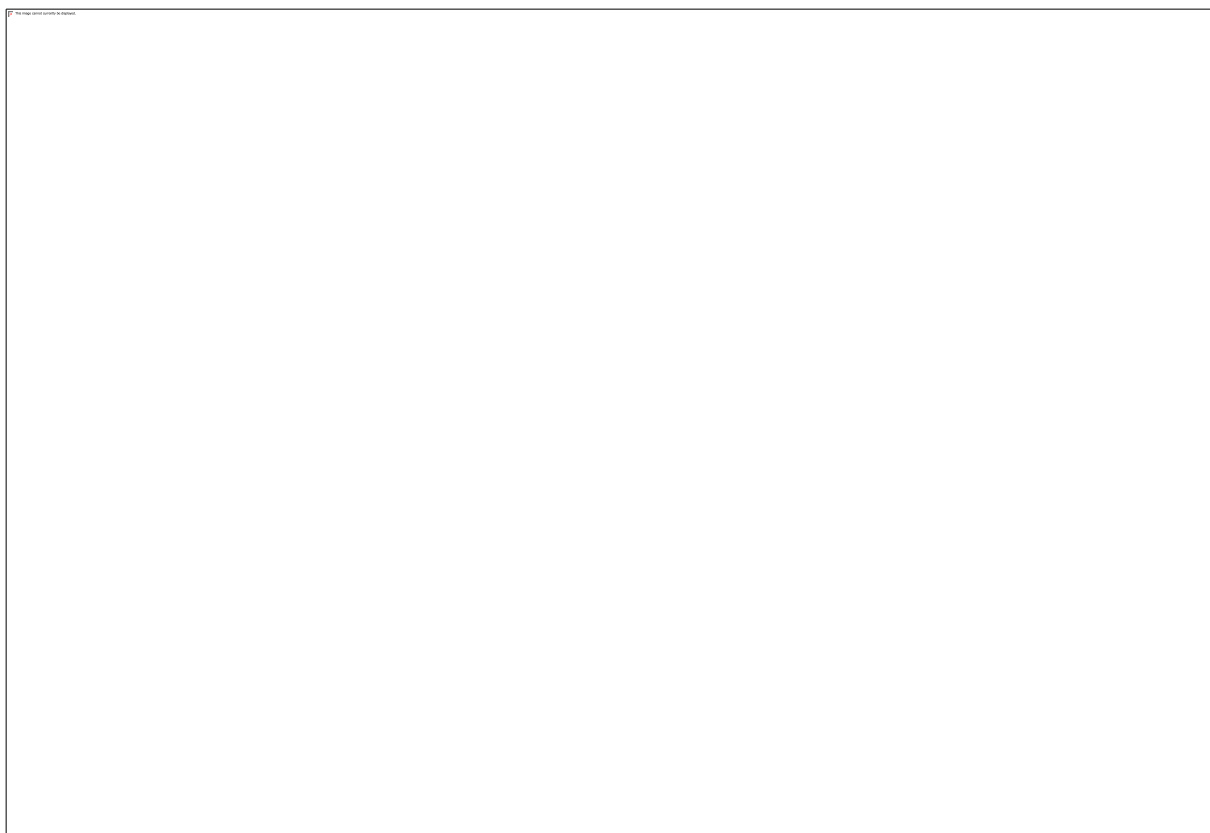
- naraščanjem odstotka starega prebivalstva,
- rastjo srednje starosti prebivalstva in

- povečanjem indeksa staranja.

Glede na vrednost imenovanih kazalnikov ločimo: mlada, zrela in stara prebivalstva. Najbolj uporabna kazalnika sta odstotek starega prebivalstva (65+) in indeks staranja, ki ga definiramo kot razmerje med starim in mladim prebivalstvom (število starih nad 65 let na 100 mladih, od 0 do 19 let) (Malačič 2006, 20). Države članice EU lahko glede na delež starega prebivalstva uvrščamo med stara prebivalstva, kar bi slikovno lahko opredelili kot piramido, ki spominja na vazo. Zaradi manjšanja števila rojstev, podaljševanja življenja in posledično večanja deleža prebivalstva v višjih starostih, postajajo vrhovi piramid vse bolj kopasti, spodnji deli, ki predstavljajo mlado prebivalstvo pa se vse bolj ožijo.

Oblika piramide (glej Sliko 2.1) se je danes bistveno spremenila v primerjavi s tipično obliko, ki jo je imela pred desetletjem (slika kaže primerjavo z letom 1990). Populacijska piramida je za leto 2010 ožja pri dnu, kar je rezultat upadanja števila rojstev. Na obliko piramide ima velik vpliv »baby boom« generacija, ki še vedno predstavlja največji del aktivnega prebivalstva, vendar pa prve generacije baby boomerjev že odhajajo v pokoj, s čimer se bo populacijska piramida po projekcijah širila proti vrhu. Pričakujemo lahko, da bodo prebivalstva v prihodnosti tvorila obliko na glavo obrnjene piramide.

Slika 2.1: Starostna piramida prebivalstva EU27 v letu 1990 in 2010

Vir: Eurostat Demography Report (2010).

Med leti 1990 in 2010 se je delovno aktivno prebivalstvo (20-64 let), v državah članicah EU, povečalo za 1,8%, medtem, ko se je starejša populacija (65+) povečala za 3,7%. Na drugi strani se je število mladih ljudi (0-19 let) zmanjšalo za 5,4 %. Poleg že omenjenih kazalcev staranja lahko omenimo še srednjo starost oz. mediano starosti, ki je prav tako dober pokazatelj značaja prebivalstva. To je starost, pri kateri je 50% starejših, ostalih 50% pa mlajših od srednje starosti (Medvešek 2002, 17). Rast srednje starosti pomeni staranje prebivalstva. Mediana starosti držav članic EU je od leta 1990, ko je znašala 35,2 leti, poskočila na 40,9 let, v letu 2010. Po predvidevanjih se bo mediana starosti do leta 2060, dvignila na 47,9 let.

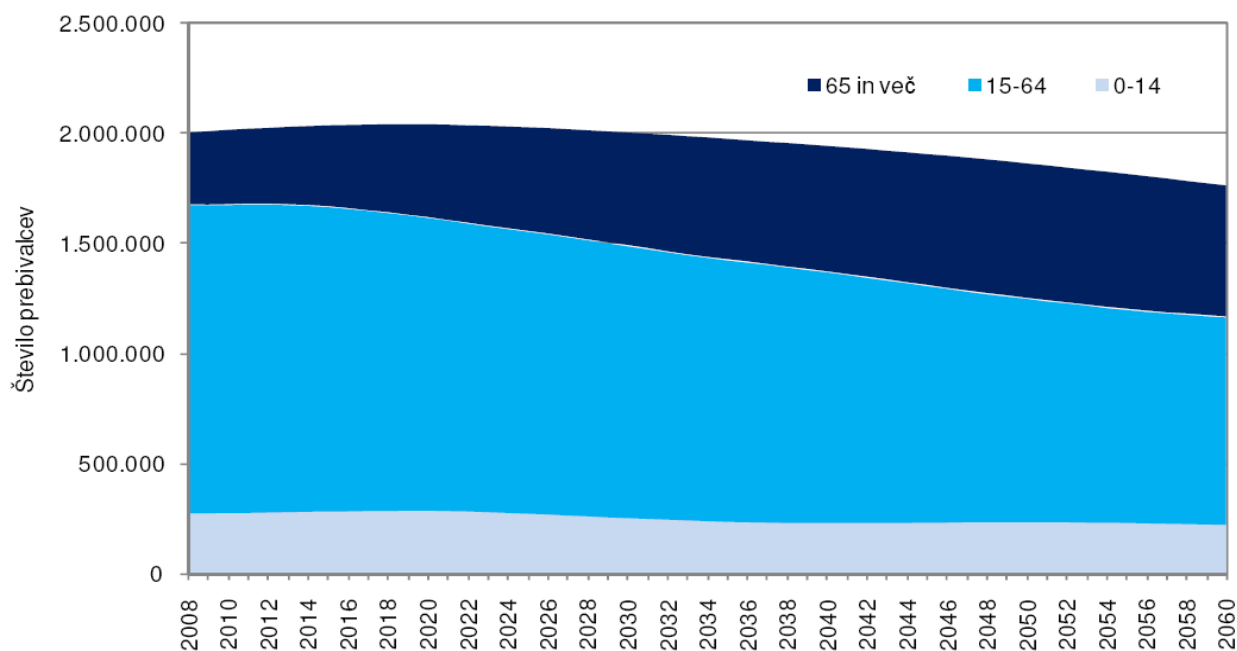
2.6 Projekcija staranja prebivalstva v EU in v Sloveniji

Eurostatove projekcije kažejo na zmerno povečanje števila prebivalcev do leta 2060, znotraj tega pa na zelo spremenjeno starostno strukturo prebivalstva. Po projekcijah sodeč, bo do leta 2035 število prebivalcev v Evropski uniji naraščalo predvsem v zahodnoevropskih državah, v vzhodnoevropskih in srednjeevropskih državah pa bo naraščalo počasneje oziroma bo celo upadalo (Vertot 2008, 19). Delež starejšega prebivalstva (65+) naj bi se zvišal in sicer iz sedanjih 17,4% v letu 2010, na 30% v letu 2060, skoraj potrojil pa naj bi se tudi delež starejših v četrtem življenjskem obdobju (80+). Ti trendi se prav tako odražajo v starostno odvisnem razmerju in sicer naj bi se koeficient odvisnosti starega prebivalstva dvignil iz sedanjih 28,4% v letu 2010, na 58,6% v letu 2060. To pomeni, da bosta na vsakega upokojenca, v letu 2060, prišla manj kot dva aktivna prebivalca, kar bo pomenilo izreden pritisk na javne finance, zdravstveno oskrbo ter stroške dolgotrajne oskrbe starejših v okviru BDP. Posledično bi višji prispevki za socialno varnost in druge obdavčitve občutno znižali življenjski standard prebivalstva.

Zaradi staranja prebivalstva, se bo tudi Slovenija soočila z nekaterimi neprijetnimi posledicami. Eurostatove projekcije (glej Sliko 2.2) za Slovenijo kažejo, da je delež starejših od 65 let, v letu 2010, znašal 24% predvidenega števila oseb, starih med 15 in 64 let, leta 2025 bo ta delež 36% predvidenega števila oseb, starih med 15 in 64 let, do leta 2060 pa že 62%.

Na resnost staranja prebivalstva v Sloveniji, kaže tudi projekcija Demografskega oddelka OZN do leta 2050, po kateri naj bi bila povprečna starost v Sloveniji 53 let, kar nas uvršča skupaj z Latvijo in Japonsko, v evropski vrh, medtem ko se po številu prebivalcev, mlajših od 15 let, Slovenija uvršča na sam rep evropskih držav. Nedvomno je torej, da je staranje prebivalstva neizogibno in da bo povzročilo posledice na ekonomskem, socialnem in političnem področju.

Slika 2.2: Eurostatove projekcije prebivalstva po izbranih skupinah prebivalstva, Slovenija 2008-2060

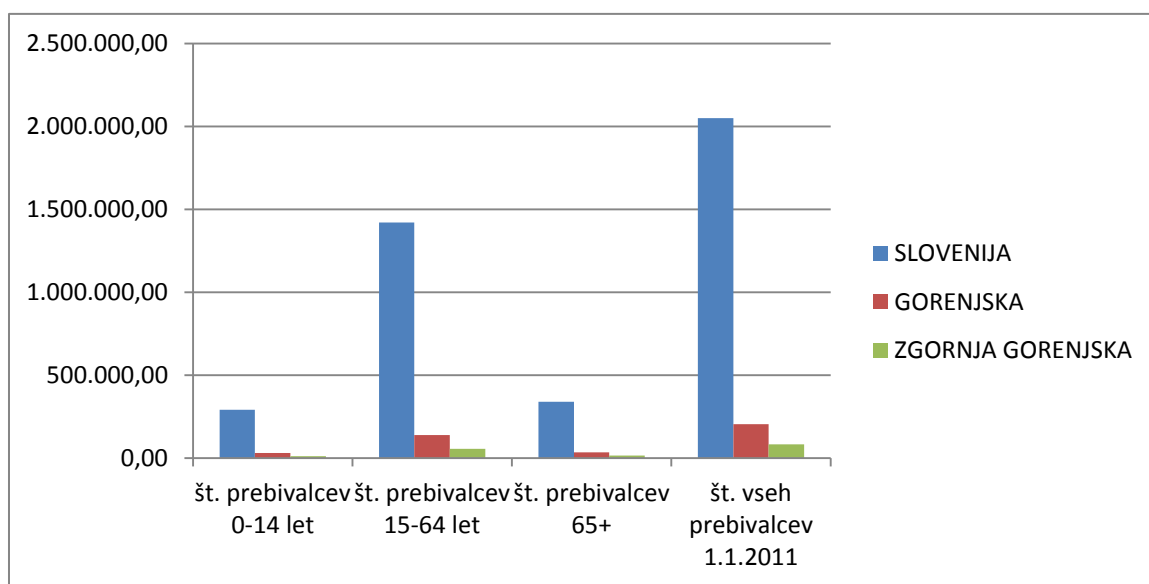

Vir: Čelebič (2010).

2.6.1 Staranje prebivalstva v zgornje gorenjski regiji v primerjavi s slovenskim povprečjem

Za Slovenijo je značilno, da ima od leta 2003 več starega kot mladega prebivalstva. Delež prebivalcev, starih 65 let ali več, je leta 2011 znašal 16,5 %; delež prebivalcev, mlajših od 15 let, pa je znašal 14 % (glej Graf 2.1). Indeks staranja, ki predstavlja razmerje med številom oseb, starih 65 let ali več, in številom oseb, mlajših od 15 let, je dosegel vrednost 116,5. To pomeni, da je na 100 oseb, mlajših od 15 let, v državi prebivalo skoraj 117 oseb, starih 65 let ali več (SUR5).

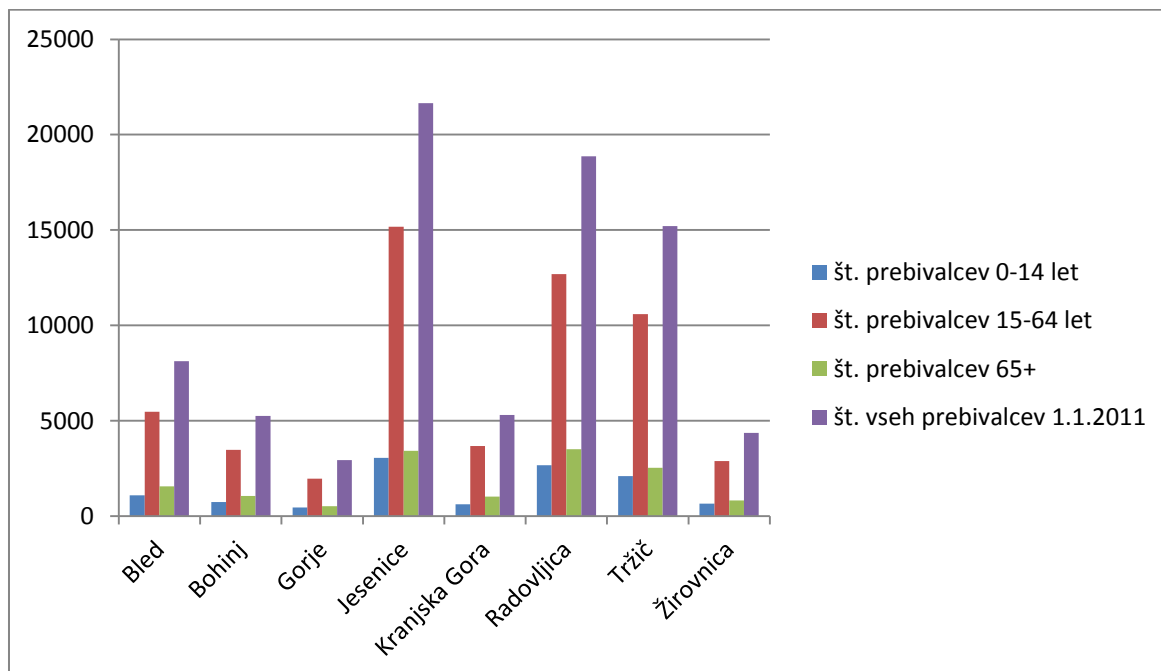
Graf 2.1: Pregled po statističnih regijah, po starostnih skupinah

Vir: SURS

Zgornje gorenjske občine Bled, Bohinj, Gorje, Jesenice, Kranjska Gora, Radovljica, Tržič in Žirovnica, bi po definiciji lahko opredelili kot stare občine, saj 14.446 prebivalcev starejših od 65 let, predstavlja 18,3 odstotke vseh prebivalcev teh občin (glej Graf 2.2). Podatki za leto 2011 kažejo, da se je povprečni indeks staranja v teh občinah povzpela na število 132,5, medtem ko je slovensko povprečje 116,5, povprečje celotne gorenjske regije pa celo 108,9.

Graf 2.2: Pregled po občinah, po starostnih skupinah

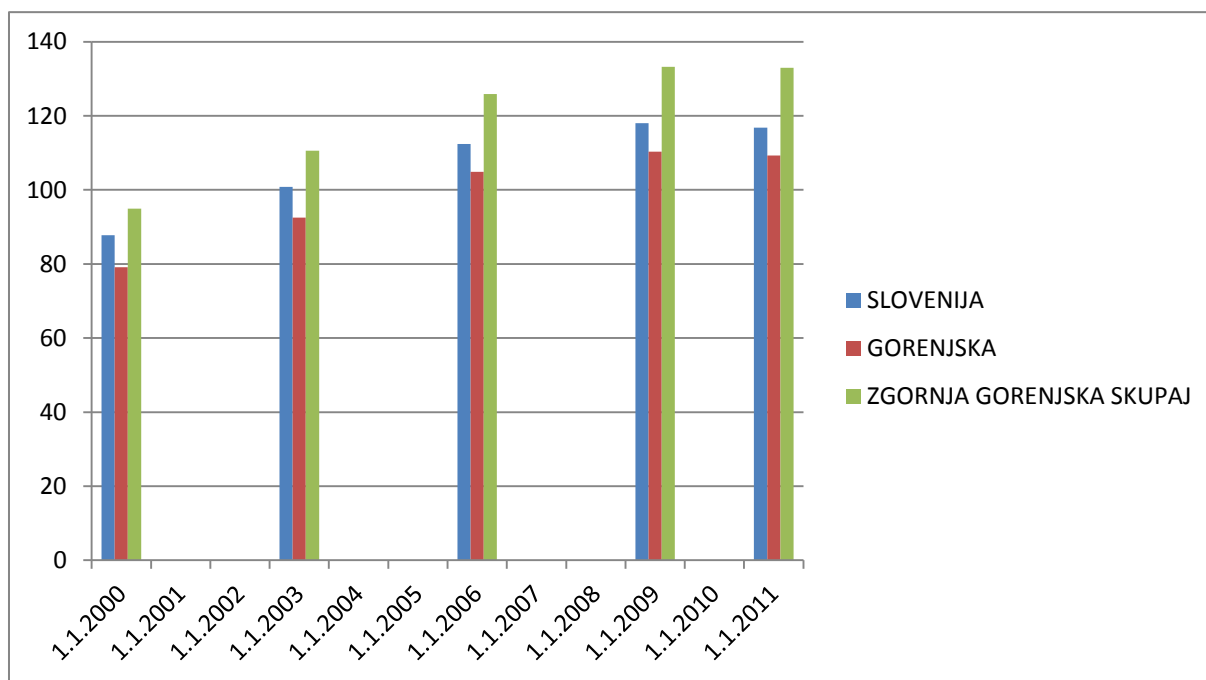

Vir: SURS

Indeks staranja je bil najvišji v občinah Kranjska Gora (165,9), Bled (144,4) in Bohinj (141,8). Te občine so imele vrednost indeksa nad 140. Med zrele občine bi lahko uvrstili občine Radovljica (131,9), Tržič (121,0) in Žirovnica (127,6). Najugodnejše razmerje med mlajšimi in starejšimi sta dosegli občini Gorje (115,9) in Jesenice (111,7). Nobena izmed zgornje gorenjskih občin ni dosegla indeksa staranja, ki bi se gibal pod številom 100, kar bi pomenilo, da gre za mlade lokalne skupnosti.

Iz Grafa 2.3 je razvidno, da se je intenzivno staranje prebivalstva v Sloveniji začelo po letu 2000, kajti indeksi staranja so bili v tem letu pod 100, kar pomeni, da je na 100 prebivalcev mlajših od 14 let, prišlo 94,9 prebivalcev starejših od 65 let. Do leta 2009 je indeks staranja stalno konstantno naraščal in se leta 2009 ustalil pri številu 118, kar je bilo slovensko povprečje, povprečje zgornje gorenjskih občin pa je bilo v tem letu 133,2. V letu 2011 je bil povprečni indeks staranja enak letu 2009 in ni naraščal.

Graf 2.3: Prikaz gibanja indeksa staranja po regijah med leti 2000 in 2011

Vir: SURS

2.7 Posledice staranja prebivalstva

Najbolj posplošeno lahko rečemo, da se posledice staranja prebivalstva kažejo v vseh porah družbe, bolj sistematično pa jih lahko razdelimo na demografske, ekonomske, socialne, psihološke, kulturne, institucionalne, politične in še kakšne, pri čemer so ekonomske in socialne najbolj obsežne in družbeno občutljive.

Spremembe starostne strukture prebivalstva, tako Malačič, pomembno vplivajo na gospodarski razvoj in rast proizvodnje, vse hitreje se povečuje obremenjenost aktivnih s starim vzdrževanim prebivalstvom, spreminja se ekonomska aktivnost in struktura

gospodarstva po dejavnostih, kar pomeni, da v resnici sprememba starostne strukture vpliva na proizvodnjo, razdelitev, potrošnjo ter varčevanje in investicije (Malačič 2006, 13).

Staranje prebivalstva nadalje vpliva na akumulacijo vseh vrst kapitala, pri tem je še posebej pomembna akumulacija človeškega kapitala. Investiranje v človeški kapital je tesno povezano s problemom zastarevanja znanja, ki ga bodo družbe reševale delno z višanjem izobraženosti prebivalstva, delno pa z vseživljenjskim izobraževanjem, ter s produktivnostjo dela. Produktivnost dela namreč s starostjo narašča, nato doseže vrh, ki lahko traja krajši ali daljši čas, nato pa začne padati.

Družbeno najbolj aktualne socialno ekonomske posledice staranja prebivalstva pa se tičejo zaposlenosti in brezposelnosti, značilnosti upokojevanja oz. prehoda iz aktivnosti v pokoj, zdravstvenega varstva in dolgotrajne oskrbe starejšega prebivalstva. Iz tega razloga, lahko še posebej velike spremembe v prihodnosti, pričakujemo na področju javnih financ in solidarnosti med generacijami, kjer so v ospredju zagotavljanje vzdržnosti pokojninskega sistema in sistema zdravstvenega zavarovanja. Dolgoročne projekcije izdatkov za pokojnine, zdravstveno varstvo in dolgoročno oskrbo starejših na ravni EU kažejo, da bo staranje prebivalstva v prihodnje povečevalo te izdatke, zato bodo praktično povsod potrebne resne reforme. Večina ukrepov pa bo usmerjena na zmanjšanje pravic, ker je samo na ta način možno doseči potrebno znižanje stroškov (Malačič 2008, 793-798).

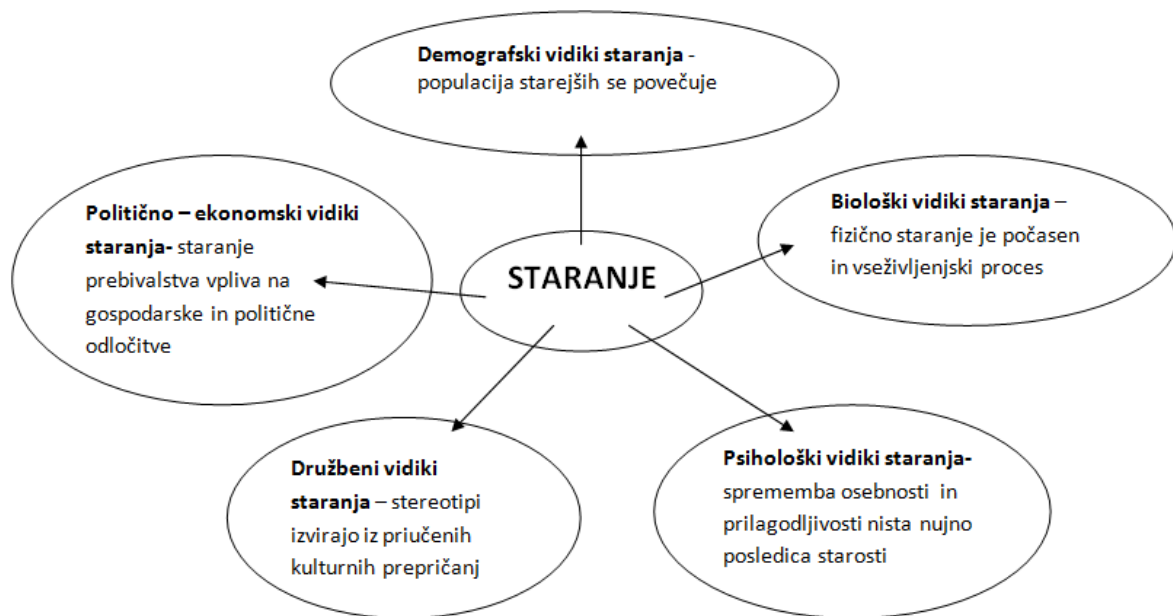
Ramovš (2003) se za razliko od Malačiča osredotoča na sociološke in psihološke posledice staranja in sicer zaznava spremembe v strukturi in vlogi družine pri skrbi za stare ljudi, spreminja se razmerje med spoloma glede skrbi za stare ljudi, pri čemer trdi, da so s problemom staranja bolj obremenjene ženske. Nadalje izpostavlja skrb za zdravje in samostojno življenje v starosti, ki se po eni strani povečuje, na drugi strani pa veliko ljudi z upokojitvijo postane pasivnih in zožijo krog svojih dejavnosti. Ramovš poudarja tudi spremembe v razmerju med ekonomsko aktivnimi in vzdrževanimi ter družbene težnje (med katerimi je tudi izobraževanje starejših), da se poveča samostojnost starih ljudi. Slednje razčlenjuje Hojninkova (v Ramovš 2003, 230), ki pravi da so:

družbeno-razvojni procesi spodbudili in omogočili osamosvojitve starih ljudi na individualni ravni, medtem ko je na sistemski ravni njihova osamosvojitve neuravnovešena z njihovo globalno odvisnostjo. Sistem se je bolj odzval na funkcionalne potrebe starejših, kot na izkoriščenost njihovih delovnih potencialov in staro populacijo priznal kot družbeno kategorijo s posebnimi potrebami. Na ta način se starim ljudem povečujejo možnosti za funkcionalno osamosvajanje v bivalnem okolju na eni strani, na drugi strani pa se povečuje globalna odvisnost od sistema.

Če povzamem, staranje lahko preučujemo z različnih zornih kotov, z demografskega vidika, fizičnega in biološkega vidika, psihološkega, sociološkega in politično-ekonomskega vidika (glej Sliko 2.3). Za raziskovanje področja izobraževanja pa so pomembni predvsem trije in sicer psihološki vidik – predvsem v luči novih družbenih vlog, ki jih sprejemajo starejši,

sociološki vidik, ki opredeljuje družbeno umeščenost izobraževanja in ovire s katerimi se srečujejo starejši ter politično-ekonomski vidik, ki opredeljuje institucionalne okvire in podporna okolja, staranje prebivalstva pa vpliva na ekonomske odločitve in javne politike, ter tako prinaša v družbo spremembe in od nje terja, da se jim le-ta prilagodi. Eden izmed ukrepov, ki so ga sprejele države, ki se zavedajo posledic staranja prebivalstva, je koncept aktivnega staranja, ki ga predstavljam v nadaljevanju.

Slika 2.3: Vidiki staranja

Vir: LARA (2011).

2.8 Koncept aktivnega staranja

Vlade so se začele zavedati, da morajo, glede na demografsko sliko danes in v prihodnje, ponuditi oz. omogočiti naraščajočemu številu starejših več možnosti, da lahko aktivno prispevajo h gospodarstvu in družbi, saj bi s tem lahko ublažili posledice staranja (Elezović 2008, 7), zato so razvile koncept aktivnega staranja, ki vključuje podaljševanje delovne aktivnosti, prilagoditve pokojninskega sistema in sistema socialnih pomoči, vseživljenjsko učenje, dvigovanje kvalitete dela in delovnega okolja, zdravstveno preventivo, promocijo zdravega načina življenja idr. Cilj aktivnega staranja je, da starostniki nadaljujejo z zdravim in kvalitetnim življenjem, ter da v času staranja ohranijo svojo avtonomijo in neodvisnost.

Cvahte (v Kump in Jelenc Krašovec 2010, 61) aktivno staranje dojema kot »neprekinjeno udejstvovanje na socialnem, ekonomskem, kulturnem in političnem področju«. Pri aktivnem staranju gre za prilagajanje naših življenjskih navad dejstvu, da živimo dlje, imamo več resursov in smo boljšega zdravja kot kdajkoli prej. V praksi to pomeni, da privzemamo zdrave življenjske navade, delamo dlje in se upokojimo kasneje ter smo aktivni tudi po upokojitvi.

Promoviranje aktivnega staranja je promoviranje priložnosti za boljše življenje (Sedej 2009, 54). Walker (2002) trdi, da obstaja strategija dejavne starosti in dejavnega staranja, ki povezuje ključna področja, ki zadevajo starejše ljudi: zaposlovanje, pokojnine, upokožitev, zdravje in dejavno državljanstvo in pravi, da se je vprašanja starosti potrebno lotiti celostno. V tem smislu je potrebno:

- izboljšati zdravstveno stanje starejših,
- povišati stopnjo njihovega sodelovanja v družbi,
- boriti se proti družbenim stereotipom in odporu proti staranju ali t.i. ageizmu,
- imeti pred očmi posameznikov življenjski krog,
- zmanjšati obremenjenost žensk in
- vplivati na spremembo kulture delovnih organizacij, ki starejše delavce postavljajo ob stran.

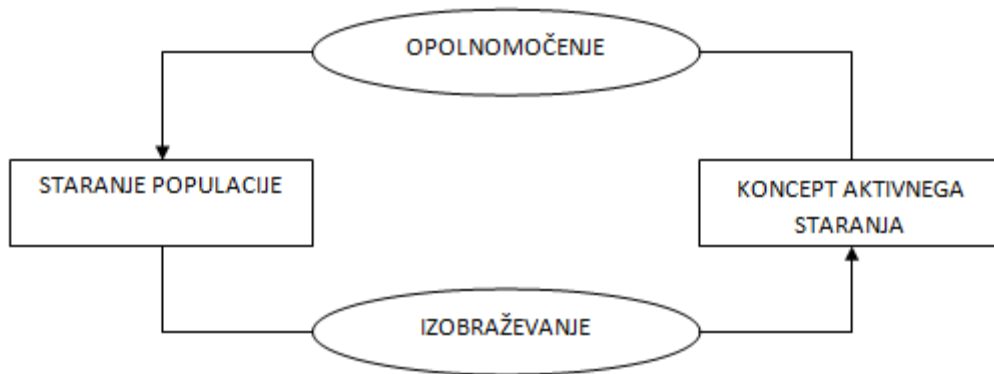
Koncept ter politika dejavne starosti in staranja, sta po mnenju Walkerja, pomembna za soočenje prebivalstva s spremembami (Walker v Kneževič in Jelenc Krašovec 2008, 33).

V političnih dokumentih je politika dejavnega staranja razumljena predvsem kot nujnost dvigovanja stopnje delovne aktivnosti starejšega prebivalstva, saj je pričakovati, da bodo imeli spremenjeni vzorci upokojevanja pomemben vpliv na ukrepanje delodajalcev v tej smeri, pri čemer bi bilo potrebno poudariti, da lahko udeležbo starejših na trgu delovne sile nadomestimo z opravljanjem prostovoljnega dela, saj le-to prispeva k integraciji v družbo in daje občutek samozaupanja in samozavesti ter družbeno priznanje (Zupančič in drugi 2008).

Politika dejavnega staranja navaja tudi načine, kako obvladati težje življenjske okoliščine v poznejših letih življenja, kar se nanaša na individualni, družbeni, kulturni in izobraževalni razvoj ter na zdravje ljudi (Karloff in Findeisen 2009, 119).

Da bi vlade lahko implementirale koncept aktivnega staranja v družbo, pa morajo v prvi vrsti zagotoviti vzode (institucionalne okvire in podporno okolje) ter pravne podlage za izobraževanje odraslih, ki vstopajo v obdobje starejše odraslosti, bodisi zaradi svojih koledarskih let ali zaradi novih oz. spremenjenih družbenih vlog, ki jih pridobijo z izstopom iz trga dela. Prav s pomočjo izobraževanja ciljna populacija lahko sploh razume in udejanja koncept aktivnega staranja. Slika 2.4 prikazuje, da opolnomočeni starejši ljudje, lahko »vračajo« idejo aktivnega staranja nazaj do starajoče se populacije.

Slika 2.4: Pomen izobraževanja za uveljavljanje koncepta aktivnega staranja v družbo

3 POMEN IZOBRAŽEVANJA STAREJŠIH ZA POSAMEZNIKA IN DRUŽBO

3.1 Učenje v obdobju pozne odraslosti

Učenje je kognitivni, emocionalni in socialni proces (Illeris v Findeisen in Bogataj 2009). Pri učenju kot kognitivnem procesu gre predvsem za pridobivanje znanja in spretnosti, medtem ko predstavlja učenje kot emocionalni (psihodinamski) proces psihološko energijo, ki se prenaša s čustvi, stališči in motivacijo. Učenje kot socialni proces je interakcija med posameznikom in okoljem ter je posledica razhajanja med posameznikovo biografijo in družbeno ustvarjenimi izkušnjami (Jarvis 2001). David Kolb, ki je imel na teorije učenja izrazit vpliv je zapisal: »Učenje je proces, pri katerem nastaja znanje skozi transformacijo izkušnje.« (Kolb 1984, 38). Svojo definicijo je podprl s prikazom učnega cikla (glej Sliko 3.1), ki prikazuje, kako ljudje stalno prehajajo skozi štiri faze učenja in sicer skozi aktivno eksperimentiranje, konkretno izkušnjo, skozi razmišljanje (o izkušnji/ideji) in opazovanje ter skozi konceptualizacijo in generalizacijo. Čeprav nastopajo v njegovem modelu v tem vrstnem redu, pa nobena od teh faz ne predstavlja začetne ali končne točke.

Slika 3.1: Kolbov učni cikel

Vir: Lapuh Bele (2009).

Kolbov model je enostaven prikaz pretvorbe izkušnje v idejo (koncept), kar lahko kasneje uporabimo za nabiranje novih izkušenj. Po Kolbu poteka učenje v prepletanju dveh dimenzij spoznavanja: glede na subjektivno doživljanje in abstraktne pojme na eni strani, ter od razmišljanja in opazovanja ter aktivnega poseganja vanje, na drugi strani. Jarvis je Kolbov model preciziral in mu dodal interaktivni element (Findeisen 2009), ter opredelil tri tipe učenja:

- ne-učenje (predpostavke, ne-odločitev, zavrnitev);
- ne-refleksivno učenje (pred-zavestno učenje, učenje veščin, pomnjenje);
- refleksivno učenje (kontemplacija, učenje refleksivnih veščin, izkušnjsko učenje).

Vsaka od navedenih refleksivnih oblik učenja ima lahko dva končna izida: konformizem ali spremembo (Jarvis 2001, 15). Na to, da se z učenjem spreminjamo, opozarja tudi ameriški andragog Malcom S. Knowles (1980, 25) v svoji teoriji osebne rasti, kjer pravi, da se človek z učenjem spreminja in tako prispeva k svojemu razvoju in rasti. Podobno tudi Rogers (v Kneževič in Jelenc Krašovec 2008) ugotavlja, da so odrasli udeleženci »vključeni v stalni proces rasti«, ki vključuje različna področja človekovega življenja (intelektualno, čustveno, kulturno, odnose z drugimi ljudmi) in poteka nenehno.

Kritična gerontogogika kot izobraževalna praksa kritične izobraževalne gerontologije, poučevanje in učenje pojmuje kot kolektivno in pogajalsko prizadevanje med starejšimi odraslimi, ki poteka na osnovi načel kolektivnosti in dialoga ter predpostavlja osvobajanje in spreminjanje (Battersby v Findeisen 2009, 30). Findeisnova tudi opozarja, da takšno izobraževanje ni nevtrarno, ampak vključuje tudi moralne in etične dimenzije. Učenje je tako proces, ki nam omogoča rast in razvoj in nas humanizira. Izobraževanje je lahko takšno, da starejše ohranja v »kulturi nemih«, ali pa jih spodbuja, da se vključijo v skupnost (Ličen 2006).

Za odrasle v vseh življenjskih obdobjih, še posebej pa za starejše odrasle velja, da svoje življenje vrednotijo skozi izkušnje. Posameznikova identiteta je namreč socialni konstrukt, ki se ustvarja skozi izkušnjo in ne v izolaciji (Jarvis 1992, 88). Vigotski in Wenger opredeljujeta učenje kot interaktivno in kontekstualizirano dejavnost – obliko socialnega kapitala, za katerega je pomembno posameznikovo socialno omrežje (Bogataj in Findeisen 2008, 33).

3.1.1 Učenje in izobraževanje

Učenje in izobraževanje sta sorodni dejavnosti, ki se po nekaterih značilnostih pomembno razlikujeta med seboj.

Pri učenju pa je poudarjen antropološki kontekst, ki presega družbeno-namenskega s tem, da postavlja v ospredje posameznika in temelji na njegovih potrebah in lastni dejavnosti. To pa ne pomeni, da v procesu niso upoštevane tudi družbene potrebe. Učenje označuje večja širina po več razsežnostih: poteka povsod, zajema vse položaje, okoliščine in priložnosti. Vsebine se prepletajo in niso tako načrtno usmerjene na predmet. Učenje je postalo del

življenja, je prožno in traja vse življenje. Učimo se tudi drug od drugega, ne le pod strokovnim vodstvom. Učenje označuje večja dejavnost in avtonomnost subjekta (učenca). Učenje lahko glede na aktivno vlogo subjekta in način organiziranosti dejavnosti delimo na dve temeljni področji: organizirano in priložnostno (Strategija vseživljenjskosti učenja 2007, 6).

Pri izobraževanju je vloga in dejavnost posameznika (udeleženca) določena od zunaj. V ospredju je pridobivanje znanja, spretnosti, navad. Učenje, ki poteka v procesu, ki je praviloma uraden (ni pa nujno) je opredeljen s cilji, normiran, strukturiran, predmetno usmerjen, organiziran od zunaj. Proces (pridobivanja znanja) se strokovno organizira in nadzoruje, praviloma s poukom in učiteljem. Ta proces pomembno določajo družbene okoliščine in potrebe (Strategija vseživljenjskosti učenja 2007, 6).

3.2 Prednosti udeležbe starejših v izobraževanju

Na udeležbo starejših v izobraževanju vpliva več dejavnikov, predvsem ekonomski, demografski, sociološki in psihološki (Van dem Kamp 1996). Močno vplivata tudi izobrazba staršev ter izobraževanje v mladosti (Dronkers v Kump in Jelenc Krašovec 2005a, 255). Rezultati mednarodnih študij kažejo, da ima večina starejših, ki se izobražuje, zaključeno visoko stopnjo izobrazbe, dokaj dobre prihodke in sorazmerno visoko stopnjo funkcionalne pismenosti ter se dokaj intenzivno vključujejo tudi v druge sfere družbenega, kulturnega in političnega življenja (Belanger in Tuijnman v Kump in Jelenc Krašovec 2005b, 255).

Ob razumevanju koncepta izobraževanja, lahko izobraževanje starejših odraslih razumemo kot pridobivanje tako formalnih kot neformalnih znanj, pri tem pa upoštevamo posameznikov življenjski krog (življenjskih izkušenj in sprememb). Izobraževanje lahko ustvarja učinke vsaj na tri načine in sicer:

- lahko spreminja posameznikovo izbiro,
- lahko spreminja ovire s katerimi se posameznik sooča ali pa
- povečuje zalogo znanja in informacij, ki vplivajo na posameznikovo vedenje (Bogataj in Findeisen 2008, 34).

Avtorici trdita, da je merjenje učinkov učenja težko, ker gre za kompleksne interakcije, saj je posameznik vpet v širši družbeni kontekst, izobraževanje pa mu omogoča sposobnost za razumevanje in premagovanje različnih družbenih, poklicnih in osebnih ovir. Izobraževanje starejših odraslih ima več pozitivnih učinkov, saj starejši človek, ki se uči in izobražuje, svoje znanje spreminja, ga organizira v nove strukture in med starim in novim znanjem ustvarja nove povezave, pri tem pa posledično osebno raste, saj spreminja tudi svoj odnos do življenja in okolja. Izobraževanje pri starejših tako povzroči osebne, čustvene pa tudi družbene spremembe. Starejši s pomočjo izobraževanja tako ostajajo dlje časa aktivni in samostojni.

Skratka, z izobraževanjem starejših lahko :

- izboljšujemo njihovo zdravstveno stanje in podaljšujemo življenjsko dobo,
- zvišujemo stopnjo sodelovanja starejših v družbi,
- se borimo proti ageizmu in mitom, ki nastajajo ob tem,
- zmanjšujemo obremenjenost žensk in osamljenost starejših, saj širimo omrežja socialne opore ter
- ohranjamo starejše delovno aktivne in zaposljive.

Z izobraževanjem se krepi tudi število virov socialne opore ter razsežnosti socialne opore, ki starejšim omogočajo druženje, emocionalno oporo, instrumentalno in informacijsko oporo (pomen socialnih omrežij bom predstavila v poglavju Družbena umeščenost izobraževanja).

Vloga izobraževanja starejših je usmerjena predvsem v spreminjanje odnosa družbe do vprašanj staranja in starejših, v aktiviranje zalog znanja in izkušenj starejših, v pridobivanje novih znanj in sposobnosti starejših ter v spodbujanje razvoja in osebne rasti (Kump in Jelenc Krašovec 2005c, 257).

3.3 Ovire pri udeležbi starejših v izobraževanju

Vprašanje staranja se izkorišča tudi za druge razmisleke o kulturni organizaciji družbe in porazdelitvi njenih virov, saj negotovost in napetost ob vprašanih možnosti ohranitve materialne blaginje ni le značilnost starejših, ampak tudi drugih družbenih skupin, ki se soočajo s spremembami dotlej veljavnih vzorcev življenja (Furlan v Bogataj in Findeisen 2008, 15).

Starejšim odraslim, ki se željo vključiti v izobraževanje, to lahko preprečijo različne ovire, saj ima okvir v katerem izobraževanje odraslih poteka, bistveno vlogo pri oblikovanju vsebine tega izobraževanja. Kontekst vpliva na pridobivanje znanja in spretnosti, hkrati pa tudi na učenje medsebojnih odnosov.

Različni avtorji različno opredeljujejo ovire s katerimi se soočajo odrasli pri vstopu v izobraževanje. Maxted (Čelebič 2010a, 32) ovire razdeli v tri glavne skupine (kulturne, strukturne in osebne ovire). Med kulturnimi ovirami izpostavlja spol, starost, etnični izvor, odnos družbe do izobraževanja ter prednostne naloge izobraževalne politike. Med strukturne ovire šteje pomanjkanje časa in denarja, pomanjkanje informacij o možnostih za izobraževanje, družinske obveznosti ter oddaljenost do kraja izobraževanja. Osebne ovire pa opredeli kot vrednote v družini, pričakovanja družine do posameznika, nizka motivacija, težave z zdravjem ipd. Medtem ko Darkenwald in Valentine (Čelebič 2010b, 32) ovire razvrstita v šest skupin: negativen odnos do izobraževanja, slaba kakovost izobraževanja, stroški, družinske obveznosti, premajhna korist od izobraževanja in delovne obveznosti.

Kot osebne ovire lahko opredelimo tudi spremembe fiziološkega ustroja starejšega človeka in sicer so to lahko omejitve vida, motorične omejitve, omejitve sluha ter kognitivne in jezikovne omejitve.

Med omejitve vida sodijo slabovidnost tj. kratkovidnost, daljnovidnost, slepota ipd. Ljudje s tovrstnimi omejitvami so sposobni omejene zaznave teksta in slik na zaslonu ali pri uporabi različnih informacijsko komunikacijskih sredstev. Motorične omejitve, ki so lahko posledica poškodb ali bolezni, so lahko ovira pri dolgotrajnejšem sedenju ali uporabi tipkovnice. Starejši s slušnimi težavami ne razločijo posameznih besed ali zvokov, kar je lahko problematično pri spremljanju vsebine programa. Kognitivne in jezikovne ovire pa so težave s kratkoročnim spominom in koncentracijo. Pri tovrstnih težavah se starejši hitreje zmedejo in težje sledijo vsebini programa.

Ovire pa lahko razdelimo tudi na finančne in nefinančne, pri čemer so finančne ovire povezane s stroški izobraževanja in višino dohodka posameznika, nefinančne pa so pomanjkanje časa, geografska oddaljenost, kulturne, etične in psihološke ovire ter informacijske ovire.

Poročilo Task force report on adult survey (Čelebič 2010) ovire razdeli na štiri skupine in sicer:

1. institucionalne ovire: vstopni pogoji za vključitev v izobraževanje, stroški izobraževanja, neustrezna ponudba izobraževanja, slaba kakovost izobraževanja;
2. situacijske ovire: pomanjkanje časa, pomanjkanje denarja, oddaljenost od kraja izobraževanja, zdravstveni razlogi;
3. dispozicijske ovire in ovire povezane z odnosom do izobraževanja: pomanjkanje motivacije, nizka samozavest, slabe učne izkušnje;
4. informacijske ovire: pomanjkanje informacij o ponudbi izobraževanja in njegovih koristih.

Rezultati raziskave o udeležbi starejših v izobraževanju iz leta 1987 (Kump, Jelenc Krašovec 2009, 105) so pokazali, da sta se pri skupini odraslih, starejših od 60. let, kot najbolj izraziti oviri izkazali prezaposlenost tj. pomanjkanje časa (36%) in družinske obveznosti (36%). Sledila je ovira glede prevelikih stroškov (31%) in oddaljen kraj izobraževanja (25%). Kot oviro v prihodnosti so anketiranci navajali starost (62%), skrbelo pa jih je tudi, da jim bo izobraževanje oteževala prejšnja izobrazba (19%). V raziskavah leta 1998 in 2004 so po ovirah v izobraževanju spraševali le dejavne in morebitno dejavne odrasle (ne pa tudi nedejavnih kot v raziskavi iz leta 1987). Pri tem starejši od 60 let, kot najpomembnejšo oviro navajajo prezaposlenost (35%), 16% starejših navaja kot pomembno oviro tudi neustrezne programe izobraževanja ter družinske obveznosti (14%). V letu 2004 so starejši od 60 let kot zelo pomembne navedli naslednje ovire: pomanjkanje časa (45%), družinske obveznosti (29%) in zdravstvene razloge (27%).

Ob primerjavi podatkov iz raziskav (čeprav podatkov iz raziskav zaradi različne metodologije ne moremo neposredno primerjati) lahko povzamemo, da je najpomembnejša ovira, ki starejše odvrča od izobraževanja pomanjkanje časa, sledijo pa družinske obveznosti. Stroški izobraževanja niso med prvimi ovirami, ki so jih navajali anketiranci, bodisi zato, ker je udeležbo v izobraževanju delno (ali v celoti) financirala država, bodisi zato, ker se izobražujejo predvsem tisti z dovolj visokimi dohodki, ki so večinoma tudi bolj izobraženi.

3.3.1 Težave, ki jih predvideva evropska izobraževalna politika

Evropska unija je sprejela vrsto direktiv, ki se nanašajo na ljudi v poznejših letih življenja in na doseganje boljše izobrazbe starejših, vendar je predvidela tudi nekaj težav, ki bi se utegnile pojaviti v zvezi s tematiko in sicer:

- vključevanje v družbo,
- dostopnost izobraževanja,
- okolja starejših ljudi je moč zlorabiti za razvoj skrajnih političnih idej,
- starejše lahko družba vidi kot breme,
- odsotnost in nerazumevanje civilne družbe v nekaterih evropskih državah.

Težave in ovire, ki jih lahko prepoznamo v evropski izobraževalni politiki so povezane z organizacijo in financiranjem izobraževanja, na strukturni rani se lahko pojavijo težave v zvezi z dostopom do izobraževanja, na institucionalni ravni pa so težave predvsem z mreženjem in organizacijo.

Evropska komisija v poročilu z naslovom *Pozor, vrzel – neenakosti na področju izobraževanja med regijami EU* (Mind the Gap - education inequality across EU regions 2012) ugotavlja, da se možnosti in rezultati izobraževanja med državami članicami in znotraj njihovih nacionalnih meja z geografskega vidika še vedno precej razlikujejo. Namen poročila je podpreti oblikovalce politik pri njihovih prizadevanjih za oblikovanje učinkovitih ukrepov za odpravo teh razlik. Poročilo pravi, da v EU obstajajo tudi velike regionalne razlike glede sodelovanja odraslih v vseživljenjskem izobraževanju. V Združenem kraljestvu, na Danskem, Finskem in Švedskem je največje število regij z visoko udeležbo v vseživljenjskem učenju, večina regij z zelo nizkim deležem sodelovanja v vseživljenjskem učenju pa je v jugovzhodni Evropi (Andragoški center Slovenije).

3.3.2 Miti o izobraževanju starejših odraslih

Če so bili predsodki nekdanj pogojeni predvsem z biološkimi spremembami, imajo novi predsodki izvor predvsem v trendu rušenja številčnega razmerja med starejšimi in mlajšimi, zaostajanjem starejših za tehničnimi novostmi in slabem poznavanju starejših nasploh (Findeisen 1999).

Stališča do starejših ljudi največkrat niso razumsko utemeljena, temveč vsebujejo kulturno in socialno prenosljive stereotipe, ki so splošno sprejeti in generalizirani in vplivajo na to, da se

ne upošteva več značilnosti posameznika, temveč se upoštevajo značilnosti starejših odraslih kot skupine, pri čemer se starejši niso uspeli prilagoditi zahtevam spremenjene družbe in so zaradi spremenjene moči in vpliva, podrejeni ali celo odvisni (Bogataj in Findeisen 2008, 15). V naši družbi so še zelo živi stereotipi o starosti in starih ljudeh, ki se prenašajo iz roda v rod in od osebe do osebe, ne da bi njihov »sprejemnik« dejansko preverjal, ali so taka stališča odraz dejanskih razmer (Kranjc 1999, 6).

Glendenning (2000) izpostavlja in podrobneje opredeljuje nekaj mitov o starosti:

a) Mit o neproduktivnosti starejših

Kot že rečeno, mnogo starejših po upokojitvi ostaja aktivnih, najpogosteje opravljajo prostovoljno delo, deloma so zaposleni za polovični delovni čas, dela si najpogosteje izbirajo glede na lastne interese in želje. Za Ramovša je način življenja v starosti odsev načina življenja iz predhodnih življenjskih obdobj. Lahko torej trdimo, da so v starosti manj produktivni tisti posamezniki, ki so bili tudi v prejšnjih življenjskih obdobjih manj dejavni.

b) Mit o neaktivnosti in izključenosti starejših iz družbenih dejavnosti po upokojitvi

Tudi tukaj lahko izpostavimo načelo kontinuitete načina življenja, ki pravi, da se življenjski vzorci ohranjajo skozi življenjska obdobja. Nekateri v obdobju po upokojitvi vidijo priložnost za preživljanje dejavne starosti, drugi doživljajo umik iz trga dela kot neprijetno izkušnjo.

c) Mit o neprilagodljivosti starejših

Mit je, kot trdi Glendenning, bolj povezan s posameznikovo osebnostjo. Ta se oblikuje na podlagi izkušenj tekom življenja in ni neposredno povezana s starostjo.

d) Mit o senilnosti starejših

Pri tovrstnem mitu je potrebno ločiti med bolezenskim stanjem (alzheimerjeva bolezen in demenca) ter posledicami čustvenih težav.

e) Mit o razbremenitvi starejših

Starejši doživljajo več stresa kot druge starostne skupine. Erikson trdi, da so čustvene težave v starosti povezane z neuspešnim razreševanjem življenjskih kriz v prejšnjih življenjskih obdobjih, lahko pa so posledica osamljenosti, nedejavnosti in umika iz družbenega življenja (Erikson v Praper 1999, 95).

Z izobraževanjem o starosti in starejših je možno izpodbiti zgoraj omenjene mite. Najprej je potrebno ozavestiti medije in širšo javnost, da mitom, ki nimajo znanstvene podlage, kljubujejo na vseh področjih javnega življenja in jih razglasijo za neveljavne in stereotipne. Potrebno se je zavedati, da so miti osnovani na netočnih in včasih celo ponižujočih predstavah o starejših, zato Thornton pravi, da je potrebno vpeljati koncept staranja tudi v

izobraževalni sistem. Seznanjenost s konceptom staranja, lastnostmi in zmožnostmi starejših, lahko prispeva k realnejšemu pogledu na starost (Thornton 2002, 310-311).

Tudi na področju izobraževanja se pojavljajo stereotipi, ki lahko vplivajo na odnos družbe do izobraževanja starejših. Withnall in drugi navajajo nekaj mitov, ki se tičejo odnosa starejših do izobraževanja in sicer:

1. »Starejših izobraževanje ne zanima«,
2. »Starejši se ne marajo učiti novih stvari«,
3. »Starejših ne zanima uporaba informacijsko komunikacijske tehnologije«,
4. »Starejših ne zanimajo okoljska vprašanja«,
5. »Starejši se želijo učiti le skupaj z drugimi starejšimi« (Withnall, Mc Givney in Soulsby 2004, 50-62).

Prav tako sta Glendenning in Battersby (v Bogataj in Findeisen 2009, 15-16) opozorila, da je veliko izobraževalnih programov zasnovanih na zmotnih domnevah, ki so:

- Prevlada psihološkega »deficitarnega« modela glede sposobnosti učenja starejših odraslih;
- Domneva, da prispeva k samostojnosti in pridobivanju moči kakršnokoli izobraževanje;
- Nekritičnost do ciljev in namenov izobraževalnih programov za starejše;
- Neupoštevanje različnih stopenj marginalizacije pri starejših;
- Domneva, da se izobraževanje starejših izvaja le v interesu starejših ljudi.

Čeprav obstajajo indici, da je mogoče zmanjšati stereotipe s pomočjo izobraževanja, je splošno sprejeto spoznanje, da najučinkovitejšo pot za odpravo stereotipov, predsodkov in diskriminatornega vedenja predstavlja vzpostavitev trajnih vezi med posamezniki iz različnih socialnih kategorij. To pomeni, da so za zlom predsodkov in stereotipov, ključne stabilne, trajajoče interakcije med različnimi generacijami in da je čas ena kritičnih dimenzij procesa interakcije, ki vpliva na porajanje slednjih.

Dragoš in Leskošek (2003) pravita, da je za odpravljanje neenakosti med družbenimi skupinami potrebno spoznavanje in zblíževanje med njimi. Ana Kranjc (2009, 5) pa opozarja, da se starejši lahko sami uprejo, diskriminaciji, zapostavljanju in podcenjevanju s tem, da prepoznajo dejavnike in se nanje odzovejo. Ne nazadnje, tudi starejši ljudje pogosto gledajo stereotipno na mlajše in imajo do njih določene predsodke. Raziskave namreč ugotavljajo, da imajo starejši ljudje o mladih sicer pretežno pozitivne stereotipe, vendar pa lahko pri njih zasledimo tudi negativne stereotipe o mlajši generaciji.

4 PSIHOLOŠKI VIDIK IZOBRAŽEVANJA STAREJŠIH

4.1 Motivacija za učenje v obdobju starejše odraslosti

Tako kot pri drugih starostnih skupinah se tudi pri starejših pojavljajo velike razlike v pripravljenosti za izobraževanje in pri udeležbi v izobraževalnih dejavnostih.

Radovan (2008, 79) motivacijo opisuje kot hipotetični konstrukt, s katerim skušamo opisati vzroke svojega vedenja in kot tisto silo, ki spodbudi osebo, da se vključi v izobraževalni program in v njem vztraja. Nekateri starejši, zlasti pripadniki srednjega sloja, so usmerjeni k osebnostnemu bogatenju in rasti, medtem ko se mnogi starejši ukvarjajo z vprašanji preživetja. Ti dve skupini se glede pripravljenosti za izobraževanje močno razlikujeta. Za področje izobraževanja je še posebej pomembna učna motivacija, ki zajema vse vrste motivacij v učni situaciji tj. vse, kar daje pobude za učenje, ga usmerja in mu določa intenzivnost ter trajanje in kakovost (Marentič-Požarnik 2002).

V raziskovanju udeležbe v izobraževanju sta se oblikovala dva pristopa in sicer: tradicionalni pristop in sociološki pristop. Tradicionalni pristop se ukvarja predvsem z odnosom med psihološkimi značilnostmi (motivacija, stališča, prepričanja, namere) in udeležbo v izobraževanju, medtem ko se sociološki pristop ukvarja s preučevanjem vpliva demografskih, ekonomskih, kulturnih in tehnoloških dejavnikov na izobraževanje (Jung in Cervero v Radovan 2008, 78.) Illeris meni, da je »najbolj celovit odgovor na tradicionalno teorijo motivacije najti v biografskem raziskovanju in teoriji življenjskega obdobja«. Ta dva pristopa trdita, da se motivacija in pripravljenost posameznika za izobraževanje spreminjata skozi življenjska obdobja in da je tako motivacijo potrebno razumeti v smislu konkretnih življenjskih situacij (Illeris v Kump in Krašovec 2010, 27).

4.2 Motivacijski dejavniki izobraževanja starejših odraslih

Motivi za izobraževanje se oblikujejo glede na več dejavnikov. Van der Kamp (1996, 565-570) jih razdeli v tri skupine in sicer: sociološki, psihološki in ekonomski dejavniki.

Med sociološkimi dejavniki, ki vplivajo na izobraževanje v odraslosti, je najpomembnejši dejavnik izobraževanje v mladosti. Na pripravljenost odraslih ter starejših za nadaljnje izobraževanje, poleg dosežene stopnje izobrazbe, močno vplivajo izkušnje z izobraževanjem v mladosti, ki so povezane z občutkom uspešnosti oz. neuspešnosti. Starejši, ki so bili v celotnem življenjskem ciklu učno dejavni, bodo sorazmerno dejavni tudi v pozni starosti, spremenil se bo le cilj, namen in intenzivnost njihove dejavnosti. Prav tako so lahko socialne vloge odraslih, ki zadevajo prosti čas, pomemben dejavnik udeležbe starejših v izobraževanju.

Psihološki dejavniki se osredotočajo na ovire za izobraževanje, ki jih je po mnenju avtoric Sonje Kump in Sabine Jelenc Krašovec (2010, 24), potrebno identificirati in razumeti v odnosu do drugih značilnosti posameznika. Ovire se lahko pojavljajo v vseh fazah in vrstah

izobraževanja, najpogostejše pa so: pomanjkanje finančnih sredstev, nespodbudni vpliv družine in prijateljev, oddaljenost od izobraževalnih institucij, tudi neustrezni programi, urniki, učitelji, ter psihične in fizične lastnosti posameznika. Sem uvrščamo podobo o samem sebi, samozavest in odnos do izobraževanja. Findeisnova (v Bogataj in Findeisen 2008, 39) kot ovire za razvoj izobraževanja starejših odraslih navaja urbane, ekonomske, psihološke, kulturne in politične ovire.

Pri ekonomskih dejavnikih gre za ovrednotenje vpliva stroškov izobraževanja na dejansko udeležbo starejših v izobraževanju. Raziskave kažejo, da povišanje stroškov izobraževanja, zmanjšuje pripravljenost vseh skupin odraslih, za izobraževanje (Kump in Jelenc-Krašovec 2010, 25-28).

Glede na to, kateri dejavnik prevladuje pri odločitvi za izobraževanje, je Houle (1989) razvil tipologijo motivov za izobraževanje odraslih. Razlikuje tri osnovne kategorije:

1. ciljno orientirana motivacija za učenje,
2. motivacija, orientirana na izobraževalno aktivnost in
3. želja po nadaljnjem učenju.

Za ciljno orientirano motivacijo za učenje je značilno, da se posamezniki izobražujejo, da bi dosegli nek jasno postavljen cilj. K učenju se pogosto vračajo, to je bolj ali manj njihova stalna karakteristika.

Drugi tip motivacije je motivacija, orientirana na izobraževalno aktivnost, kjer se posamezniki odločajo za izobraževanje zaradi želje po druženju z ljudmi, zaradi socialnih stikov in zadovoljstva, ki jim ga daje sam proces izobraževanja. Posamezniki se učijo zato, da zadovoljijo nekatere svoje osnovne potrebe, osredotočajo se predvsem na medosebne odnose v učni skupini.

Pri tretjem tipu motivacije gre za to, da se posamezniki v izobraževanje vključujejo predvsem zaradi želje po nadaljnjem učenju, ne da bi točneje opredelili, kakšno znanje želijo. Njihovo učenje je ciljno, vendar jih zanima predvsem pridobivanje širokega spektra znanja. Učenje povezujejo s svojimi drugimi dejavnostmi, podlaga jim je osebna vedoželjnost.

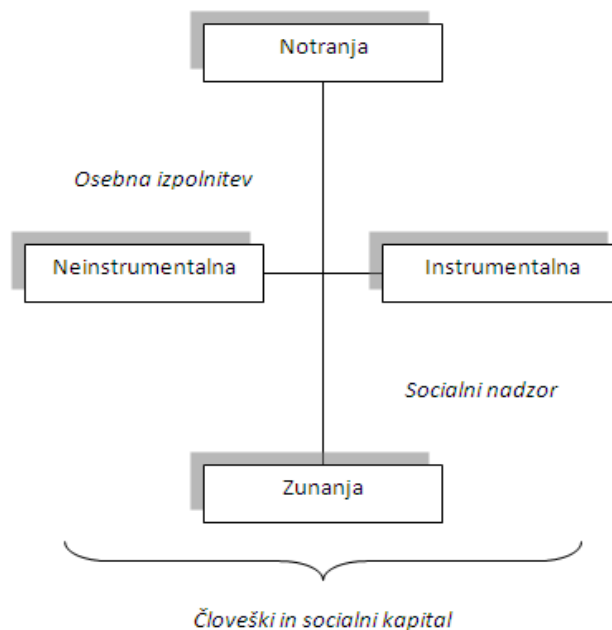
Podobno delitev motivov je izdelal Radovan (2008, 80) in sicer je izoblikoval štiri kategorije motivov:

1. človeški kapital: osredotočenost na zviševanje izobrazbe in napredovanja v poklicu;
2. socialni kapital: osredotočenost na socialne storitve;
3. osebna izpolnitev; osredotočenost na osebni razvoj;
4. socialni nadzor: podreditev zunanjim zahtevam.

V delitvi motivov se skuša ohraniti kontinuum med zunanjo (socialni nadzor), instrumentalno (človeški in socialni kapital) in notranjo (osebna izpolnitev) motivacijo, kot je prikazano na Sliki 4.1. Radovan je v shemo vključil še »instrumentalno« in »neinstrumentalno« motivacijo,

ki jo je povzel po Deci in Ryanu, pri čemer je instrumentalna motivacija pomembna za tiste dejavnosti, ki jih posameznik vidi kot sredstvo za doseganje ciljev. Spodnja slika prikazuje, kako je v projektu koncipirana motivacijska shema in kako se povezuje s posameznimi funkcijami vseživljenjskega učenja, ki jih najdemo v evropskih dokumentih, različnih strategijah nacionalnih politik in literaturi.

Slika 4.1: Shema motivacije

Vir: Radovan (2008, 79).

4.3 Vpliv življenjskih sprememb na izobraževanje starejših

Clausen (v Cappeliez 2008a, 55) razume življenjske prelomnice kot »ključne spremembe v videnju samega sebe, svoje identitete, pomena svojega življenja in doživljanju situacije v kateri se ljudje naučijo nekaj novega o sebi.« Pri tem je potrebno poudariti, da je sprejemanje samega sebe odvisno od objektivnih in subjektivnih dejavnikov. Avtorici Sanja Knežević in Sabina Jelenc Krašovec (2008, 38) objektivne dejavnike definirata kot dejavnike, ki določajo pomen socialnega konteksta pri definiranju tega, kdo smo, kaj smo in kako smo to postali. Subjektivni dejavniki pa določajo vpliv posameznika na njegovo življenje. Avtorici nadalje trdita, da brez opredeljevanja vrednosti lastne identitete, ljudje ne morejo zaznavati pomena stvari in dogodkov na svoji življenjski poti.

Clausen (v Cappeliez 2008b, 55) loči štiri pomembne tipe življenjskih prelomnic in sicer: spremembe v specifičnih vlogah posameznika, spremembe življenjske perspektive, spremembe v postavljenih ciljih in spremembe v doživljanju samega sebe.

V tem smislu naj bi bile življenjske prelomnice npr. poroka, rojstvo otroka, nova zaposlitev. Wethington (v Kump in Jelenc Krašovec 2010, 20) vidi življenjske prelomnice kot spremembe na dveh ključnih področjih:

- na področju pridobivanja znanja, povezanega s seboj (drugačen obseg lastnih ciljev, osebne omejitve in talenti),
- na področju pridobivanja znanja, povezanega z dejavniki zunaj sebe (novo razumevanje ljudi in situacij).

Življenjske prelomnice so povezane s starostno determiniranimi socialnimi vlogami (Kump in Jelenc Krašovec 2010). Avtorici tudi ugotavljata, da sta, »pri prehajanju skozi faze življenjskega cikla ali v času soočanja s pomembno življenjsko prelomnico, učenje in izobraževanje, sredstvi za lažje obvladovanje novih izzivov, prilagajanje in soočanje s spremembami, ki se pojavljajo.«

Schuller (v Knežević in Jelenc Krašovec 2008, 35) trdi, da nam učenje in izobraževanje lahko prinašata v življenje vrsto sprememb predvsem pri:

- večji učinkovitosti, strpnosti in zaupanju vase,
- odkrivanju smisla in upanja,
- doseganju samostojnejšega mišljenja,
- pridobivanju spretnosti za reševanje problemov,
- spreminjanju odnosov v družini,
- vstopanju v učne interakcije z družinskimi člani,
- boljšem igranju vloge starša, starega starša,
- boljšem zdravju ipd.

Med najbolj izpostavljene življenjske prelomnice sodijo področje družine in starševstva, področje dela, zdravja in duhovnosti. Raziskava, ki so jo opravili Cappeliez in sodelavci v letu 2008, je pokazala, da sta za starejše področji družine in zdravja tisti področji, na katerih se dogaja največ življenjskih prelomnic. Pri ženskah se kar 76% vseh sprememb zgodi na teh dveh področjih, več od tega na področju zdravja, pri moških pa izstopa področje dela, pa tudi selitve so pogosto vir življenjskih prelomnic. Avtorji raziskave so dokazali, da so imele življenjske prelomnice, ki so se dogajale na področju dela in zdravja, vpliv na različna druga področja življenja in dela posameznikov, vključno na področje izobraževanja. Nasprotno pa so imele življenjske prelomnice, ki so se zgodile na področju družine, vpliv predvsem na družinsko življenje in delo (Cappeliez in drugi 2008, 59).

Če povzamemo, je gradnja človekovega sebe in identitete proces, ki traja vse življenje. Tako je tudi z izobraževanjem, ki daje življenju vsebino in posameznikom omogoča, da se spremenijo in osebno zrastejo. Knowles opozarja, da imajo odrasli bogato zalogo izkušenj, ki jih lahko prenesejo v učno situacijo, pripravljeni so se učiti problemsko, so bolj notranje kot zunanje motivirani in imajo pozitivno samopodobo (Knežević, Jelenc Krašovec

2008, 34). Velikonja trdi, da starejši odrasli usmerjajo svoj intelektualni napor predvsem v reševanje problemov, ki so zanje osebno pomembni. Usmerijo se k socialnim dejavnostim, k pomoči drugim, zanima jih skrb za zdravje, dejavnosti za ohranjanje mentalnih sposobnosti, zato je njihovo učenje bolj selektivno. Starejši učenje prilagajajo svojemu življenjskemu stilu, na podlagi preteklih izkušenj pa izbirajo dejavnosti, ki so zanje pomembne. Cilj učenja v starosti sta tako integracija in ovrednotenje življenjskih izkušenj, kar prispeva k doživljanju kakovostne starosti (Velikonja 2005).

4.4 Nove družbene vloge starejših odraslih

Jarvis (1994) trdi, da je učenje podlaga za dejavno življenje, učenje starejših po upokojitvi pa povezuje z njihovo novo identiteto. Jarvis je domneval, da se količina učenja ljudi spreminja, ko se postarajo, zato je sestavil tipologijo, ki zajema tri načine učenja po upokojitvi in temelji na odnosu med biografijo in izkušnjo:

»Modreci« si želijo nadaljevati z učenjem in izkoristijo vse priložnosti, da se vključijo v izobraževanje odraslih, saj se zavedajo, da je še vedno veliko tistega kar se morajo naučiti.

»Dejavneži« se osredotočajo na razvoj svojih spretnosti na različnih področjih (umetnost, vrtnarjenje, potovanja).

»Iskalci harmonije« si prizadevajo živeti v skladu z okoliščinami in si želijo ustvariti mirno in varno okolje. Pogosto se izognejo novim priložnostim za učenje, ki ni skladno z njihovo samopodobo (Jarvis 1994, Kump in Jelenc Krašovec 2010).

Tudi Findeisnova se strinja, da z upokojitvijo starejši izgubijo večino družbenih vlog, ki so jih spremljale, ko so bili poklicno dejavni (Findeisen 2008). Takšno stanje pa je le navidezno, saj se v tretjem življenjskem obdobju družbene vloge večinoma zelo spremenijo, nekatere opustimo, druge pa moramo sprejeti na novo (Knežević 2007). Zato lahko trdimo, da je starost, predvsem tretje življenjsko obdobje, pomembno obdobje učenja in udejstvovanja starejših na različnih področjih življenja. Pri tem igra pomembno vlogo izbira dejavnosti, saj so najpogosteje izbrane dejavnosti, ki omogočajo izražanje individualnosti in zadovoljujejo potrebo po socialnih stikih, hkrati pa zadržujejo temeljni občutek identitete (Furlan in Bračun Sova 2009, 105). Plačano in neplačano t.i. prostovoljno delo, sta dejavnosti, s katerima se lahko starejši znova vključijo v družbeno okolje in postanejo dejavni državljani (Kogej Rus in Knežević 2009, 73).

4.4.1 Starejši odrasli kot mentorji

Koncept mentorstva postaja vse pomembnejši ukrep za delo z ranljivimi skupinami, ki so izpostavljene večjemu tveganju socialne izključenosti in se v sodobni izobraževalni praksi, vse bolj uporablja, različni avtorji pa ga tudi različno razumejo. Megginson in Clutterbuck (v Jarvis 2001, 86) mentorstvo razumeta kot »postransko pomoč, ki pripomore k prenosu znanja od ene osebe k drugi osebi«. Širše je definicijo razširil Carmin (v Jarvis 2001, 86), ki je

mentorstvo opredelil kot »kompleksen, interaktiven proces med posamezniki z različnimi življenjskimi, izobraževalnimi izkušnjami in znanji«. Ilmarinen (v Rapuš Pavel 2008) meni, da se mentorstvo kot metoda prilega temeljnemu načelu, ki naj bi jih izpolnjevali programi namenjeni starejšim odraslim, s ciljem poklicne aktivacije – podpiranju starejših odraslih z uporabo njihovih virov moči in izkušenj ter spodbujanju pozitivne naravnosti pri soočenju s starostjo. Lahko rečemo, da mentorstvo danes postaja zelo razširjen mehanizem za pridobivanje novih znanj in tudi znanj, ki se nanašajo na osebne, socialne in profesionalne spretnosti.

Najpogosteje ločimo med formalno oz. neformalno obliko mentorskega odnosa, kjer formalno mentorsko razmerje določa zunanji akter, največkrat je to institucija, ki program izvaja, medtem ko se neformalno mentorstvo vzpostavi spontano, v skladu s preferencami mentorskega odnosa (Rapuš Pavel 2008a). Cullen (v Dekleva 2007) mentorstvo razlikuje od odnosa družabništva oz. prijateljstva, pri čemer se mentorstvo od prijateljstva in družabništva loči predvsem po tem, da so cilji sodelovanja v mentorstvu vnaprej določeni, družabništvo pa pomeni bolj ohlapno srečevanje in podporo. Rapuš Pavlova (2008b) trdi, da se mentorstvo od drugih sorodnih oblik delovnih odnosov razlikuje v tem, da se pričakovani odnos med mentorjem in mentorirancem pričakovano usmerja k identitetni transformaciji obeh udeležencev. Načelo vzajemnosti je tisto, ki bistveno opredeli in loči mentorstvo od sorodnih oblik dejavnosti. Mentorstvo je prostovoljno in neformalno, ni ne prisilno ne ostro regulirano. Je učni proces, v katerem se mentor in mentoriranec uči o sebi, drug o drugem in o medosebnih odnosih na splošno (Rapuš Pavel v Kogej Rus in Knežević 2009, 75). Temeljni pogoj pri delu s starejšimi prostovoljci je, da imajo mentorji pozitiven odnos do staranja in starosti.

4.4.2 Starejši odrasli kot prostovoljci

Po upokojitvi lahko starejši plačano delo nadomestijo z drugimi dejavnostmi, da bi okrepili svojo socialno mrežo (o pomembnosti vzpostavitve socialnih mrež pri starejših odraslih bom govorila v naslednjem poglavju). Ena od teh je tudi prostovoljno delo, ki krepi njihovo socialno povezanost in občutek potrebnosti, saj s tem zadovoljujejo temeljno potrebo po predajanju življenjskih izkušenj svoji in mlajšim generacijam ter po osebni medčloveškem odnosu, starost pa doživljajo enako smiselno, kakor sta bili prejšnji obdobji njihovega življenja (Kogej Rus in Knežević 2009, 74). Definicija prostovoljstva, kot jo opredeljuje Zakon o prostovoljstvu opredeljuje prostovoljstvo kot aktivnosti, ki jih po svoji svobodni odločitvi in brez pričakovanja materialnih koristi zase opravlja posameznik v dobro drugih ali za skupno javno korist v okviru nepridobitnih dejavnosti. »Prostovoljec v zameno za svoj angažma dobi nove izkušnje, nov kontakt/odnos, samopotrditve, osebnostno raste, širi svoje kompetence in ne nazadnje osmišlja svoje bivanje.« (Rapuš Pavel, Kobolt, Pyzalski 2008, 16). Podobno razmišlja znani prostovoljec in organizator prostovoljstva Mario Picchi (v Ramovš 2003, 400), saj trdi, da je prostovoljstvo spodbujanje človeških in družbenih moči in zmožnosti, da bi vse

imele pomembno vlogo, ter je hkrati lastno uveljavljanje oseb, ki svojo stisko spreminjajo v pričevanje in prizadevnost.

Razviti prostovoljski sektor ponuja različne vrste izobraževanja odraslih in sicer: organizira tečaje, študijske krožke, pisne vire, učenje z opazovanjem drugih prostovoljcev pri delu, strokovne nasvete mentorjev, razprave, ki vključujejo refleksije in učenje z delovanjem (Kump 2003a, 161). Prav zato ima izobraževanje pomembno vlogo v prostovoljskih organizacijah, saj se med skupnim delovanjem razvijejo nova znanja, novo vedenje in nove spretnosti. Posamezniki si različne nove spretnosti in znanja, ki so pomembna za njihovo delovanje v društvih, običajno pridobijo skozi izkušnjo ali s pomočjo neformalnega učenja (Kump 2003b, 161), saj ravno civilna združenja samopomoči (društva upokojencev, seniorski klubi, univerza za tretje življenjsko obdobje) skoraj povsem temeljijo na prostovoljstvu.

Tudi izobraževanje za aktivno državljanstvo in demokratično politiko, ki zahteva civilne vrline je po mnenju Kumpove, bolj uspešno, če državljani sodelujejo v različnih društvih in zvezah.

Prostovoljstvo torej ponuja pester nabor možnosti za starejše odrasle, predvsem jih spodbuja, da povežejo dogodke in izkušnje iz svojega življenja, hkrati pa jih daje priložnost, da spoznajo sebe kot celoto osebnih dosežkov, pa tudi napak in razočaranj. Prostovoljstvo daje ljudem občutek, da jih drugi potrebujejo, občutek smisla in povezanost z vrstniki in drugimi generacijami (Furlan in Bračun Sova 2009).

4.4.3 Starejši odrasli kot raziskovalci

Starejši se po prepričanju Jarvisa (2001, 92) lahko vključujejo v raziskovalne projekte, saj je po njegovem raziskovanje ena izmed oblik izobraževanja starejših odraslih. Jarvis, koncept raziskovanja opredeljuje kot disciplinirano in kontrolirano raziskovalno učenje. Brass in Caro (v Jarvis 2001, 93) opredeljujeta dva modela starejših udeležencev v raziskovanju, ki se je odvijalo na University of Massachusetts. Prvi model je zajemal starejše študente, ki so metodološko pristopali k raziskavi, v drugem modelu pa so bili starejši v raziskavo vključeni. Pri tem sta izpostavila nekaj dejstev in sicer sta ugotovila, da so starejši, na podlagi lastnih izkušenj, pomagali raziskovalcem bolje razumeti področje, v vlogi izvajalcev anketiranja so prišli starejši, vsaj pri odprtih vprašanjih, do bogatejših informacij, starejši so razvili določena mnenja in stališča glede politik, zanimivo pa je tudi, da se je kar nekaj starejših po koncu projekta zaposlilo pri raziskovalnih agencijah.

Caro ob tem spodbuja idejo starejših v vlogi raziskovalcev, saj le-ti pridobivajo uporabna znanja, se vključujejo v lokalne projekte in na ta način udeležujejo koncept dejavne starosti. Tudi Glanz in Neikrug (v Jarvis 2001, 93) sta v svojem neobjavljenem referatu zapisala, da »so starejši odrasli zmožni in kompetentni izvajati raziskave, saj jim dodajajo tudi perspektivo, ki je mlajši sodelavci pogosto ne vidijo.« Dejstvo je, da so tudi starejši odrasli zmožni znanstvenega raziskovanja, največkrat se odločajo za sodelovanje zaradi lastnega zadovoljstva tj, da si dokažejo da zmorejo, na drugi strani pa imajo željo razviti svojo poklicno kariero še v poznejših letih. Raziskave starejših odraslih največkrat ne dosegajo akademskih

standardov, saj so usmerjene bolj praktično in aplikativno. Glede na ugotovljeno je nujno, da tudi univerze postanejo bolj fleksibilne, kar se tiče starejših študentov – raziskovalcev.

Danes se kažejo vse večje potrebe po izobraževanju odraslih, ki kar najhitreje potrebujejo, v praksi čim bolj uporabno znanje. Zlasti v procesu izobraževanja odraslih je potrebno upoštevati načela demokratičnosti, prostovoljnosti, integrativnosti, funkcionalnosti, raznovrstnosti in dinamičnosti, zato je mentorstvo in prostovoljstvo, kot perspektivni metodi dela z ljudmi, smotrno vključevati v različne socialne in izobraževalne aktivnosti, zlasti, ker sta takšni obliki dela v podporo tudi tistim, ki pomoč nudijo.

4.5 Raziskave o značilnostih udeležbe starejših odraslih v izobraževanju v Sloveniji in na ravni evropskih držav

V Sloveniji so v letih 1987, 1998 in 2004 potekale tri raziskave o udeležbi starejših v izobraževanju in sicer: Izobraževanje odraslih kot strateški dejavnik pospeševanja našega družbenega in tehnološkega razvoja (1987)¹, Udeležba prebivalcev Slovenije v izobraževanju odraslih (1998) in Udeležba prebivalcev Slovenije v izobraževanju (2004)², zadnji dve sta bili del mednarodne raziskave International Adult Literacy Survey. Raziskave sicer niso bile zasnovane z namenom longitudinalne analize, vendar so vseeno dale nekaj delno primerljivih podatkov o izobraževanju starejših odraslih v Sloveniji. S sekundarno analizo podatkov so raziskovalci ugotovili, da se je delež starejših, ki so bili izobraževalno aktivni od leta 1987 do leta 2004 precej spreminjal, leta 1987 je bilo v izobraževanje vključenih 15,6% starejših od 60 let, potencialnih udeležencev je bilo 2,6%, nedejavnih pa je bilo kar 81,8% vseh starejših odraslih. Leta 1998 se je delež dejavnih starostnikov precej zmanjšal in sicer na 3,6%, potencialno dejavnih je bilo 21,7% in nedejavnih 74,7%. Leta 2004 se je odstotek izobraževalno dejavnih zopet povečal na 12,1%, potencialno dejavnih je bilo 21,4%, še vedno pa je bilo kar 66,5% takšnih, ki se niso izobraževali. Iz rezultatov raziskav je bilo razvidno, da se odrasli s starostjo vse manj izobražujejo, kajti za druge starostne skupine je značilno, da je delež dejavnih v izobraževanju le malo manjši kot delež nedejavnih. Hkrati podatki iz vseh treh raziskav kažejo, da se starejši najpogosteje vključujejo v programe neformalnega izobraževanja in v splošne programe, ki so povezani z njihovimi hobiji ali zvišujejo kakovost njihovega življenja. Večina starejših od 60 let pa je kot temeljne razloge za izobraževanje navedla motive, ki so povezani z željo po samouresničevanju ter večjo kakovost bivanja, npr.

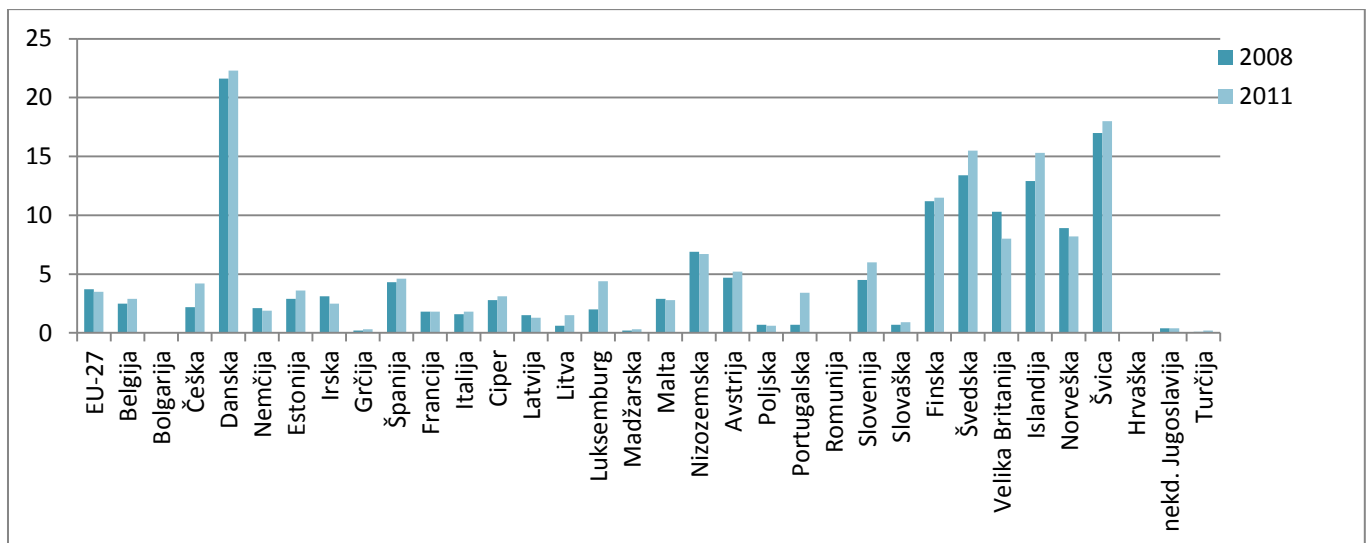
¹ Prvo raziskavo »izobraževanje odraslih kot strateški dejavnik pospeševanja našega družbenega in tehnološkega razvoja« je v okviru širšega projekta »Slovensko javno mnenje leta 1987« izvedel Pedagoški inštitut (Jelenc, 1989).

² Drugo in tretjo raziskavo, ki sta bili izvedeni leta 1998 in 2004, pa je izvedel Andragoški center Republike Slovenije (Mohorčič Špolar in drugi, 2001).

»pridobiti znanje«, »omogočiti si svoj razvoj«, »izboljšati svoj položaja«, »uveljaviti se v družbi« itd. Pomembna razloga sta bila tudi »veselje do učenja« in »družabni stiki«. Kot najpomembnejše ovire za izobraževanje so starejši v vseh treh letih raziskovanja navedli pomanjkanje časa in družinske obveznosti, v letu 2004 pa pogosto še zdravstvene razloge in predrago izobraževanje (Kump in Jelenc Krašovec 2011, 5).

Na evropski ravni statistične podatke o vključenosti starejših odraslih v izobraževanje zbira in analizira evropski statistični urad Eurostat. Po podatkih Eurostata se je število udeleženih v izobraževanje v starostni skupini od 55 do 74 let, na ravni evropskih držav od leta 2003 zviševalo do leta 2008, potem pa je to število začelo upadati do leta 2011. V letu 2003 se je tako v Evropski uniji izobraževalo 2,4 % odraslih med 55 in 74 letom starosti, v letu 2007 3,5%, v letu 2008 3,7 %, v letu 2011 pa je bilo starejših oseb, ki so bile vključene v izobraževanje 3,5 %. Podrobnejša analiza statističnih podatkov se nahaja v prilogi. V letu 2011 se je največ oseb med 55 in 74 letom izobraževalo na Danskem (22,3%), v Švici (18,0%) ter na Švedskem (15,5%). Sledijo Islandija (15,3%), Finska (11,5%) in Velika Britanija (8,0%). Slovenija je na osmem mestu s 6 % starejših odraslih, vključenih v različne oblike izobraževanja. Grafična predstavitev je prikazana v Grafu 4.1.

Graf 4.1: Udeležba starejših (55 – 74 let) v izobraževanju, primerjava med leti 2008 in 2011

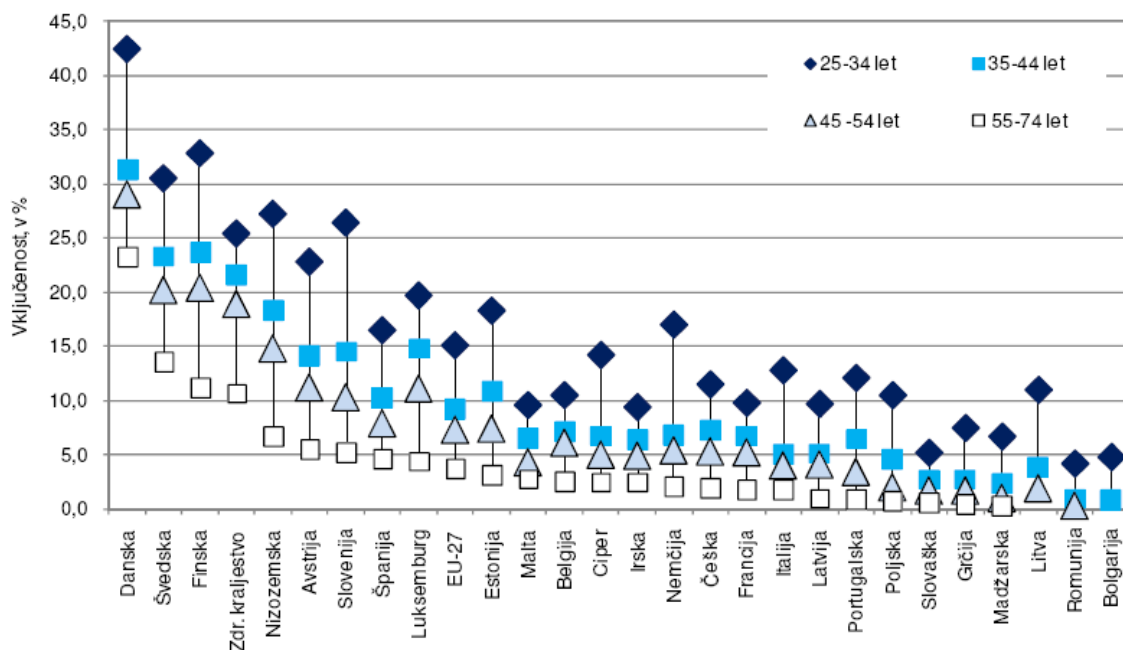
Vir: Eurostat

Na podlagi podatkov ankete o delovni sili (Čelebič 2010, 20) je izračunan kazalnik vključenosti odraslih v vseživljenjsko izobraževanje (glej Graf 4.2). Namen ankete je pridobiti podatke o stanju in spremembah na slovenskem trgu dela. V okviru ankete o delovni sili je tudi sklop vprašanj o doseženi stopnji in področju izobrazbe, vključenosti v izobraževanje za pridobitev izobrazbe ter vključenosti v neformalno izobraževanje. Na podlagi podatkov iz ankete o delovni sili je izračunan tudi kazalnik vključenosti v vseživljenjsko izobraževanje, ki ga objavlja Eurostat.

Po podatkih ankete je bila vključenost odraslih v izobraževanje v letu 2009 najvišja v najmlajši obravnavani skupini (25-34 let) in s starostjo hitro upada, ter je v najstarejši starostni skupini (55-74 let) nizka. V udeležbi najstarejše starostne skupine (55-74 let) prednjačijo skandinavske dežele, sledita Velika Britanija in Nizozemska, Slovenija je na sedmem mestu po vključenosti starejših v formalne in neformalne oblike izobraževanja. Na repu lestvice lahko najdemo Italijo, Portugalsko, Grčijo in Madžarsko.

Graf 4.2: Vključenost odraslih, starih 25-74 let, v formalno ali neformalno izobraževanje po starosti, EU-27, 2009

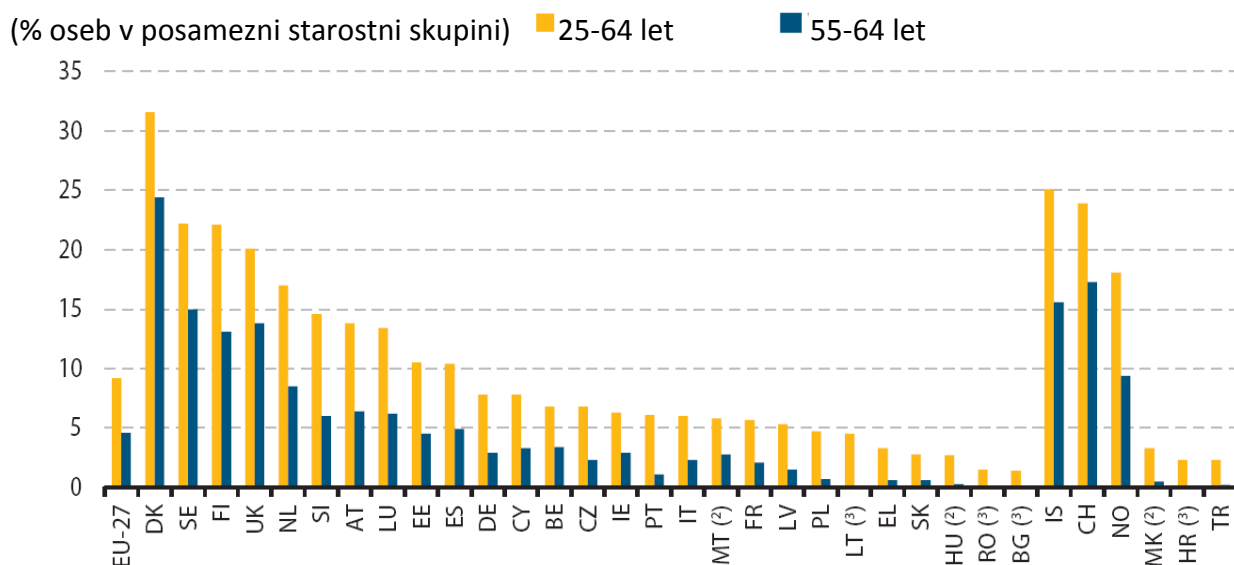

Vir: Anketa o delovni sili (2009), Čelebič (2010).

V letu 2009 je Eurostat predstavil tudi nekaj podatkov, ki se tičejo izobraževanja starejših, v svoji publikaciji *Active ageing and solidarity between generations*, vendar je raziskava žal omejena le na starostno obdobje med 55 in 64 letom. Kljub vsemu sem se odločila predstaviti nekaj podatkov in sicer je bilo na ravni EU v letu 2009, 9,2 % populacije v starosti od 25 do 64 let, udeleženi v različne oblike izobraževanja in usposabljanja. Od tega je bilo 4,6 % udeležencem starih med 55 in 64 let. Na Danskem (glej Graf 4.3) je bila v letu 2009, ena od štirih oseb (24,4%), starih med 55 in 64 let udeležena v izobraževanje, sledile so ji Islandija, Češka in Švedska in Velika Britanija.

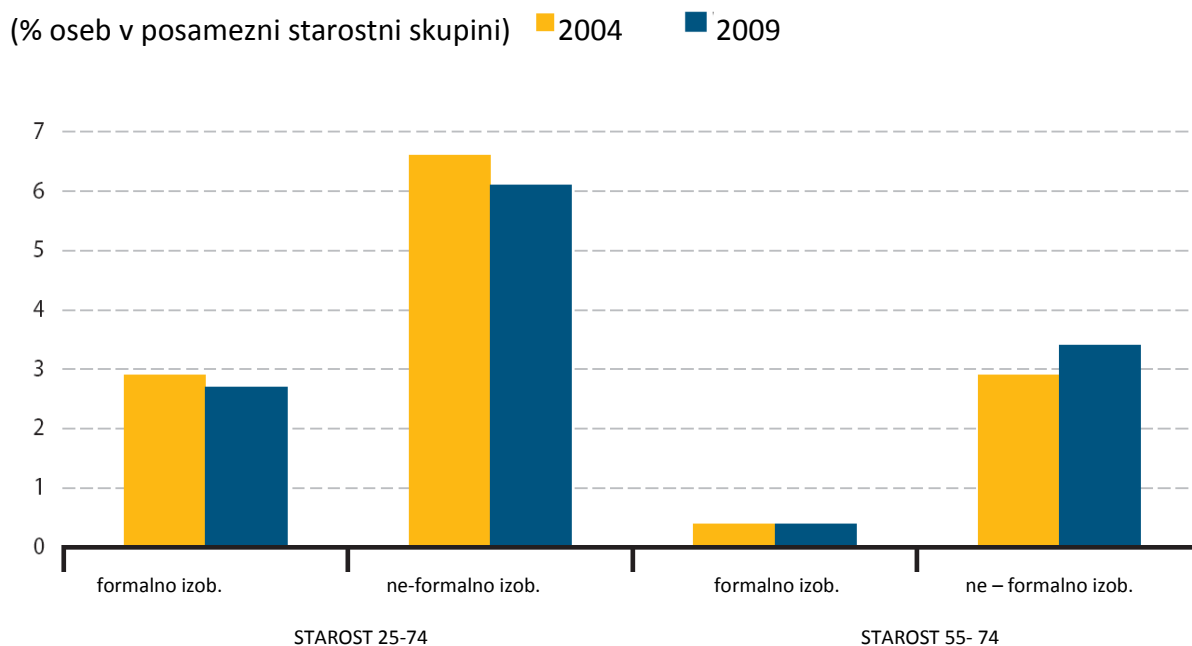
Graf 4.4 prikazuje vključenost starejših v formalne in neformalne oblike izobraževanja in primerjavo med leti 2004 in 2009, pri čemer je bilo število udeleženi oseb v starostni skupini od 55 do 74 let, ki so bili vključeni v formalno izobraževanje, pod 1 % v obeh letih. Število vključenih starejših v neformalne oblike izobraževanje je v letu 2009 poskočilo nad 3 % (Eurostat 2009).

Graf 4.3: Udeležba v izobraževanju in usposabljanju v državah EU v letu 2009

Vir: Eurostat (2009).

Graf 4.4: Udeležba v formalnem in neformalnem izobraževanju v državah EU v letu 2009

Vir: Eurostat (2009).

Statistična raziskovanja se sicer med seboj razlikujejo po tem, ali je njihov glavni namen pridobiti podatke o izbranih spremenljivkah izobraževanja, ali pa se v okviru statističnega raziskovanja na izobraževanje nanaša le del podatkov. Med njimi so tudi določene razlike glede enote opazovanja, obdobja opazovanja, pogostosti izvajanja statističnega raziskovanja, zaradi česar vrednosti statističnih podatkov, pridobljenih z različnimi statističnimi opazovanji med seboj niso (povsem) primerljive.

5 DRUŽBENA UMEŠČENOST IZOBRAŽEVANJA STAREJŠIH ODRASLIH

Pri izobraževanju starejših je še posebej pomembna vpetost v družbeni (sociološki) kontekst, saj več raziskav kaže na to, da se posameznikova družbena umeščенost, razvija tudi s pomočjo učenja. Učenje ni le psihološki proces, je proces sporočanja in prenašanja informacij, da bi dosegli spremembe v posameznikovem vedenju. Ljudje namreč nismo izolirani posamezniki, temveč smo med seboj povezani v kompleksna omrežja medsebojnih odnosov. S tega vidika je učenje proces, ki se pretežno odvija v interakciji s socialnim in fizičnim okoljem in je naravni proces družbene komunikacije. Na tem mestu me zanima, kako so povezani odnosi, v katere je vpet starejši posameznik in učenje oz. izobraževanje. Illeris trdi, da je učenje kognitivni, emocionalni in družbeni proces, pri čemer družbena dimenzija učenja izhaja iz družbenega konteksta v katerem se giblje posameznik. Schuller (2004, 24-26) ugotavlja, da so posledice učenja vidne tako na ravni posameznika, kot na ravni skupnosti, le-ti pa lahko opazujemo v dveh dimenzijah, usmerjenih v nasprotna pola (glej Sliko 5.1). Dimenzija spreminjanja prinaša v človeško življenje spremembe, dimenzija ohranjanja pa omogoča posamezniku ali skupnosti, da ohranja obstoječe stanje, pri čemer je učinek ohranjanja manj viden kot učinek spreminjanja.

Slika 5.1: Razvrščanje učinkov učenja

Vir: Schuller (2004, 25).

Starejši ljudje imajo v svojem življenjskem obdobju povprečno polovico manj družbenih vezi kot odrasli v svojih 20. ali 30. letih starosti. Velik del stališč in mnenj se oblikuje, vzdržuje ali spreminja prav v odnosih posameznika z zanj pomembnimi ljudmi (partnerjem, sorodniki, prijatelji). Zato je za starejše odrasle pomembno predvsem tisto izobraževanje, ki jim pomaga razumeti njihovo življenjsko okolje in se z njim dobro sporazumevati (Kump in Jelenc Krašovec 2011, 2).

5.1 Definicija socialnega kapitala v povezavi s človeškim in identitetnim kapitalom

Teorije socialnega kapitala izvirajo iz misli, da so za ustvarjanje socialnega kapitala pomembna socialna omrežja, saj so odnosi, ki se jih ljudje učijo pri najbližjih, pomembni za njihovo delovanje v vsakdanjem življenju in za sodelovanje z drugimi. Odnosi med

posamezniki tj. na mikro ravni, ter odnosi na ravni skupnosti pa so posledično pomembni tudi za ohranjanje socialne kohezije in stabilnosti na makro ravni širše socialne skupnosti.

V literaturi zasledimo dve prevladujoči interpretaciji socialnega kapitala in sicer: normativno-funkcionalistično opredelitev, katere zagovorniki so Coleman, Putman, Fukuyama, Etzioni in opredelitev socialnega kapitala s perspektive kritične teorije družbe, ki jo zastopa Bordieu. Normativno-funkcionalistična opredelitev, socialni kapital opredeljuje kot splet odnosov, ki ljudem omogoča, da dosegajo skupne cilje. Socialni kapital je torej v lasti socialne skupine in ne posameznikov. Horizontalne mreže med enakimi imajo prednost pred vertikalnimi mrežami, ki se opirajo na avtoritarne odnose. Ta interpretacija poudarja predvsem pozitivne strani socialnega kapitala, raven analize pa je skupnost (Kump 2003, 149). Med normativno-funkcionalistične interpretacije lahko uvrstimo tudi definicijo Organizacije za gospodarsko sodelovanje in razvoj (OECD) (v Kump 2003a, 152), ki socialni kapital opredeljuje kot mreže, skupne norme, vrednote in razumevanje, ki spodbujajo sodelovanje znotraj in med skupinami. Dialog in vzajemno razumevanje, ki temelji na toleranci različnih kultur in prepričanj, predstavljata pomembni dimenziji socialnega kapitala.

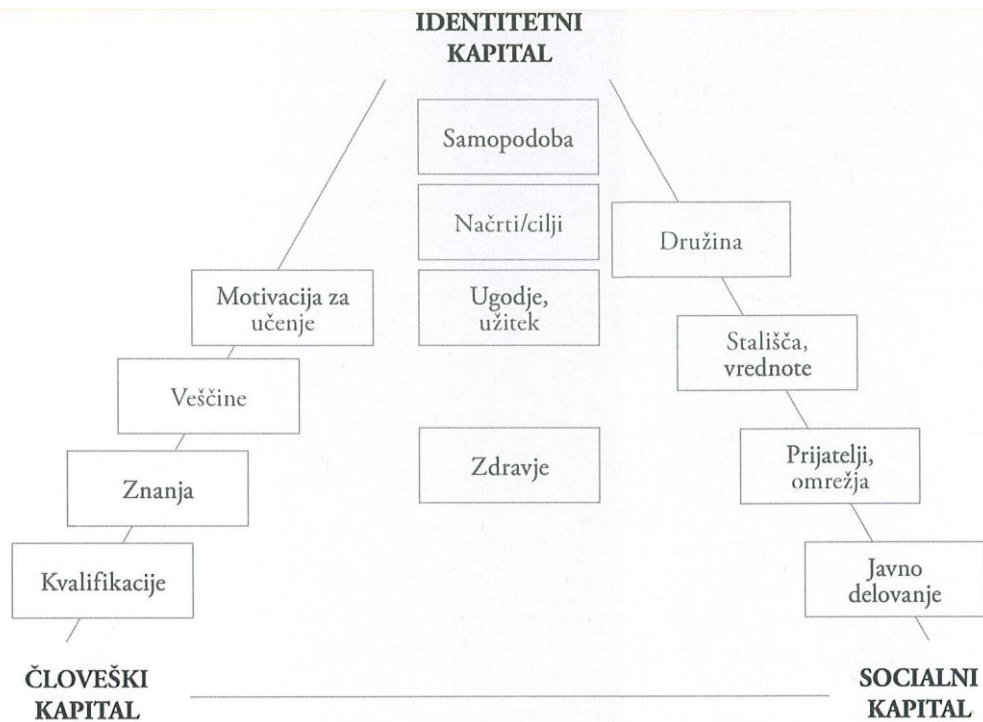
Na drugi strani, socialni kapital s perspektive kritične teorije družbe, predstavlja mehanizem za reprodukcijo nepravilne družbene ureditve, kjer so v ospredju koristi, ki jih ima posameznik od vključenosti v neko skupino ali širše omrežje medosebnih odnosov. Raven analize je v tej perspektivi posameznik, obseg njegovega socialnega kapitala, pa je odvisen od njegove socialne mreže, pa tudi od drugih kapitalov, ki so mu na voljo.

Teoretiki konceptov socialnega kapitala, ob socialnem kapitalu, govorijo še o ekonomskem kapitalu, identitetnem kapitalu, zlasti pa o človeškem kapitalu. Slednji je osredotočen na posameznika, izhaja iz ekonomske racionalnosti in transparentnosti informacij, meri se s številom let šolanja ali s številom kvalifikacij, vlaganje v izobraževanje pa meri s prihodki, medtem ko je socialni kapital usmerjen na mreže in odnose, zasnovan je iz vrednot in norm, meri se z močjo vzajemnih obvez in civilnega delovanja, vlaganje v izobraževanje pa meri s kakovostjo življenja (Field in drugi 2000).

Glede na zgornje razlikovanje Kumpova (2003b, 159) trdi, da ima človeški kapital zelo omejeno socialno in ekonomsko vrednost, če se akumulira neodvisno od socialnih kontekstov. S pomočjo socialnega kapitala se namreč različna področja znanja ali spretnosti posameznikov, povezujejo in dopolnjujejo.

Identitetni kapital, ki izhaja iz predpostavke, da je pri oblikovanju, ohranjanju in spreminjanju identitete posameznik vpet v širši družbeni kontekst, pa se nanaša na materialne ugodnosti, ki so družbeno vidne ter na nevidne ugodnosti, ki vsebujejo moč ega, samospoštovanje, občutek smiselnosti življenja, kar daje posamezniku moč za premagovanje različnih ovir, ki se pojavljajo v življenju (Kump in Jelenc Krašovec 2009, 31).

Slika 5.2: Konceptualizacija širših koristi/učinkov učenja

Vir: Schuller v Kump in Jelenc Krašovec (2009, 30).

Slika 5.2 predstavlja identitetni kapital kot psihološki pol, človeški kapital kot ekonomski pol, socialni kapital pa kot politični pol. Večino učnih izkušenj lahko interpretiramo kot medsebojno delovanje vseh treh, vzorčne učinke izobraževanja pa je težko določiti, saj je izobraževanje dejavnost, na katero deluje veliko vplivov, ki so posledica izbire posameznika, družine in skupnosti (Schuller 2004).

Model treh kapitalov (Mc Nair 2009) obravnava identitetni kapital kot samospoštovanje, neodvisnost, prepoznavanje namena in pomena v življenju, človeški kapital s pomočjo znanja prispeva k ekonomski razsežnosti družbe, socialni kapital pa preko širjenja socialnih omrežij prispeva k razvoju družbe.

5.1.2 Pomen socialnega kapitala za izobraževanje starejših odraslih

Učenje in izobraževanje lahko v odnosu do socialnega kapitala razumemo kot kohezivno in razvojno skupnost, ki se različno oblikuje v različnih družbenih kontekstih. Starejši, ki so družbeno in učno dejavni, se najbolj udeležujejo prav v različnih skupinah na ravni skupnosti tj. na mezo ravni, ki je zanje najbližje družbeno okolje (Kump in Jelenc Krašovec 2010, 31). Ena od vrednosti socialnega kapitala je to, da je pozornost usmeril od zgolj individualnih akterjev, k vzorcem odnosov med akterji, med družbenimi enotami in institucijami. To pomeni povezavo med mikro, mezo in makro ravni (glej Sliko 5.3).

Slika 5.3: Mikro, mezo in makro raven družbe

Vir: Bogataj in Findeisen (2009, 103).

Socialni kapital se najpogosteje generira v prostovoljskih skupinah in organizacijah, kjer vladajo skupna pravila in norme, ki spodbujajo ali celo pogojujejo sodelovanje (Fukuyama 1996).

Socialni kapital se lahko ustvarja in razvija v družinah, izobraževalnih institucijah, lokalnih skupnostih, civilni družbi, podjetjih in javnem sektorju. Največjo vlogo pri nastajanju socialnega kapitala ima civilna družba, ki vključuje vsa formalna in neformalna prostovoljska združenja, skupine, društva in socialna omrežja, ki se nahajajo v prostoru med privatno in javno sfero. Socialni kapital namreč omogoča in spodbuja udeležbo v kolektivni akciji (Kump 2003c, 159).

Zlasti pomemben potencial socialnega kapitala so izobraževalne institucije, organizacije za izobraževanja odraslih in razna društva, ki lahko spodbudijo oblikovanje mrež, ki povezujejo različne sektorje učenja in prostovoljnih iniciativ. Kumpova tudi trdi da:

tiste izobraževalne institucije, ki razvijejo različne oblike vzajemnega učenja, skupinsko delo, odprtost do novih idej in kulturne različnosti, lahko spodbujajo naraščanje socialnega kapitala, ki povezuje različne skupine v družbi. Lokalne skupnosti in regije, ki imajo razvite lokalne mreže učenja, so potencialno bolj prožne in dinamične kot tiste, v katerih je učenje omejeno na posamezne izobraževalne institucije.

S to trditvijo se Kumpova naslanja na Ahbejevo opredelitev lokalnih ali regionalnih kapitalov. Ta vrsta kapitalov označuje prednosti posameznikov iz določene socialne regije pred konkurenti iz drugih socialnih regij, v pridobivanju in uporabi drugih kapitalov (Ahbe v Ule 2000). Prednosti se kažejo zlasti v možnosti dostopa do izobraževanja, razvijanju in vzdrževanju odnosov, poklicne kariere ter v možnostih in podpori, ki jih nudi lokalno okolje za izrabljanje obstoječih in latentnih virov v socialnem, kulturnem in ekonomskem kapitalu (Kump 2003č, 162). Vključevanje starejših v nevladne organizacije in prostovoljno delo je gotovo eden izmed načinov, da se poveča socialni kapital starejših odraslih.

Raziskave so pokazale (Comparative studies on lifelong learning 1997; OECD 2001 v Kump 2003; 160), da socialni kapital vpliva tudi na motivacijo za izobraževanje, saj so empirični podatki pokazali, da vključitev v prostovoljno delo, poveča interes odraslih za učenje.

Na podlagi navedenega bi lahko rekli, da socialni kapital spodbuja vključevanje odraslih v izobraževanje, hkrati pa se z udeležbo v izobraževanju tudi generira. Večje zaloge socialnega kapitala (tako na individualni, kot na skupinski ravni) imajo tisti, ki so bolj izobraženi (Hanžek in Gregorčič 2001), tisti posamezniki, ki se ne vključujejo v organizacije civilne družbe, pa se ne vključujejo niti v izobraževanje (Benn v Kump 2003d, 167).

5.2 Socialna omrežja v kontekstu izobraževanja starejših odraslih

Socialna omrežja posameznikom omogočajo izmenjavo dobrin, storitev in informacij, obdelavo informacij in reševanje težav v okoliščinah negotovosti in stalnega spreminjanja ter združevanje, ki dopušča kolektivno odločanje in delovanje na podlagi skupnih vrednot, ne pa formalnih pravil (Gildchrist v Mandič in Hlebec 2005, 264).

V novejših raziskavah zasledimo razločevanje socialnih omrežij na dva tipa: na osebna socialna omrežja ali omrežja socialne opore ter kolektivna ali skupnostna socialna omrežja (Mandič in Hlebec 2005, 265). Omrežja socialne opore ali osebna socialna omrežja dajejo posamezniku različne vrste neformalne pomoči in opore, skupnostna socialna omrežja pa so usmerjena na kolektivno raven, k prepoznavanju kolektivnih težav in rešitev. Za izobraževanje starejših so pomembna predvsem skupnostna socialna omrežja, kjer se odvija kolektivno učenje, v katerem lahko udeleženci izmenjajo, izrazijo in razširijo svoje izkušnje, v tem procesu pa se oblikujejo individualne in kolektivne identitete (Kump in Jelenc Krašovec, 2011, 3).

Vsekakor gre pri omrežjih za soodvisnost in neodvisnost akterjev, odnosi so kanali za pretok materialnih in nematerialnih virov. Gre za stike, vezi, transakcije, komunikacijo, instrumentalne odnose, čustva, avtoriteto in sorodstvene odnose. Vse omenjeno spodbuja blaginjo starejših ljudi.

5.2.1 Konceptualizacija socialne opore in osebna socialna omrežja

Med najpomembnejše začetnike sistematičnega raziskovanja socialne opore spadajo Cassel (1976), Caplan (1974) in Cobb (1976), ki so izhajali iz domneve o pozitivnih učinkih povezanosti v omrežje socialnih odnosov na psihično in fizično zdravje posameznika.

Cassel in Caplan sta izhajala iz prepričanja o pomenu socialnih vezi in njihovem vplivu na potek ter izid kriz in življenjskih prehodov, s katerimi se sooča posameznik. Cassel je izhajal iz prepričanja, da je razumevanje psihosocialnih procesov izjemno pomembno za razumevanje bolezenskih stanj in da socialna opora igra ključno vlogo pri boleznih, povezanih s stresom. Za Cassela je ključni element socialne opore povratna informacija, ki jo posamezniku nudijo njegovi najbližji. Sicer je priznaval, da sta stres in opora v nekaterih situacijah neločljivo

povezana, saj stresni dogodki po eni strani zmanjšajo oporo, po drugi strani pa povečujejo potrebo po opori. Določena vez, je lahko vir opore, kot tudi stresa. Caplan je prav tako kot Cassel poudarjal pomembnost vzajemnosti in trajnosti odnosov, vendar jih je »razširil« še na bolj oddaljene vezi kot so skupine za samopomoč, sosedje ter lokalni duhovniki in zdravniki, t.i. »skrbnike skupnosti«. Socialno oporo je razdelil na tri vrste in sicer: emocionalno, materialno in informacijsko oporo. Tudi Cobb je socialno oporo razumel izrazito v kontekstu zaščite pred stresom in kot dejavnik dobrega počutja. Socialno oporo je natančneje opredelil, kot informacijo, ki posamezniku omogoča, da je ljubljen, sprejet in spoštovan in da pripada sistemu komuniciranja in vzajemnih obveznosti (Hlebec in Kogovšek 2004a, 16). Iz navedenega izhaja, da je ključni pomen socialne opore v njegovih pozitivnih emocionalnih funkcijah.

Novejše opredelitve poudarjajo, da je socialna opora tudi kompleksen interakcijski in komunikacijski proces med ljudmi, kar predstavljajo tudi različni modeli socialne opore, ki uporabljajo mešanico socioloških in socialno-psiholoških pristopov, v obravnavanju izbranih problemov. Eden najboljših in najbolj celovitih je Vauxov model socialne opore kot transakcijskega procesa, ki obravnava oporo kot »kompleksen stalen transakcijski proces med osebo in njenim omrežjem«, te transakcije pa »potekajo znotraj spreminjajočega se ekološkega konteksta«. Znotraj tega procesa deluje cela vrsta dejavnikov, ki nanj vplivajo in sicer, od osebnih (vedenje, osebne značilnosti) do kontekstualnih (stresne okoliščine, značilnosti omrežja, vrste socialnih vlog). Vaux socialno oporo deli na tri osnovne elemente: vire socialne opore, oblike socialne opore ter posameznikovo subjektivno zaznavo. Te tri elemente povezuje kompleksna dinamika procesov izmenjave in komuniciranja med posameznikom in njegovim socialnim okoljem (Hlebec in Kogovšek 2004b, 22).

Subjektivna zaznava socialne opore, je presoja prisotnosti, zadostnosti in kakovosti, ki jo naredi posameznik in nam pove, kako dobro socialna opora deluje in kako dobro izpolnjuje svoj namen (Hlebec in Kogovšek 2003). Vsekakor se je potrebno zavedati, da lahko posameznik oporna dejanja zavrne ali jih doživlja kot škodljiva.

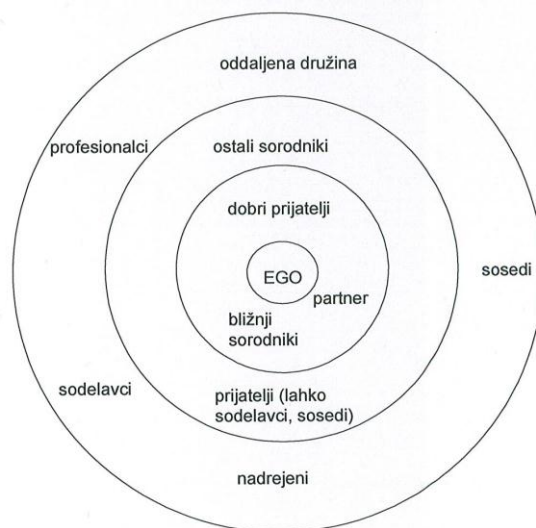
Kot omrežja socialne opore, bi lahko glede na predhodne definicije socialne opore, opredelili ljudi, ki posamezniku s svojo prisotnostjo in vzajemno pomočjo, omogočajo kakovostno preživljanje vsakdanjega življenja, lahko rečemo, da nudijo posamezniku različne vrste neformalne pomoči in opore. Običajno so tovrstna omrežja relativno stabilna po svojih značilnostih, razen v obdobjih življenjskih prehodov in večjih sprememb (šolanje, poroka, ločitev, izguba delovnega mesta, upokojitev, izguba partnerja).

Antonuccijeva je razvila hierarhični pristop merjenja omrežij socialne opore, ki temelji na teoretično podprtem modelu (glej Sliko 5.4). Osebna (egocentrična) omrežja sestavljajo trije koncentrični krogi. Ego, oseba, ki je v središču egocentričnega omrežja, goji kvalitativno različne odnose z osebami s posameznih območij. S premikanjem od najbolj notranjega proti najbolj zunanemu krogu, pomembnost članov omrežja, ki se v teh krogih nahajajo, upada. Najmanjše je intimno ali emocionalno omrežje, ki je posamezniku najbližje in vsebuje tesne

in zelo stabilne povezave. Večinoma so to partner, ožja družina ali dobri prijatelji. Osebe v tem omrežju imajo več različnih vlog hkrati. Drugo omrežje se pogosto imenuje kar omrežje socialne opore, kjer se člani omrežja s časom spreminjajo. V tem omrežju imamo intenzivno izmenjavo vseh vrst socialne opore (emocionalno, praktično, informacijsko, druženje). Vsaka izmenjava socialne opore predstavlja določeno mero neposredne in zaporedne vzajemnosti. Tretje ali informacijsko-instrumentalno omrežje sestavlja veliko posameznikov, ki posamezniku zagotavljajo usluge in funkcije, ki jih znotraj emocionalnega in socialnega omrežja ni mogoče dobiti. Običajno gre za šibke vezi, redko omrežje, odnosi so označeni z vlogo (Kahn in Antonucci v Hlebec in Kogovšek 2006, 52-53).

Slika 5.4: Teoretični model omrežij socialne opore – diagram treh koncentričnih krogov

Vir: Kahn in Antonucci v Sugarmann (1986, 11).

Novejše raziskave (Pahor, Domanjko in Hlebec 2006; Pahor, Domanjko in Hlebec 2009) kažejo, da je omrežje socialne opore pomemben dejavnik zdravja starih ljudi, saj se zdravje dojema kot sredstvo izvajanja vsakdanjih aktivnosti. Zato stari ljudje izrazito poudarjajo potrebo po instrumentalni opori s poudarkom na prevzemanju gospodinjskih del in domačih opravil. Glede emocionalne opore so pomembni družinski člani, predvsem otroci (Šadl in Hlebec 2009). Hkrati se kaže, da emocionalne opore, ki jo nudijo družinski viri ne določa samo občutek dolžnosti. Bolj pomembna je kakovost odnosa oz. prisotnost vzajemnega razumevanja in zadovoljstva, ki ga odnos med starim človekom in člani njegovega omrežja nudi staremu človeku (Hlebec 2010).

5.2.2 Skupnostna socialna omrežja

Skupnostna socialna omrežja so usmerjena na skupnostno oz. kolektivno raven, k artikuliranju skupnih kolektivnih problemov in rešitev. Pomembno vlogo pri vzpostavljanju in krepitvi socialnih omrežij ima kolektivno učenje, zlasti učenje drug od drugega, ko lahko

udeleženci tega učenja izrazijo, izmenjujejo in širijo svoje izkušnje in znanje ter na osnovi tega delujejo. V tem interaktivnem procesu, v t.i. »procesu socialnega učenja«, se oblikujejo individualne in kolektivne identitete. Teorija kolektivnega učenja (in razvoja skupnosti, kolektiva) torej vključuje individualne in skupinske komponente (Kilgore v Kump in Jelenc Krašovec 2010). Individualne komponente so identiteta, občutek povezanosti in zavest. Komponente kolektivnega razvoja pa vključujejo kolektivno identiteto, skupinsko zavest, solidarnost in organiziranost. Na podoben način, v kontekstu skupnostnega izobraževanja, obravnavajo izobraževanje starejših odraslih Crowter in drugi, ki pravijo, naj bo le-to usmerjeno na krepitev moči posameznika in lokalne skupnosti (Crowter in drugi v Kump in Jelenc Krašovec 2010, 38).

Campbel (v Field in drugi 2000, 182-196) ugotavlja, da visoka raven udeležbe v skupnostnih dejavnostih in učinkovita horizontalna omrežja, povečujejo splošno raven zaznane lastne učinkovitosti med člani skupnosti. Skupnostna kohezivnost je izredno pomembna, saj nekatere raziskave kažejo, da se npr. vedenje, povezano z zdravim načinom življenja, oblikuje skozi kolektivno oblikovane socialne identitete. Skupnosti oblikujejo svoj diskurz, ki je v stalnem odnosu do dominantnega diskurza.

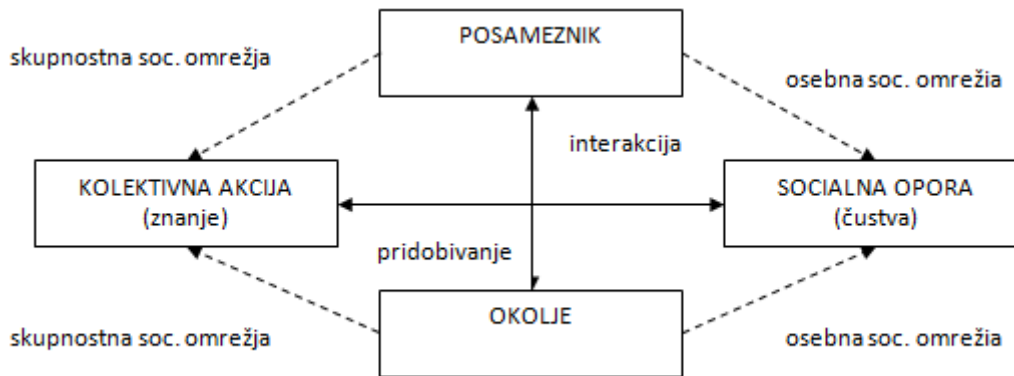
Posameznik se lahko vključuje v izobraževanje na lastno pobudo, s podporo njegove skupnosti, lahko pa skupnost oblikuje strategije za kolektivno akcijo, kar je pomemben element spodbujanja učenja in izobraževanja družbeno in učno nedejavnih starejših odraslih (Bogataj in Findeisen 2009, 38). Pri obravnavi skupnostnega učenja je potrebno opozoriti na dvoje in sicer Crowther opozarja na razliko med »skupnostjo kot politiko« in »skupnostjo kot preudarnostjo«. V prvem primeru so pričakovani nameni in cilji opredeljeni izven skupnosti, medtem ko je za »skupnost kot preudarnost« značilna večja avtonomija same skupnosti in alternativne zamisli, ki so pogosto nasprotne javnim politikam, saj vključujejo prizadevanja za spremembo življenja v lokalni skupnosti (Crowther v Kump in Jelenc Krašovec 2010, 49). V drugem primeru pa Thompson opozarja na nevarnost, da bo javna politika zmanjšala odgovornost širše družbe oz. države za to vrsto učenja (Thompson v Kump in Jelenc Krašovec 2010, 50).

Avtorici tudi ugotavljata, da izobraževanje lahko ustvarja učinke vsaj na tri načine: lahko spreminja posameznikovo izbiro, lahko spreminja ovire, s katerimi se posameznik sooča ali povečuje zalogo znanja in informacij, ki vplivajo na posameznikovo vedenje, je za starejše pomembna podpora in spremljevalna, predvsem pa ključna dejavnost za vzpostavljanje omrežij socialne opore.

Kump in Jelenc Krašovec (2010, 39) zato trdita, da je » v skupnostih, ki razvijajo in spodbujajo medsebojno zaupanje, solidarnost in sodelovanje, potrebno razvijati možnosti za izobraževanje starejših, ki pa ga je potrebno ustrezno vpeti v ostale skupnostne dejavnosti, namenjene starejšim«.

Oblikovanje skupnostnih in osebnih socialnih omrežij prikazuje Slika 5.5. V osebnih socialnih omrežjih posameznikova interakcija z okoljem rezultira v socialni opori, ki temelji na čustvih in posamezniku nudi neformalno pomoč in oporo, medtem ko v skupnostnih socialnih omrežjih posameznik v interakciji z okoljem pridobiva znanje, ki lahko vodi do kolektivne akcije.

Slika 5.5: Skupnostna in osebna soc. omrežja

Glede na to, da socialni kapital predstavlja dobrobit, tako za posameznika, kot za skupnost (Coleman in Putnam v Kump in Jelenc Krašovec 2010, 47), bodo skupnosti, v katerih so prisotni zaupanje, vzajemnost in močna socialna omrežja, ravno na osnovi kolektivnega sodelovanja in delovanja večale kakovost življenja svojega prebivalstva.

V Sloveniji sta med leti 1987 in 2007 potekali dve večji raziskavi o integraciji starostnikov v družbo.

Rezultati raziskave³, ki je proučevala spremembe v omrežjih socialnih opor v Sloveniji med leti 1987 in 2002 kažejo, da so se osebna omrežja v času tranzicije okrepila in zgoštila. Tu gre predvsem za družinske, sorodstvene in prijateljske vezi, medtem ko je v opazovanih letih opazen izrazit upad sosedskih vezi. Mnogo anketirancev je na splošno zaznalo poslabšanje odnosov s sosedi in v skupnosti, medtem ko so sosedje pogostejše člani omrežij socialne opore starejših. Analiza podatkov na reprezentativnem vzorcu starejših od 65 let je pokazala, da v Sloveniji prevladuje družinski oz. sorodniški tip omrežja socialne opore, kjer so z viri socialne opore najboljše opremljeni tisti, ki bivajo v razširjeni družini, v vaškem okolju. V mestnem okolju je bila identificirana skupina z opornim omrežjem širšega bivalnega okolja, v

³ Prva raziskava iz leta 1987 je bila del večje raziskave z naslovom Stratifikacija in kvaliteta življenja v Jugoslaviji (Boh in drugi, 1987), druga raziskava je potekala leta 2002 (Ferligoj in drugi 2002).

katerem imajo pomembno vlogo prijatelji in družina, redkeje pa sosedi. V tej skupini prevladujejo starejši z višjo stopnjo izobrazbe in višjimi dohodki.

Raziskovalci so ugotovili, da se je vloga skupnosti v omrežjih socialne opore v zadnjih dvajsetih letih opazno zmanjšala. V času tranzicije so se namreč v Sloveniji spremenile formalne strukture lokalnih skupnosti (zmanjševali in ukinjali so se javni prostori npr. krajevne skupnosti), posledice pa so se pokazale v manjšem medsebojnem povezovanju, slabši obveščeni prebivalcev, zmanjšale so se skupnostne dejavnosti, prav tako pa se je zmanjšal kolektivni način zmanjševanja skupnih problemov in vpliv ljudi na dogajanje v skupnosti. Vendar so starejši bolj ohranili ta omrežja, kar kaže na njihov pomen kot dajalcev/ponudnikov in prejemnikov opore v skupnosti (Kump in Jelenc Krašovec 2011, 4).

V okviru raziskave Socialna integracija starostnikov v Sloveniji (Kump in Jelenc Krašovec 2009, 108), ki je potekala od leta 2004 do 2007⁴, je analiza podatkov pokazala, da so značilnosti bivanjskega okolja in socialna omrežja povezana z učno dejavnostjo posameznika. V vaškem okolju, kjer je prisotno močno in tesno socialno omrežje je pogosto priložnostno učenje, do katerega prihaja spontano skozi druženje, pogovore in sodelovanje v okviru omrežja. Vaško okolje s svojimi značilnostmi deluje sicer najbolj kohezivno, lahko pa je tudi omejujoče. Razkroj skupnostnega dogajanja je najvidnejši v primestnih skupnostih (naselja zasebnih hiš), kjer prevladuje zaprto socialno omrežje in nespodbudno bivanjsko okolje, v tem okolju je pripravljenost za učno dejavnost zelo majhna. Ker v teh skupnostih ni zunanje spodbude postaja bolj pomembna posameznikova motiviranost in samoiniciativnost pri izbiri učnih dejavnosti. V mestnem okolju z bolj ohlapnimi socialnimi omrežji, hkrati pa s pestro ponudbo izobraževalnih možnosti, je v večji meri prisotna želja po vključevanju v organizirane oblike izobraževanja. Učenje starejših, ki živijo v mestnih naseljih, poteka predvsem na podlagi posameznikovih interesov in praviloma ne pod vplivom skupnostne iniciative ali lokalnega okolja.

5.3 Paradigma medgeneracijskega učenja

Medgeneracijsko učenje lahko vključimo v širši kontekst družbene umeščeni izobraževanja starejših, saj medgeneracijske dejavnosti pripomorejo k rasti razumevanja in spoštovanja med generacijami, s čimer posledično zmanjšujemo stereotipe do starih ljudi in staranja ter zmanjšujemo tveganje socialne izključenosti in druga tveganja sodobne družbe. Medgeneracijsko druženje se odvija tako na ravni družine, ki predstavlja tipičen začetni vir socialnega kapitala, kot na ravni skupnosti. V sodobnih družbah, ki temelji na kompleksnejših

---

⁴ Raziskava je potekala v sodelovanju s Fakulteto za družbene vede, Filozofsko fakulteto in Visoko šolo za zdravstvo v Ljubljani, pod vodstvom dr. Valentine Hlebec.

odnosih, se medgeneracijsko učenje pogosto odvija v širšem socialnem okolju, kar je posledica spremenjene strukture družin in prostorske ločenosti. Zaradi slednje postajajo tako mladi kot starejši bolj ranljivi. Mlajši so prikrajšani za modrosti starejših, stari starši pa so prikrajšani za neposredno seznanjanje s sodobnimi družbenimi dogajanjem. Takšni projekti so priložnost za socialno povezovanje, pridobivanje samozavesti ter občutka lastne vrednosti. Na drugi strani, medgeneracijsko učenje spodbuja mlade in stare k premagovanju stereotipov, spodbuja sodelovanje med generacijami in njihovo medsebojno pomoč (Manheimer in drugi, 1995)

Medgeneracijsko učenje v družini

Družina predstavlja tipičen začetni vir socialnega kapitala, medgeneracijsko učenje se namreč začne ustvarjati v prostorih, kjer ljudje skupaj živijo. Družinsko medgeneracijsko učenje je neformalno in vključuje vzajemno delovanje več generacij. Za takšno učenje je značilno, da stari starši delijo svojo modrost in izkušnje z mlajšimi člani družine, ki jih spoštujejo zaradi njihovega ohranjanja vrednot, kulture in edinstvenosti družine (Hoff v Kump 2008, 62).

Medgeneracijsko učenje v skupnosti

Cilj medgeneracijskega učenja je povezati ljudi v namenske, vzajemno koristne dejavnosti, ki spodbujajo večje razumevanje in spoštovanje med generacijami, kar posledično prispeva k izgrajevanju bolj kohezivnih skupnosti (Kump in Jelenc Krašovec 2010). Findeisnova meni (1996, 9), da skupnost opredeljujejo skupne potrebe in skupni interesi njenih članov, ki jih medsebojno povezujejo. Socialno učenje v skupnosti se razvije takrat, ko dogodke vsakdanjega življenja spoznavajo poglobljeno, skozi učne procese. Z ustvarjanjem skupne učne identitete, postajajo dejavni člani skupnosti. Gaudiani (v Kump in Jelenc Krašovec 2010, 48) takšne skupnosti opredeljuje kot kolektivne zakladnice idej, ki se vzdržujejo z razvojem »kapitala modrosti«, kjer se ljudje povežejo, da bi s pomočjo poglobljenega proučevanja lokalnih situacij, ustvarili novo lokalno vednost. Rezultati raziskav so pokazali, da se starejši z veseljem udeležujejo učenja v starostno mešanih skupinah, saj radi delijo svoje izkušnje z mladimi in se učijo od njih (Jarvis 2001).

Novo znanje, ki se prenaša iz generacije na generacijo nastaja sproti in verjetno nikoli ne bomo mogli zajeti vseh učinkov, ki se ob tem porajajo. Starejši se lahko od mlajših naučijo ravnanja s sodobnimi IKT (informacijsko komunikacijskimi tehnologijami), mlajši pa od starejših povratno s katerimi orodji dosežemo večjo kakovost življenja. Naslednje področje, kjer si lahko veliko pomagamo z medgeneracijskim učenjem so tuji jeziki, kjer so mlajše generacije veliko bolj vešče v komuniciranju v tujem jeziku kot starejše. Tretja pomembna skupina znanja je jasnost komuniciranja. Mlajši starejše učijo jasnega in ciljnega komuniciranja, starejši pa mlajše systemske analize informacij in systemskih pristopov k reševanju problemov. Mlajša generacija rešuje konflikte in komunicira na višji miselni ravni ter na starejše prenaša inovativne pristope k reševanju problemov, saj so manj obremenjeni

z vnaprej predvidenimi ali tujimi rešitvami. Starejši pa na mlajšo generacijo prenašajo »življenjske modrosti«, ki so izraz njihovih življenjskih izkušenj, pri tem pa je potrebno omeniti tudi osnovne veščine (npr. branje, pisanje in računanje), ki jih praviloma starejše generacije prenašajo na mlajše, ker so rezultat izkušenj in treningov, ki zahtevajo daljše obdobje (Brečko 2008, 18).

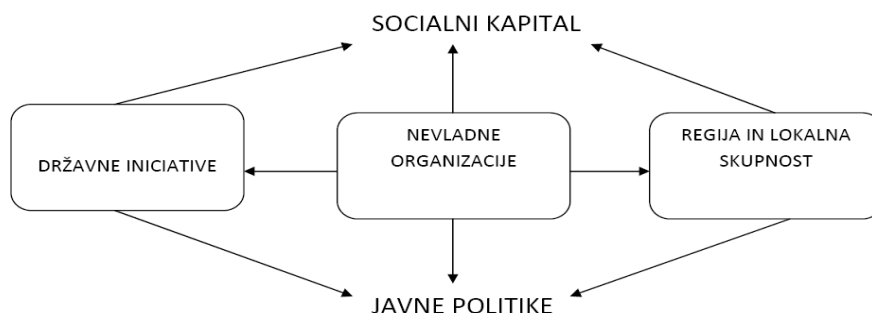
6 IZOBRAŽEVANJE STAREJŠIH ODRASLIH MED DRŽAVO, CIVILNO DRUŽBO IN LOKALNO SKUPNOSTJO

6.1 Oblikovanje javnih politik na področju izobraževanje starejših odraslih

Hitro naraščanje števila starejših odraslih vpliva na mnogo sestavin modernega življenja. Vse več institucij, organizacij, oz. industrije nasploh se prilagaja potrebam in željam starejših. Reakcije na prihajajoče demografske spremembe so pogosto povezane z nelagodjem in vse pogostejšimi pozivi državi, k bolj aktivnemu in organiziranemu prilagajanju razmeram. Javna politika odraža vrednote, stališča in predstave širše družbe (Manheimer in drugi 1995, 122). Javno politiko pa lahko definiramo tudi kot ukrepe, ki se nanašajo na različne družbene probleme, ki zadevajo družbo kot celoto.

Richardson (v Kraševc 2002a, 103) opozarja, da se v praksi javne politike oblikujejo v kompleksnih in velikokrat nepredvidljivih odnosih med različnimi vrstami igralcev. Javne politike se oblikujejo na državni ravni (državna uprava, državni zbor), na ravni sodstva, lahko jo oblikujejo politične stranke, različne interesne skupine, širša javnost ali mediji. Grafični prikaz oblikovanja javnih politik prikazuje Slika 6.1, ki hkrati prikazuje tudi generiranje socialnega kapitala.

Slika 6.1: Generiranje socialnega kapitala in oblikovanje javnih politik

Na političnem prizorišču so starejši odrasli organizirani v različne interesne skupine in politične stranke, da vplivajo na oblikovanje takšnih javnih politik, ki bodo omogočale boljše življenje starejših prebivalcev. Spreminjajoče socialne, politične in ekonomske razmere se zato odražajo tudi v javnih politikah in političnih odločitvah. Politika izobraževanja starejših odraslih zahteva konsenz različnih skupin vpliva, ne le državnih institucij, temveč tudi civilne družbe, izobraževalcev in strokovnjakov, pri čemer se je potrebno zavedati, da starejši odrasli niso homogena skupina prebivalstva (v Kraševc 2002b, 103). Kot trdita Moody in Yeo

(Manheimer in drugi 1995, 121) je pri pripravi programov in politik, ki posegajo na področje izobraževanja starejših potrebno upoštevati njihovo raznolikost. Potreba po alociranju javnih sredstev in virov kaže, da je treba usmeriti pozornost na specifične probleme in obdobja. Kategorizacija postane način, kako sredstva nameniti, kot je določeno v politikah, pri čemer demografsko profiliranje vpliva na politične odločitve. V politikah, ki zadevajo gospodarstvo, zdravstvo, izobraževanje in zaposlovanje, igra starost pomembno vlogo. Proces sprejemanja politik in njihova implementacija, pomeni pritisk na posameznika, da sledi kolektivnim potem.

V kontekstu izobraževanja starejših odraslih imajo javne politike predvsem naslednje prioritete oz. cilje:

- prepoznati raznolikosti starejših odraslih, njihovih želja in potreb,
- presegati stereotipe o staranju,
- spodbujati vključevanje starejših v izobraževanje,
- ohranjati starejše delavce na trgu dela,
- podaljševati obdobje neodvisnosti pri starejših,
- vključevati starejše v družbenopolitično dogajanje,
- ohranjati »smisel v življenju« pri starejših,
- omogočati enakopraven dostop do storitev,
- zagotavljati učinkovito partnerstvo med javnim in nevladnim sektorjem, predvsem v smislu spodbujanja prostovoljstva.

Opolnomočenje starejših

Opolnomočenje (angl. empowerment) pomeni sprejemanje odgovornosti za aktivnejše udeleževanje v procesu odločanja. Gre za razvoj veščin vodenja, za razširitev avtoritete in odgovornosti, ter za dajanje priznanja in podpore ljudem, ki ju potrebujejo, da so lahko uspešni (Glendenning 2000, 66). Cusack (v Jarvis 2001, 125), pravi, da bi morali biti starostniki opolnomočeni, da bi lahko prevzeli voditeljske vloge v družbi, ki navadno ne upošteva bogatih izkušenj starejših. Nadalje trdi, da bi morala biti voditeljska vloga opolnomočenja središče izobraževanja starejših, saj naj bi s pomočjo tovrstnega procesa starejši pridobili samozaupanje in razvili boljše komunikacijo z družbo, ki jih obdaja. Posameznik, ki je opolnomočen je bolj vitalen in se aktivno vključuje v družbeno življenje.

Koncept opolnomočenja se povezuje s posameznikovim občutkom zadovoljstva z lastnim življenjem ter lahko vodi v individualno in kolektivno akcijo (Glendenning 2000). Mnenju, da imajo starejši močno potrebo po opolnomočenju in ohranitvi svoje integritete, se pridružujeta tudi Graves in Larkin, saj pravita, da sta avtonomija in moralna neodvisnost za starejše še posebej pomembni (Graves in Larkin 2006, 67). O integriteti govori tudi Erikson (v Kump in Krašovec 2010, 16), ki integriteto opredeli kot potrditev človekove naklonjenosti svojemu življenju. Erikson meni, da starejši lahko dosežejo integriteto le tedaj, »če poravnajo svoje račune« in se »prilagodijo zmagam in razočaranjem življenja«. Integriteta ali polnost

pomeni stik z neizraženimi deli osebnosti, s katerimi smo izgubili stik zaradi zahtev okolja, torej je spoznavanje sebe pomemben dejavnik pri doživljanju dostojanstva v starosti (Beatty in Wolf 1996).

Koncept opolnomočenja in ohranitve integritete starejših je v vsakem primeru močno povezan s procesom izobraževanja odraslih. Vsako izobraževanje starejših je hkrati tudi podlaga, da pridobijo starejši več moči.

6.2 Odnos med državo in organizacijami civilne družbe v kontekstu izobraževanja

Za podrobnejšo analizo odnosa med organizacijami civilne družbe in državo, je še posebej primerna tipologija, ki so jo razvili Kuhnle in Selle (1992) ter Kolarič in drugi (1995), temelji pa na dveh dimenzijah in sicer na:

- dimenziji odvisnosti ali neodvisnosti med organizacijami civilne družbe in državo (glede financiranja in nadzora).

Ta dimenzija se nanaša na odvisnost ali neodvisnost organizacij civilne družbe od države v smislu financiranja in nadzora. Organizacije civilne družbe so lahko na podlagi teh dveh kriterijev avtonomne ali pa odvisne od države. Za organizacije, ki delujejo kot proizvajalke storitev, je še posebej pomemben kriterij nadzora, saj je večina teh organizacij finančno odvisna od državne podpore. Pomembno je, da državno financiranje nima nujno za posledico močnega nadzora države nad delovanjem organizacij civilne družbe. Stopnja nadzora je lahko neodvisna od stopnje financiranja, ki pa se lahko močno razlikuje glede na področje delovanja organizacij civilne družbe (Rakar in Črnak-Meglič 2010, 8).

- dimenziji bližine ali oddaljenosti med organizacijami civilne družbe in državo (glede na obseg in pogostost komunikacije in stikov).

Ta dimenzija se nanaša na to, kako blizu so si organizacije civilne družbe in država glede na obseg in pogostost komunikacij in stikov. Organizacije so lahko blizu državi, kar pomeni, da so integrirane v sistem blaginje, oblikovanje javnih politik in procese odločanja ali pa so oddaljene oz. ločene od države. Stopnja komunikacije in stikov je definirana v smislu, ali država računa na organizacije civilne družbe kot proizvajalke storitev oz. ali jih obravnava kot resnega partnerja pri zagotavljanju storitev (Kolarič v Rakar in Črnak-Meglič 2010, 9).

Po mnenju Alheita (v Kump in Jelenc Krašovec 2009, 31) je potrebno razvijati izobraževalne dejavnosti na srednji ravni družbe tj. na mezo ravni, če želimo vplivati na boljšo kohezivnost družbe. Mezo raven namreč omogoča, da se posamezniki v spodbudnem okolju, s pomočjo socialnih omrežij, seznanijo s strukturno raznolikostjo modernega sveta, za kar pa mora biti razvito ustrezno institucionalno in neinstitucionalno učno okolje. Alheit govori o sferi civilne družbe kot o novem učnem okolju, ki spodbuja predvsem neformalno in samostojno učenje odraslih in starejših odraslih, slednje pa je v moderni družbi kvalitetno le, če se posredniki učenja (društva, prostovoljske organizacije in izobraževalne institucije) ustrezno spreminjajo

ter, če se pojavi novo, drugačno učno okolje. Tradicionalno primarne skupnosti, kot sta družina in soveska, dopolnjujejo nove javne in zasebne organizacije, ki delujejo na področju izobraževanja, socialnega in zdravstvenega varstva, gre za razvoj t.i. »prizoriških skupnosti«, kjer je posameznik v različnih skupinah dejavni akter (Alheit v Kump in Jelenc Krašovec 2009, 32).

Civilne družbe so definirane v skladu s strukturalno – operacionalno definicijo zasebnih neprofitnih organizacij, ki so jo za potrebe primerjalnega raziskovanja razvili raziskovalci Univerze Johns Hopkins (Salamon in drugi v Rakar in Črnak-Meglič 2010a, 5). Temeljne značilnosti teh organizacij so: da so zasebne, kar pomeni, da so institucionalno ločene od države oz. da so njihovi ustanovitelji zasebne fizične ali pravne osebe; so neprofitne, kar pomeni, da je osnovni smisel njihovega obstoja delovanje v splošne družbeno koristne namene; so organizacije, kar pomeni, da imajo izoblikovano osnovno organizacijsko strukturo in pravila; so samostojno vodene in upravljane; so prostovoljne, kar pomeni, da članstvo v njih ni zakonsko obvezno, pritegnejo pa večji ali manjši časovni ali denarni vložek prostovoljcev (Rakar in Črnak-Meglič 2010b, 5). Glede na dejstvo, da se vsak od naštetih kriterijev razlikuje od organizacije do organizacije, lahko le-te umestimo v sfero civilne družbe le, če do določene mere izpolnjuje vseh pet kriterijev.

Z vidika družbene umestitve učenja so pomembne organizacije, ki temeljijo na skupnih etičnih vrednotah. Največkrat gre za tesno povezane in sodelujoče skupine (npr. družina), kjer se tudi odločitev o učni dejavnosti oblikuje diskurzivno.

6.3 Podporno okolje politiki izobraževanja starejših odraslih na mednarodni ravni

Zaradi dejstev, da delež starejšega prebivalstva strmo narašča, da se družbe v vedno večji meri spopadajo s pomanjkanjem medgeneracijske solidarnosti in z zmanjšanjem tradicionalne vloge družine pri skrbi za stare ljudi, hkrati pa se starost še vedno negativno dojema in vrednoti, je bilo na mednarodni ravni sprejetih več dokumentov in priporočil, ki so posredno ali neposredno vezani na problematiko staranja prebivalstva in sicer:

1. dokumenti 2. svetovne skupščine OZN o staranju (Madrid 2002); sprejet je bil mednarodni načrt ukrepov v zvezi s staranjem in Politična deklaracija;
2. dokumenti Berlinske ministrske konference držav UNECE o staranju (Berlin 2002); sprejeta je bila regionalna strategija za uresničevanje madridskih dokumentov;
3. deklaracija UNECE ministrske konference (Ekonomski in socialni svet ZN, Ekonomska komisija za Evropo) (Leon 2007);
4. Zelena knjiga Sveta EU 2005: Odziv na demografske spremembe: nova solidarnost med generacijami; najbolj nazorno povzema stanje na področju staranja populacije in obravnava vitalna vprašanja preživetja evropske družbe. Med najpomembnejšimi priporočili državam članicam je oblikovanje nacionalnih strategij za družbeni razvoj v pogojih starajoče se družbe;

5. Europa 2020: strategija za pametno, trajnostno in vključujočo rast; so integrirane smernice za rast in zaposlovanje, ki jih je za uresničevanje prenovljene Lizbonske strategije in njenih ciljev sprejel Evropski svet;
6. Operativni program za razvoj človeških virov 2007 – 2013; predvideva ukrepe za ohranjanje starejših delavcev na trgu dela;
7. Priporočila Evropske komisije (Country specific recommendations) za leto 2005-2008, priporočila evropskim državam za urejanje problematike staranja;
8. prenovljena Lizbonska strategija 2008; obravnava pojem prožne varnosti in strategijo za uveljavljanje ne-diskriminatornega odnosa in zagotavljanje enakih možnosti.

Za izobraževanje starejših odraslih je še posebej pomembna Komunikacijska strategija za izobraževanje starejših (Communication on adult learning), ki jo je Evropska Komisija sprejela v oktobru 2006, podkrepil pa jo je akcijski načrt ukrepov, ki so jo v letu 2008 sprejele države članice.

Akcijski načrt strategije vsebuje:

- nadgrajevanje veščin in kompetenc za ohranjanje starejših na trgu dela,
- ukrepe za povečanje udeležbe odraslih in starejših odraslih v izobraževanju zaradi zmanjšanja revščine in socialnega izključevanja,
- ukrepe za izboljšanje veščin, ki povečujejo samozavest in samostojno odločanje,
- ukrepe za vključevanje v programe vseživljenjskega učenja (Intergenerational solidarity 2009).

Programa Grundtvig⁵ in GIVE - projekt prostovoljnega dela starejših

Program Grundtvig je program Evropske Komisije in je namenjen vseživljenjskem izobraževanju odraslih. Program pokriva splošno izobraževanje odraslih (formalno, neformalno in priložnostno), njegov glavni namen pa je izvajanje ukrepov in rešitev, s katerimi bi vključili čim večji del odraslega prebivalstva v različne oblike izobraževanja. Program Grundtvig naj bi z izmenjavo izkušenj, primerjavo med različnimi izobraževalnimi sistemi, razvojem in prenosom inovacij, predvsem pa z višjo mobilnostjo starejših posameznikov, pripomogel k osvežitvi in nadgradnji njihovih znanj ter tako izboljšal njihove možnosti zaposlitve.

Projekti prostovoljnega dela starejših ali GIVE (Grundtvig Initiative on Volunteering in Europe for Seniors) je akcija programa Grundtvig, namenjena aktivnemu sodelovanju

---

⁵ Podprogram Grundtvig vodi V Sloveniji Center RS za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja

starejših od 50 let. Projekti prostovoljnega dela starejših potekajo v obliki sodelovanja med dvema organizacijama iz dveh držav, ki v času trajanja projekta izmenjata vsaka dva do šest prostovoljcev. Cilji akcije so: možnost sodelovanje starejših v nepridobitni dejavnosti v drugi državi (priložnostno učenje), ustvarjanje trajnostnega sodelovanja med sodelujočima organizacijama in izkoristek potenciala starejših državljanov, kot vir znanja, kompetenc in izkušenj s strani lokalnih skupnosti. Prostovoljci naj bi z gostovanjem v tuji državi izboljšali osebne, jezikovne, socialne in medkulturne spretnosti in kompetence ter prispevali k razvoju in izvajanju nepridobitnih dejavnosti. Lokalne skupnosti, gostiteljske in tudi matične organizacije pa izmenjujejo vzajemno pridobljene izkušnje, znanje in dobre prakse, kakor tudi razvijajo evropsko sodelovanje na določeno temo (Center RS za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja).

Evropska platforma starejših

Na ravni Evropske unije deluje platforma AGE, evropska platforma starejših, ki je evropska mreža približno 150 organizacij ljudi, starejših od 50 let, ki predstavljajo neposredno več kot 28 milijonov ljudi v Evropi. Cilj AGE-a je spregovoriti o interesih 150 milijonov prebivalcev, starejših od 50 let v Evropski uniji in opozoriti na vprašanja, ki te najbolj zadevajo. AGE si želi tudi dati možnost starejšim in upokojemcem, da spregovorijo v javnih razpravah o evropski politiki, da njihove predstavniške organizacije na nadnacionalni, nacionalni, regionalni in lokalni ravni vplivajo na oblikovanje evropske politike. Delo AGE se osredotoča na širok niz političnih področij, ki vplivajo na starejše in upokojemce. Sem spadajo vprašanja boja proti diskriminaciji, vprašanja o zaposlovanju starejših delavcev in o dejavnem staranju, o socialni zaščiti, pokojninske reforme, vključenost v družbo, zdravje, raziskovanje, dostopnost javnega prevoza in grajenega okolja, vprašanja vseživljenjskega učenja in novih tehnologij (AGE Platform Europe).

Na ravni EU obstajajo tudi druge pomembne nevladne organizacije, nekatere izmed njih so specializirane za vprašanja starejših, nekatere obravnavajo vprašanja starejših kot del svojega področja dejavnosti. Mnoge igrajo pomembno vlogo tudi na področju raziskovanja.

6.4 Podporno okolje politiki izobraževanja starejših odraslih v Sloveniji

Slovenija je za zagotovitev politike aktivnega staranja sprejela naslednje iniciative:

Strategija varstva starejših do leta 2010 – solidarnost, sožitje in kakovostno staranje prebivalstva⁶

Staranje prebivalstva zavzema pomembno mesto tudi v nacionalnih politikah držav članic EU. Vsaka država želi po najboljših močeh odgovoriti na izzive staranja z zagotovitvijo ustreznih pogojev ter s konkretnimi politikami, vključujoč vse relevantne akterje. Slovenija je sprejela priporočila Evropske unije državam članicam, da oblikujejo nacionalne strategije in programe za družbeni razvoj starajoče se družbe in sprejela Strategijo varstva starejših do leta 2010.

Cilji Strategije varstva starejših so: zagotoviti dolgoročno sodelovanje vladnih resorjev, lokalnih skupnosti, gospodarstva, izvajalcev storitev in programov, znanosti in civilne družbe (predvsem seniorskih organizacij) za solidarno sožitje generacij in kakovostno staranje, zagotoviti pogoje za širitev participacije starejših na vseh ravneh, krepitev njihove družbene vključenosti in neodvisnega življenja, zagotoviti pogoje za krepitev ustrezne in trajne socialne zaščite sedanjih in bodočih generacij, razvijati trg delovne sile tako, da se odzove na staranje prebivalstva in izrablja potencialne starejših, zagotoviti enakomeren dostop do kakovostnih zdravstvenih in socialnih storitev, sistematično uvajati in izvajati vzgojo in solidarnost med generacijami, ter ustvariti pogoje za vseživljenjsko učenje, upoštevati demografske spremembe ter skrb za kakovostno staranje in oskrbo v starosti, pri čemer je izhodišče odgovornost tako posameznika in njegove družine, kot tudi lokalne skupnosti in države, presegati negativna stališča do staranja in starih ljudi v družbi (Strategija varstva starejših do l. 2010 2006).

Nadgradnjo Strategije varstva starejših predstavljajo ukrepi države, ki spodbujajo aktivno staranje, v smislu izboljšanja situacije starejših na trgu dela⁷. Ti ukrepi so načrtani v okviru časovnega obdobja od l. 2009 do l. 2013, naslanjajo pa se na nekatere druge dokumente, vezane na problematiko staranja in sicer na Strategijo razvoja Slovenije, program ukrepov aktivne politike zaposlovanja 2007-2013, akcijski program za invalide 2007-2013, program ukrepov za spodbujanje podjetništva, Resolucijo o nacionalnem programu izobraževanja odraslih ter na Strategijo vseživljenjskosti učenja.

---

⁶ Strategijo varstva starejših do leta 2010 je sprejela Vlada RS 21.9. 2006.

⁷ Akcijski načrt nalog pristojnih ministrstev do izteka Strategije varstva starejših do leta 2010 je sprejela Vlada RS 2.4.2009.

Ukrepi aktivnega staranja za leto 2009-2013 poleg ukrepov , ki so usmerjeni v problematiko starejših delavcev, predvidevajo tudi izdelavo promocijsko-didaktičnega pripomočka »Veseli in ustvarjalni v tretjem življenjskem obdobju«, katerega namen bo opogumiti starejše odrasle in njihove organizacije k aktivnemu staranju, ter prebujanju občutka odgovornosti do samega sebe in do skupnosti (Ukrepi za spodbujanje aktivnega staranja 2009).

Strategija vseživljenjskosti učenja⁸

Vseživljenjskost učenja postavlja v ospredje svojih politik urejanja trga dela, raziskovanja in izobraževanja, tudi institucije Evropske unije. V skupnem poročilu za Evropski svet (februarja 2004) sta Svet in Komisija Evropske unije poudarila, usmerjanje reform in vlaganja v področja, ki so za družbo, temelječo na znanju, ključnega pomena, udejanjanje vseživljenjskosti učenja in vzpostavitev evropskega prostora izobraževanja in usposabljanja, kot prednostna področja delovanja (Strategija vseživljenjskosti učenja 2007).

Strategija vseživljenjskosti učenja (Ministrstvo za šolstvo in šport 2007) predstavlja pomembno podporo za uvajanje ukrepov z namenom spodbujanja vključevanja starejših odraslih v izobraževanje. Temeljni cilji strategije so: omogočiti vsem ljudem izobraževanje v vseh življenjskih obdobjih, na vseh področjih življenja in v vseh okoljih, omogočiti vsakemu človeku učenje po njegovi meri, razvijati pri vseh ljudeh zavedanje, da imajo pravico do učenja in izobraževanja, v nacionalni politiki ter v teoriji in praksi vzgoje in izobraževanja v Sloveniji doseči integracijo vseh področij vzgoje in izobraževanja v koherenten sistem, ki bo zagotavljal enakovredne in enakopravne možnosti za razvijanje in udejanjanje različnih zvrsti, oblik, vsebin in namenov izobraževanja in učenja ter razviti kakovostno in prožno ponudbo možnosti in okoliščin za nenehno učenje, izobraževanje in usposabljanje ter možnost za izbiro raznovrstnih in učinkovitih metod učenja in poučevanja (Strategija vseživljenjskosti učenja 2007, 7-8).

Realizacija navedenih ciljev vsekakor prispeva k motivaciji starejših za izobraževanje, tudi tistih, ki se v izobraževanje vključujejo zaradi drugačnih motivov (ohranjanje miselne aktivnosti, druženje, socialna vključenost idr.). Sicer strategija podrobneje govori tudi o ukrepih, s katerimi bi na nacionalni ravni spodbudili vključevanje starejših odraslih v izobraževanje, le-te pa argumentira s pravico starejših do kakovostnega staranja, s potrebno integriranostjo starejših v družbo ter s spodbujanjem sožitja generacij (Bogataj in Findeisen 2009).

---

⁸ Strategijo vseživljenjskosti učenja je pripravila delovna skupina pod vodstvom dr. Zorana Jelenca, potrdil pa jo je Kolegij ministra za šolstvo in šport dr. Milana Zvera, julija 2007

Udeležanje strategije vseživljenjskosti učenja naj bi vplivala na krepitev možnosti za učenje in izobraževanje starejših odraslih, zlasti na:

- izobraževanje starejših delavcev za delo, delodajalcev in ozaveščanje javnosti o vprašanih sodelovanja in sožitja generacij na delovnem mestu;
- usposabljanje za življenje po upokojitvi, ki lahko poteka bodisi v podjetjih in ustanovah, bodisi v lokalnih skupnostih;
- pripravo načrta za kakovostno življenje starejših odraslih, v katerem mora biti dovolj poudarka in možnosti za različne vsebine in oblike učenja;
- usposabljanje starejših oseb za razumevanje mlajših generacij in za komuniciranje z njimi in usposabljanje mlajših oseb za seznanjanje s starostjo in medgeneracijsko sožitje;
- usposabljanje za različne oblike samopomoči starejših oseb med seboj, pa tudi v medgeneracijskih skupinah;
- usposabljanje za delo in drugo poklicno pot;
- usposabljanje za delo in sodelovanje v prostovoljskih nevladnih organizacijah;
- usposabljanje starejših za prenašanje njihovega, z izkušnjami pridobljenega znanja na svoje in druge generacije;
- usposabljanje medijev za poročanje o kakovostnem staranju in medgeneracijskem sožitju (Strategija za vseživljenjskost učenja 2007, 24).

Letni program izobraževanja odraslih v RS

Eden izmed temeljnih podpornih ukrepov na nacionalni ravni, ki posredno vplivajo na spodbujanje vključevanja starejših odraslih v izobraževanje je Letni program izobraževanja odraslih v Republiki Sloveniji, ki ga vsako leto potrjuje Vlada Republike Slovenije in se naslanja na proračun, Resolucijo o nacionalnem programu izobraževanja odraslih v Republiki Sloveniji (ReNPIO)⁹ in Zakon o izobraževanju odraslih¹⁰.

S programom so določeni izobraževalni programi in dejavnosti izobraževanja odraslih, za katere se zagotavlja sofinanciranje iz javnih sredstev, obseg in vrsta dejavnosti, ki so potrebne za uresničevanje programa, obseg sredstev državnega proračuna ter prioritete, ki zagotavljajo dinamično opredeljenih strateških ciljev (Letni program za izobraževanje odraslih za leto 2011). Hkrati se z Letnim programom izobraževanja odraslih spodbuja in vključuje v

---

⁹ Uradni list RS, št. 70/04)

¹⁰ 24. člen Zakona o izobraževanju odraslih (Uradni list Rs, št. 110/2006 UPB1), določa, da se izvajanje nacionalnega programa izobraževanja odraslih v Republiki Sloveniji, določi z letnim programom izobraževanja odraslih.

načrtovanje, vlaganje in uresničevanje sprejete Strategije vseživljenjskosti učenja, druga ministrstva, lokalne skupnosti, socialne partnerje in civilno družbo.

Cilji programa so dolgoročni in težijo k temu, da se vsem odraslim omogoči dostop do kakovostnih učnih in izobraževalnih možnosti ter polna realizacija njihovega človeškega potenciala tj. povezovanje osebnih izkušenj s širšimi družbenimi ekonomskimi, kulturnimi in okoljskimi dejavniki. Nadalje je cilj opolnomočenje ljudi za delovanje, zmanjševanje strukturnih in individualnih ovir pri vključevanju odraslih v izobraževanje (Letni program izobraževanja odrasli 2011). Pomemben cilj je tudi vzpostavitev pravičnejšega koncepta javnega financiranja v izobraževanju odraslih z vidika vpeljave enotnega sistema v vsej državi in upoštevanja potreb ranljivih in izobrazbeno prikrajšanih skupin.

E-vključenost/e-dostopnost

V informacijski družbi se poleg obstoječih družbenih neenakosti pojavljajo nove oblike razslojevanja po izobrazbi, po socialnem položaju, starostnih skupinah in geografski umeščenosti. Digitalno razslojevanje povzroča izključevanje pri izrabi prednosti informacijske družbe, zato je potrebno negativne učinke odpraviti z ukrepi na področju digitalnega opismenjevanja in enakopravni dostopnosti do pridobitev informacijske družbe. Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo v skladu s svojim poslanstvom namenja pomemben del svojih aktivnosti zagotavljanju vključenosti vseh prebivalcev v sodobne družbene in tehnološke tokove.

E-dostopnost (angl. eAccessibility) je prizadevanje za premagovanje tehničnih ovir in težav, ki jih občutijo osebe z zmanjšanimi sposobnostmi in drugi, ko se poskušajo enakovredno vključiti v informacijsko družbo. Je del širšega koncepta e-vključenosti (angl. eInclusion), ki rešuje tudi druge vrste ovir, kot so finančne, geografske, izobraževalne in druge. E-dostopnost je pojem, ki označuje dostop do realnega sveta in rastoče informacijske družbe, ki ga omogočajo nove informacijske in telekomunikacijske tehnologije.

Izraz e-dostopnost nakazuje potrebo po tem, da naj bodo dostopne informacijsko – komunikacijske tehnologije v smislu, da jih je sposoben uporabljati čim širši krog ljudi, vključno z osebami s posebnimi potrebami, starejšimi in vsemi drugimi skupinami prebivalstva, za katere obstaja nevarnost, da bodo ob hitrem napredku informacijsko - komunikacijskih tehnologij na vseh področjih življenja in aktivnosti v družbi, ostale zapostavljene (Informacijska družba).

Za starejšo populacijo predstavlja širjenje uporabe informacijsko-komunikacijske tehnologije veliko izboljšanje kvalitete življenja (možnosti aktivnega komuniciranja z drugimi subjekti in okolji na daljavo, preseganje osamljenosti, pridobivanje informacij vseh vrst, urejanje najrazličnejših upravnih, finančnih, servisnih, zdravstvenih in drugih zadev ter koriščenje ustreznih storitev, povečanje osebne varnosti itd.), kar vse omogoča dejansko in enakopravno vključevanje starejših v življenje in delovanje sodobne družbe. Posledica tega je

tudi povečanje samozavesti in občutka družbene relevance ter aktiviranje prezgodaj pasiviziranih sposobnosti starostnika (Kobe 2004, 21).

6.4.1 Ključni izvajalci programov za izobraževanje starejših odraslih

Inštitut Antona Trstenjaka za gerontologijo in medgeneracijsko sožitje

Inštitut Antona Trstenjaka je bil sprva prvi nevladni znanstveni, izobraževalni in svetovalni zavod v samostojni Sloveniji, za področje medčloveških odnosov, krepitev zdravja ter reševanje osebnih in družinskih stisk. Kasneje sta postali njegovi soustanoviteljici najprej Slovenska akademija znanosti in umetnosti, nekaj let pozneje pa še Vlada Republike Slovenije. Delovanje Inštituta je znanstveno in strokovno interdisciplinarno, zajema pa tri delovna področja in sicer: gerontologijo in medgeneracijsko sožitje, psihologijo, logoterapijo in antropohigieno ter omame in zasvojenosti. Inštitut študijsko spremlja gerontološka spoznanja in rešitve doma in po svetu ter z razvojnimi programi snuje sodobne rešitve, ki jih uvajajo v prakso. Na vseh delovnih področjih izvaja Inštitut tudi izobraževanje ter usposabljanje prostovoljcev (Inštitut Antona Trstenjaka).

Inštitut Antona Trstenjaka izvaja številne programe z delovnih področij, med katerimi bi posebej izpostavila Medgeneracijsko mrežo programov za kakovostno staranje in solidarno sožitje generacij. Gre za sistem programov, ki pomagajo prebivalstvu občinske skupnosti doseči osnovne cilje kakovostnega staranja in lepega sožitja med generacijami v današnjih življenjskih razmerah; enako so uporabni za druge skupnosti in ustanove za stare ljudi. Programi te socialne mreže so izvorni prispevek Inštituta, ki ga razvijajo in uvajajo na terenu, vse od ustanovitve dalje. Celotna mreža in vsak od programov je strokovni odgovor na današnje pereče demografske potrebe staranja prebivalstva in solidarne povezanosti med mladino, srednjo generacijo zaposlenih in upokojevcem. Vsak od programov je samostojen, med seboj pa so sistemsko povezani, tako da njihova sinergija spodbuja razvojne mehanizme za njihovo samostojno delovanje in dolgotrajni razvoj v skupnosti z majhnimi stroški in veliko koristjo za posameznike in za skupnost.

Doslej je Inštitut razvil okrog 25 programov medgeneracijske socialne mreže za kakovostno staranje in solidarno sožitje generacij, ki so razvrščeni v štiri vsebinske sklope:

Informiranje in ozaveščanje celotne skupnosti, menedžersko svetovanje njenemu vodstvu ter pomoč pri načrtovanju uvedbe te socialne mreže v skupnosti ali ustanovi.

Tečaji praktičnega socialnega učenja za različne skupine ljudi in njihove potrebe na področju kakovostnega staranja in sožitja med generacijami.

Prostovoljski programi za medgeneracijsko osebno družabništvo, za ustanovitev in vodenje medgeneracijske skupine, za učenje, delo in za razvedrilo. Prostovoljski medgeneracijski programi izhajajo iz zlatega pravila za osebno rast, kakovostno staranje in lepo

medčloveško sožitje ter iz dejstva, da je medgeneracijsko prostovoljstvo v današnjih razmerah bližnjica za njegovo uresničevanje.

Krajevna samoorganizacija socialne mreže za kakovostno staranje in solidarno sožitje generacij. Najvišja oblika krajevne organiziranosti na področju skrbi za kakovostno staranje in solidarno sožitje med generacijami je vzpostavitev krajevnega medgeneracijskega središča, v katerem so sinergijsko povezane vse sile, programi in organizacije, ki v kraju prispevajo svoj delež za kakovostno staranje in solidarno sožitje med generacijami.

Zveza društev za socialno gerontologijo

Zveza društev za socialno gerontologijo Slovenije je samostojna, nevladna, prostovoljna, neprofitna in humanitarna organizacija, ki izvaja programe samopomoči za stare ljudi in deluje v javnem interesu na področju socialnega varstva. Namen Zveze je izvajanje programov samopomoči za starejšo generacijo, razvijanje in organiziranega prostovoljnega dela, pripravljane srednje generacije na lastno starost, ustvarjanje pogojev za smiselno in kakovostno življenje starih ljudi na področju medčloveških odnosov in prizadevanje za odpravljanje predsodkov o starosti. Zvezo društev kot krovno organizacijo združuje 20 lokalnih, medgeneracijskih društev, katerih osnovna dejavnost je program Skupine starih ljudi za samopomoč. Tako se v obliki rednega tedenskega druženja preko voditeljev v skupinah povezuje preko 5.000 ljudi starih nad 65 let.

Program Skupine starih ljudi za samopomoč je eden najboljsežnejših na področju zadovoljevanja nematerialnih potreb starih ljudi v Republiki Sloveniji in je edinstven v Evropi. Skupina starih ljudi za samopomoč je skupina naključno zbranih posameznikov, z namenom postati prijateljska skupina, ki se srečujejo redno enkrat tedensko po uro in pol. Skupina šteje do 10 članov, praviloma starih nad 65 let, skupaj z usposobljenim voditeljskim parom. Temeljna dejavnost v skupini je pogovor, ki se nanaša na teme, ki člane povezujejo. Neguje se kulturo poslušanja, ki je pogoj za poglobljen pogovor. V pogovoru sodeluje in posreduje svojo lastno življenjsko izkušnjo vsak član, ki izrazi svoje občutke, stališča in mnenja; se ne moralizira, ne poučuje in ne kritizira. Kar je bilo v skupini izrečeno, se varuje (zaupnost povedanega). V skupini poteka proces zadovoljevanja nematerialnih potreb po temeljnem medčloveškem odnosu, doživljanju smisla starosti in povezanosti vseh treh generacij (Zveza društev za socialno gerontologijo).

Zveza društev upokojencev Slovenije

Zveza društev upokojencev Slovenije je nevladna, neprofitna in samopomočna organizacija upokojencev. Ustanovljena je bila pred 66 leti. Njena temeljna skrb sta kakovostno življenje starejših v Sloveniji in medgeneracijsko sožitje ter ohranjanje solidarnosti med prebivalci Slovenije. V Zvezo društev upokojencev Slovenije so bila aprila 2010 vključena 502 društva upokojencev, ki združujejo 233.868 članov.

Področja delovanja na državni ravni so: gmotni položaj starejših, zdravje in zdravstveno varstvo starejših, bivalni standard starejših, preprečevanje informacijskega zaostajanja starejših, aktivnosti za preprečevanje nasilja nad starejšimi, aktivnosti za povečanje participacije starejših pri razvoju države in mednarodno sodelovanje. Na lokalni in pokrajinski ravni pa združujejo področja kulture (zborovsko petje, likovna dejavnost, literarna dejavnost, gledališka dejavnost folklorna in plesna dejavnost in instrumentalna glasba), izobraževanja ter rekreacije in športa (izletniška dejavnost, pohodništvo, kolesarjenje, kondicijska vadba in športna dejavnost), kolektivnih letovanj in mednarodne dejavnosti.

Program Starejši za starejše – starejši za višjo kakovost življenja doma poteka pod okriljem Zveze društev upokojencev, Slovenske filantropije in Združenja za promocijo prostovoljstva. Rdeča nit programa so prostovoljke in prostovoljci društev upokojencev, ki obišejo v svojem kraju vse prebivalce, starejše od 69 let, zapišejo njihove potrebe in jim tudi skušajo najti pomoč, v primeru, da se obiskani s tem strinjajo. Pomoč poiščejo v javnih ustanovah tj. v centrih za socialno delo, v osnovnem zdravstvenem varstvu, pri patronažni službi - na lokalni ravni. Humanitarno pomoč skušajo zagotoviti z vključevanjem Rdečega križa in Karitasa. Druženje, vključevanje v interesne skupine starejših, laično pomoč (prinašanje iz trgovine, prevoz do zdravnika, urejanje vrta, branje, redno obiskovanje) pa nudijo prostovoljci v samih društvih upokojencev. S sistemskim zbiranjem podatkov, društva upokojencev ugotavljajo potrebe po pomoči starejših, ki živijo doma, organizirajo različne oblike pomoči ter spremljajo učinkovitost pomoči, na lokalni ravni. S podatki, ki jih zbirajo pa skušajo vplivati tudi na občinsko in nacionalno politiko pomoči starejšim na domu (Kožuh Novak 2006, 77-78). Projekt je dobro sprejet v društvih upokojencev, saj so pričela vključevati tudi tiste svoje člane, ki se zaradi bolezni ali invalidnosti niso mogli vključevati v redne aktivnosti društev. Še več, s tem projektom se društva odpirajo navzven v svoje okolje, kar pomeni da v svoje aktivnosti in organizacijo pomoči vključujejo vse starejše, ki to želijo, ne glede na to, ali so člani lokalnega društva upokojencev ali ne.

V lokalnih skupnostih skušajo koordinatorji v društvih motivirati župane v svojih občinah, da ustanovijo lokalno interdisciplinarno koordinacijo, v katero bi povezali vse javne in nevladne organizacije, ki se ukvarjajo s problematiko staranja, da bi zagotovili čim bolj kvalitetno in čim bolj racionalno pomoč tistim, ki jo potrebujejo.

Univerza za tretje življenjsko obdobje

Univerza za tretje življenjsko obdobje je nevladna, neprofitna organizacija, namenjena izobraževanju in razvoju starejših. Osnovno poslanstvo Univerze za tretje življenjsko obdobje je integracija starejših v skupnost. V njene programe se vključujejo starejši upokojeni, starejši brezposelni, starejši zaposleni, ki se pripravljajo na upokojitev in starejši v tretjem življenjskem obdobju. Njeno delovanje temelji na skupnem učenju, soodgovornosti in prostovoljnem delu slušateljev, mentorjev in sodelavcev univerze.

Univerza je tudi raziskovalni, dokumentacijski in razvojni center za področje izobraževanja in drugih vprašanj starejših, njen namen je razvijati izobraževanje starejših za njihovo osebno rast, razumevanje lastnega položaja v družbi ter za dejavno delovanje v družbi v dobro vseh rodov. Slušatelji se izobražujejo v študijskih krožkih, kar pomeni, da so poleg mentorja tudi slušatelji sami s svojimi izkušnjami, odkrivanjem, znanjem in kulturo vir učenja skupine.

Univerza za tretje življenjsko obdobje razvija izključno izobraževanje, ki ima obeležje študijskih dejavnosti. Študij na Univerzi je usmerjen k doseganju kognitivnih (učnih), skupnostnih (v dobro skupine in družbenega okolja) in akcijskih ciljev (razstave, koncerti, prevodi, raziskave, svetovanje, pomoč,boljšanje lokalnega okolja, spodbujanje kulturne, ekonomske ter socialne dejavnosti v lokalnem okolju). Tudi načeloma študij ni usmerjen le v rast posameznih starejših, marveč v širjenje nasledkov učenja v družbeno okolje. Tako dejavnosti univerze ne morejo biti prostočasne dejavnosti (kot npr. pevski zbori, ročna dela ipd.), alternativne vede in podobne dejavnosti brez integriranega študijskega programa.

Univerza za tretje življenjsko obdobje temelji na organizirani izmenjavi znanja, izkušenj in kulture članov študijskih skupin. Odgovornost za organizacijo izobraževanja prevzemajo po svojih močeh vsi člani študijskih skupin, prav posebno pa mentor in animator študijske skupine.

Izobraževanje starejših v okviru mreže slovenskih univerz za tretje življenjsko obdobje je danes najbolj razširjena mreža v izobraževanju odraslih v Sloveniji. V Sloveniji deluje 45 univerz za tretje življenjsko obdobje. Te sežejo tudi v manjše kraje in tako bistveno zmanjšujejo neenakosti v dostopu starejših do izobraževanja. Z izobraževanjem, prostovoljstvom in javnim delovanjem si v tej mreži prizadevamo za tesnejše povezovanje generacij ter višjo stopnjo sodelovanja starejših v družbi.

Programi Univerze za tretje življenjsko obdobje so zasnovani kot manjše ali večje študijske skupine, ki so navadno organizirane v obliki študijskega krožka. To pomeni, da so poleg mentorja tudi slušatelji sami s svojimi izkušnjami, odkrivanjem, znanjem in kulturo vir učenja skupine. Slušatelji se lahko organizirajo kot raziskovalne skupine ali pa se odločijo za vključitev v prostovoljno delo. Na področju prostovoljnega dela deluje pet programov, med njimi program kulturnih mediatorjev v slovenskih muzejih, ki je namenjen slušateljem, ki obiskujejo študijske krožke zgodovine, umetnostne zgodovine, antropologije, arheologije in sorodnih humanističnih ved. Prostovoljci se lahko vključijo v Narodni muzej Slovenije, Arhitekturni muzej Ljubljana, Loški muzej v Škofji Loki, Muzeje Radovljiške občine, Slovenski etnografski muzej, Prirodoslovni muzej Slovenije, Tehniški muzej Slovenije in Dolenjski muzej. V vsakem muzeju prostovoljne kulturne mediatorje spremljajo mentorji - koordinatorji prostovoljcev, ki skrbijo tudi za izobraževanje in usposabljanje prostovoljskih sodelavcev v muzeju (Univerza za tretje življenjsko obdobje).

Slovenska filantropija

Slovenska filantropija, združenje za promocijo prostovoljstva, je humanitarna organizacija, ki deluje v javnem interesu. Njeni programi so usmerjeni v dvig kvalitete bivanja v skupnosti in v zagovorništvo socialno šibkejših. Osrednja dejavnost je promocija prostovoljstva, saj le-to prispeva k boljši in bolj strpni družbi, ki temelji na spoštovanju vseh, ne glede na osebne in življenjske okoliščine. Slovenska filantropija zagovarja naslednje vrednote: solidarnost, spoštovanje soljudi in narave, strpnost, enakopravnost in enake možnosti za vse (Slovenska filantropija).

Slovenska filantropija poleg različnih prostovoljskih programov, programov za promocijo zdravja in programov namenjenih problematiki migracij, izvaja tudi program za medgeneracijsko sodelovanje Sadeži družbe. Sadeži družbe je projekt ustvarjanja in krepiteve vezi med mladimi in starejšimi. Je projekt vzgoje v strpnost, solidarnost in medsebojno razumevanje. Temelj projekta je prostovoljsko delo mladih za starejše, ki živijo doma, in starejših za mlade, s povezovanjem šol in društev upokojencev. V projekt so vabljeni tudi vse ostale organizacije, ki že izvajajo različne medgeneracijske projekte, npr. dijaški domovi, mladinske in študentske organizacije, in druge prostovoljske organizacije, ki vključujejo starejše. Pridružijo se lahko starši z spodbujanjem otrok k prostovoljskemu delu s starejšimi ter starejši, ki živijo doma, s povezovanjem z lokalnimi društvi upokojencev in drugi, ki želijo s prostovoljstvom soustvarjati boljšo družbo (Slovenska filantropija).

Za zaključek bi bilo potrebno poudariti, da je za uspešno uvajanje programov namenjenih starejšim potrebno partnerstvo med vlado oz. pristojnimi ministrstvi, lokalnimi oblastmi, nevladnimi organizacijami, mediji in centri učenja v skupnosti, Za podporo tem programom pa je potrebna pripravljenost družbe in politična podpora, identifikacija potreb v skupnosti, primerna zaloga socialnega in človeškega kapitala ter ustrezni ekonomski viri.

6.5 Podporno okolje politiki izobraževanja starejših odraslih na regionalni in lokalni ravni

Območje Zgornje Gorenjske, ki ga združujejo občine Tržič, Radovljica, Bled, Bohinj, Žirovnica, Gorje, Jesenice in Kranjska Gora, pravno formalno ni opredeljeno kot regija in ga geografsko vključujem v gorenjsko regijo, vendar določene povezave, tako na gospodarskem področju, kot na področju kulture, turizma, socialnih storitev in izobraževanja, lahko razumemo kot regionalne.

Občine zgornje Gorenjske so v preteklosti že organizirale nekaj različnih skupnih funkcij in institucij, katerih pomen se je z novo organiziranostjo lokalne samouprave pomembno spremenil. Skupne institucije so delovale zlasti na področju izobraževanja, kulture in socialnih dejavnosti, medtem ko na področju spodbujanja razvoja, razvojnega načrtovanja in izvajanja projektov niso imele nobene skupne razvojne organizacije.

Razvojna agencija zgornje Gorenjske - Raqor

V letu 1997 sta občini Jesenice in Kranjska Gora, skupaj z lokalnimi institucijami, ki delujejo na področju pospeševanja razvoja malega gospodarstva, podpisali pismo o nameri ustanovitve Lokalne razvojne koalicije. Inicijativa za ustanovitev razvojne koalicije izhaja iz potreb lokalnih skupnosti po povezovanju številnih razvojnih pobud in programov v skupno, močno razvojno iniciativo. RAGOR naj bi bil uspešna razvojna agencija za Zgornjo Gorenjsko regijo, ki bi zagotavljal prodoren nastop do virov znanja in kapitala z organiziranjem ključnih skupnih razvojnih funkcij: razvoj instrumentov za pospeševanje malega gospodarstva, vključevanje v programe mednarodne tehnične pomoči, regionalno načrtovanje in razvoj človeških virov.

Strateški cilji RAGOR-ja so spodbuditev regionalnega povezovanja in uveljavitev Razvojne agencije za Zgornjo Gorenjsko, zagotovitev skupnega in prodornejšega nastopa do nacionalnih in mednarodnih virov razvojne pomoči za razvoj kvalitetnih delovnih mest, sprememba in ponovna uveljavitev podobe območja kot gospodarsko uspešnega in prebivalcem prijaznega.

Razvojna agencija RAGOR skrbi za razvoj območja občin ustanoviteljic, katerih skupna površina meri 1.171 km². To območje poseljuje približno 66.219 prebivalcev in predstavlja skupaj s SORO Škofja Loka in BSC Kranj regionalno razvojno agencijo Gorenjske.

Razvojna agencija pokriva naslednja področja razvoja: razvoj kadrov, regeneracijo industrijskega sektorja z vzporednim razvojem malega gospodarstva, razvoj turizma in razvoj podeželja.

Osnovni cilji delovanja na področju človeških virov so povzeti po operativnem programu razvoja človeških virov in so: doseči večjo zaposlenost, socialno vključenost, višji življenjski standard ljudi ter zmanjšati regionalne razlike, kar bo moč doseči s povečanim vlaganjem v ljudi, katerih človeški kapital bo zagotavljal večjo stopnjo inovativnosti, zaposljivosti in gospodarske rasti (Razvojna agencija zgornje Gorenjske).

V luči zadanih ciljev Raqor izvaja tudi izobraževanja za starejše odrasle v regiji, predvsem z namenom boljše socialne vključenosti in izboljšanja kvalitete življenja starejših, del aktivnosti pa je namenjen tudi ohranjanju zaposljivosti ter pospeševanju podjetništva med starejšimi. Mag. Stevo Ščavničar, direktor Raqor – ja pravi, da poznavanje lokalnega in regionalnega razvoja, povečuje sposobnost starejših za vključitev v procese neposredne demokracije. Cilji in programi izobraževanja starejših pa so vključeni v regionalne in lokalne razvojne programe, ki jim sledijo tudi na razvojni agenciji.

Regionalni razvojni program Gorenjske 2007-2013

Regionalni razvojni program Gorenjske 2007 - 2013 (RRP) je temeljni programski dokument na regionalni ravni. Opredeljuje prednosti Gorenjske, določa njene razvojne prioritete ter

finančno ovrednotene programe in projekte. Med prioritete razvoja regije program uvršča znanje, zaposlovanje, ustvarjalnost, bogastvo razlik (Zdrava, strpna in kreativna regija). Program posebej ne omenja starejših ali izobraževanja starejših.

6.6 Vloga lokalne skupnosti v izobraževanju starejših odraslih

Lokalna skupnost ima pomembno nalogo pri oblikovanju kakovosti življenja. Eno izmed njenih osnovnih poslanstev je, da skrbi za dobrobit svojih prebivalcev. Lokalna skupnost mora zagotavljati možnosti, da se preko javnih institucij npr. knjižnic, muzejev, galerij, zdravstvenih domov, domov za starejše občane in občanke, športnih aktivnosti in drugih prostočasnih dejavnosti, spodbujajo aktivnosti, ki generirajo in krepijo socialni kapital starejših. Na ta način se ohranjajo vezi med sosedi, kulturami in tudi generacijami.

Strokovnjaki so mnenja, da morajo lokalne skupnosti posebno pozornost posvečati izobraževalnim možnostim za starejše odrasle in preko strategij in akcijskih planov izboljševati:

- programe socialnih storitev, storitev, ki izboljšujejo zdravje in psihično počutje posameznikov, zavedanje o pomenu okoljskega in trajnostnega razvoja skupnosti in regije, možnosti za opolnomočenje starejših in dejavno staranje ter
- možnosti vključevanja ranljivih družbenih skupin v delovanje skupnosti.

Kljub dejstvu, da malo lokalnih skupnosti prepoznava pomen izobraževanja starejših in vlogo, ki jo ima izobraževanje starejših v razvoju lokalne skupnosti in zastopanju njenih interesov na nacionalni ravni, pa je vedno bolj prisotna zavest, da je za izobraževanje starejših odraslih pomembno tudi povezovanje z nevladnimi organizacijami oz. tistimi organizacijami, ki se ne ukvarjajo neposredno z izobraževanjem, temveč je učinek izobraževanja stranski produkt njihove dejavnosti.

Pri oblikovanju možnosti za izobraževanje starejših odraslih lokalne skupnosti sledijo naslednjim načelom:

1. *načelu ne-izključenosti*, ki temelji na nediskriminaciji po spolu, starosti ali kakršnem koli drugem prepričanju;
2. *načelu izbire*, ki temelji na lastni presoji o vključenosti v program in aktivnosti v programu;
3. *načelu različnih učnih pristopov*, ki temelji na predpostavki, da so starejši heterogena družbena skupina;
4. *načelu različnih učnih izidov*, ki temelji na dopuščanju možnosti, da pri istovrstnih aktivnostih pride do različnih rezultatov;
5. *načelu raznolikosti programov*, ki temelji na nujni, da so programi namenjeni starejšim odraslim zasnovani glede na različne potrebe, želje in zanimanja.

Veliko teorij o staranju poudarja potrebo starejših ljudi po večji povezanosti z družbo. Ta potreba se udejanja preko skupnostnega učenja, kjer se ljudje učijo postati aktivni člani skupnosti. Skupnostno učenje naj bi združevalo nova znanja in spretnosti s tistim, kar ljudje že vedo.

Vloga, ki jo imajo lokalne skupnosti v procesu izobraževanja je vodstveno-usmerjevalna vloga, kjer ima lokalna skupnost nalogo, da združi in poveže vse relevantne akterje, ki se na takšen ali drugačen način ukvarjajo z izobraževanjem starejših odraslih v regiji. Tovrstne povezave se lahko kažejo v sodelovanju tako na formalni (učna partnerstva, izobraževalne ustanove, izobraževalni programi) kot tudi neformalni ravni (društva, združenja, krožki).

6.6.1 Pregled možnosti za izobraževanje starejših odraslih v zgornje gorenjskih občinah

Kako celovito občine pristopajo k obravnavanju tematike starosti in staranja, ter kakšen pomen pripisujejo izobraževanju starejših odraslih, je razvidno iz strateških razvojnih dokumentov. Ponudnike izobraževanj pa lahko določimo glede na značilnosti organizacij oz. po izvajanju njihove osnovne dejavnosti. Po podatkih statističnega urada (Anketa o izvajalcih nadaljnega izobraževanja) je v občinah Bled, Jesenice, Kranjska Gora, Radovljica in Tržič, v letu 2010/2011, potekalo 361 različnih izobraževalnih programov (javnoveljavnih, seminarjev, delavnic ipd) (glej Tabelo 6.1), od tega jih je bilo 252 takšnih, ki niso bili javno veljavni. Pri teh pa obstaja večja verjetnost, da so vanje vključeni tudi starejši nad 65 let.

Tabela 6.1: Izvajalci nadaljnega izobraževanja, izobraževalni programi in udeležba po občinah, Slovenija, 2010/2011

Občine	Izobraževalni programi							
	skupaj		programi, ki niso javnoveljavni		javnoveljavni programi		jezikovni programi	
	seminarji, tečajji, itd.	udeležbe	seminarji, tečajji, itd.	udeležbe	seminarji, tečajji, itd.	udeležbe	seminarji, tečajji, itd.	udeležbe
SKUPAJ	20501	308889	14910	249627	2585	39184	3006	20078
Bled	8	301	8	301	-	-	-	-
Jesenice	150	1545	101	877	31	465	18	203
Kranjska Gora	28	54	28	54	-	-	-	-
Radovljica	75	688	31	225	14	313	30	150
Tržič	100	962	84	841	5	48	11	73
skupaj	361	3550	252	2298	50	826	59	426

Vir: SURS

Občina Tržič

Občina Tržič zavzema 155,4 km² ali 0,8% ozemlja Republike Slovenije. Na severu meji z Republiko Avstrijo in sicer po gorskem grebenu osrednjih Karavank, na zahodu meji na občini Žirovnica in Radovljica, na vzhodu na Jezersko in Preddvor ter na jugu na občini Kranj in Naklo. Občino Tržič poseljuje 15. 207 prebivalcev, od tega je 2.532 prebivalcev starejših od

65 let, tj. 16,7 %. Indeks staranja v tej občini je 121,0, kar jo uvršča med zrele občine. Indeks staranja je višji od slovenskega in regijskega povprečja.

Strategija razvoja občine 2008-2020 v poglavju Človeški viri in socialno stanje navaja kot prednosti občine »krepitev socialnega dialoga in partnerstva«. To lahko razumemo, kot da občina že izvaja različne aktivnosti povezane s krepitvijo socialnega dialoga, vendar nikjer ni podrobneje definirano kdo so udeleženci in kakšne so te aktivnosti. V sklopu »Nevarnosti« so navedene omejitve v občini in sicer, gre na tem mestu za nizko stopnjo zaposlenosti starejših delavcev in nizko vključenost v programe vseživljenjskega izobraževanja. Prihodnja usmeritev občine, ki se dotika področja izobraževanja in usposabljanja, je predvsem podpora dopolnilnim programom Ljudske univerze Tržič in sicer programom izobraževanja na daljavo in izobraževanja na področju IKT. Strategija razvoja občine nikjer ne omenja starejših prebivalcev občine oziroma ne izpostavlja problematike staranja prebivalstva, kot tudi podrobneje ne definira prednosti in usmeritev, tako, da ne moremo z gotovostjo trditi, da so le ti namenjeni tudi starejšim prebivalcem občine.

Kot ključne akterje na področju izobraževanja starejših v občini Tržič bi lahko izpostavila: Knjižnico Tržič, Dom Petra Uzarja (dom starejših občanov), Društvo upokojencev Tržič, Tržiški muzej, Zdravstveni dom Tržič in Ljudsko univerzo Tržič.

Občina Radovljica

Občina Radovljica leži na skrajnem severozahodnem delu Ljubljanske kotline in obsega Radovljiško ravnino, imenovano tudi Dežela, Dobrave in Jelovico. Meri 118,71 km² ter združuje 12 krajevnih skupnosti in 52 naselij. Poseljuje jo 18.858 prebivalcev, od tega je 3.510 prebivalcev starejših od 65 let tj. 18,6%. Indeks staranja v tej občini je 131,9, kar jo uvršča med zrele občine. Indeks staranja je višji od slovenskega in regijskega povprečja.

Razvojni program občine Radovljica do leta 2020 sledi neugodnim demografskim trendom v občini in v svoji viziji, namenja posebno pozornost starejšim, predvsem v kontekstu socialnega varstva, posebej pa ne izpostavlja vključenosti starejših v izobraževanje. Predstavlja bogato delovanje društev in drugih dejavnosti, kamor so vključeni tudi starejši. V svoji viziji razvoja stremi k izboljševanju kakovosti življenja, med drugim bo predvsem zagotovila pogoje za vzgojo, izobraževanje in usposabljanje ter posebno pozornost posvetila ranljivim skupinam prebivalstva.

Kot ključne akterje na področju izobraževanja starejših sem opredelila: Ljudsko univerzo Radovljica, Knjižnico A.T. Linhartarja Radovljica, Društvo upokojencev Radovljica, Zdravstveni dom Radovljica, Muzeje radovljiške občine, Dom Janka Benedika (dom starejših občanov) Radovljica, Medgeneracijsko društvo Čebelica.

Občina Bled

Občina Bled leži v osrednjem oz. severozahodnem delu statistične regije Gorenjska. Na severu meji z občino Jesenice, na vzhodu z občinama Radovljica in Žirovnica, na jugu z občino Bohinj, na zahodu pa z občino Gorje. Občina sodi pod upravno enoto Radovljica. Meri 72,3 km² in ima 8.122 prebivalcev, od tega 1.586 prebivalcev starejših od 65 let tj. 19,3%. Indeks staranja v tej občini je 144,4, kar jo uvršča med starejše občine. Indeks staranja je višji od slovenskega in regijskega povprečja.

Razvojni program občine Bled 2009-2020 ugotavlja, da je demografski trend v občini nad slovenskim povprečjem in je celo med najneugodnejšimi v Sloveniji, z visokim indeksom staranja. Razvojni načrt prepoznava potrebe starejših, v analizi priložnosti in nevarnosti je kot prednost navedena razvejana in aktivna društvena dejavnost, kot nevarnost pa zaznava pomanjkanje pozitivnega sodelovanja občanov za razvoj občine. Iz tega razloga, si je občina za cilj zastavila iskanje potrebnega ravnotežja za zadovoljevanje potreb občanov in skrb za ljudi. V svoji viziji do leta 2020 predvideva ustanovitev Dnevno-varstvenega centra za družabništvo in oskrbo starejših.

Kot ključne akterje na področju izobraževanja starejših sem opredelila: Knjižnico Blaža Kumerdeja Bled, Društvo upokojencev Bled, Triglavsko roža – kulturno – okoljski center, Zdravstveni dom Bled.

Občina Bohinj

Občina Bohinj meji na občine Gorje, Bled, Radovljico, Kranj, Železnike, Tolmin, Kobarid, Bovec in Kranjsko Goro. Razprostira se na območju jugovzhodnega dela Julijskih Alp ob vznožju Triglava, 66% občinskega ozemlja leži znotraj območja Triglavskega narodnega parka. Občina meri 333,7 km² in ima 24 naselij. Poseljuje jo 5.257 prebivalcev, od tega 1.048 starejših od 65 let, tj. 19,9%. Indeks staranja v občini je 141,8, kar jo uvršča med stare občine in krepko nad slovensko povprečje.

Občina Bohinj ne razpolaga s programsko razvojno usmeritvijo občine, v ekonomski analizi občine so sicer ugotovljene demografske značilnosti občine, vendar so navedena le dejstva, ne pa tudi možni ukrepi ali cilji (vizija).

Kot ključne akterje na področju izobraževanja starejših sem opredelila: Knjižnico Bohinjska Bistrica, Dom starejših občanov Bohinj, Društvo upokojencev Bohinjska Bistrica, Gorenjski muzeji - muzej Tomaža Godca Bohinj, Zdravstveni dom Bohinj.

Občina Gorje

Občina Gorje meji na občine Bled, Bohinj, Kranjska Gora in Jesenice, po kategorizaciji območij z omejenimi naravnimi dejavniki je uvrščena v hribovska in višinska območja, velik del občine pa leži v Triglavskem narodnem parku. Občina meri 116,2 km² in ima 11 naselij,

poseljuje pa jo 2.935 prebivalcev, od tega je 526 prebivalcev starejših od 65 let tj. 17,9 %. Indeks staranja je 115,9, kar je pod slovenskim povprečjem.

Strategija razvoja občine Gorje v svoji problemski analizi predstavlja več ovir pri družbenem delovanju občanov, predvsem v smislu neustreznih prostorov za druženje (kulturne dejavnosti, knjižnica). Občina je v svoj strateški načrt vključila tudi starejše, saj si je za strateški cilj v letu 2013-2014, zadala nalogo izgradnje medgeneracijskega centra.

Kot ključne akterje na področju izobraževanja starejših sem opredelila: Knjižnico Gorje – podružnica Radovljica, Društvo upokojencev Gorje. V občini sicer deluje 19 društev s področja kulture, okolja, športa in prostovoljstva, v katera se vključujejo tudi starejši občani.

Občina Žirovnica

Občina Žirovnica na severu meji z Avstrijo, na vzhodu oz. jugovzhodu z občinama Tržič in Radovljica ter na zahodu z občinama Bled in Jesenice in sodi med manjše slovenske (in gorenjske) občine. Meri 42,6 km² in ima 10 naselij, ki jih poseljuje 4.355 prebivalcev, od tega jih je 827 oz. 19% starejših od 65 let. Indeks staranja je 127,6 %, kar Žirovnico uvršča med zrele občine in je nad slovenskim in gorenjskim povprečjem.

V svojem razvojnem programu 2009 – 2016 do 2020, občina posebej izpostavlja izobraževanje odraslih, saj je bilo ob popisu leta 2002, v vsaj eno izmed oblik izobraževanja vključenih kar 43,4 % prebivalcev. Občina je soustanoviteljica Ljudske univerze Jesenice. Kot tveganja občina prepoznava staranje prebivalstva in povečanje potreb starejših občanov po varnosti in socialni oskrbi, zato si je zadala za cilj celostno ureditev infrastrukture, namenjene tej ciljni populaciji. Kot priložnosti občina prepoznava prednosti medgeneracijskega povezovanja, posebej pa opozarja na vse manjše povezovanje ljudi v skupnosti in zmanjšano nudenje medsebojne pomoči, posebej starejšim, ki imajo potrebe po stikih v lokalni sredini.

Kot ključne akterje na področju izobraževanja starejših sem opredelila: Knjižnico dr. Matije Čopa, Društvo upokojencev Žirovnica, Zavod za turizem in kulturo Žirovnica.

Občina Jesenice

Občina Jesenice se razprostira na skrajnem severozahodu Slovenije. Na severu jo omejuje avstrijska meja za Klekom, Golico in Sedlom Suha, na zahodu pa karavanški predor. Obsega večji del Doline ob Savi ter stranske gorske doline med Karavankami in visokimi grebeni Julijskih Alp. Meri 75,8 km², poseljuje pa jo 21.645 prebivalcev, od tega je 3.415 starejših od 65 let, kar je 15,8% vseh prebivalcev. Indeks staranja je 111,7%, in je najmlajša izmed zgornje gorenjskih občin.

Občinski razvojni načrt 2011-2015 opredeli demografsko strukturo prebivalstva, ki pa je občina ne obravnava kot oviro razvoja. Pri obravnavanju tematike starejših se predvsem usmeri na programe Ljudske univerze Jesenice, ter na socialno oskrbo starejših. Več pozornosti namenja starejšim delavcem ter vseživljenjski karierni orientaciji v luči

pridobivanja neformalnih znanj, ki bi povečevali zaposljivost. Poseben poudarek je na krepitvi medgeneracijske solidarnosti in prostovoljstvu (vizija).

Kot ključne akterje na področju izobraževanja starejših sem opredelila: Občinsko knjižnico Jesenice, Dom starejših občanov Jesenice, Ljudsko univerzo Jesenice, Društvo upokojencev Jesenice, Gornjesavske muzeje, Zdravstveni dom Jesenice.

Občina Kranjska Gora

Občina Kranjska Gora leži na severozahodu Slovenije, na tromeji z Avstrijo in Italijo, ob vznožju Julijskih Alp in Karavank. Meri 256,3 km² in ima 5.302 prebivalca, od tega jih je 1020 starejših od 65 let, kar je 19,2 % vseh prebivalcev. Indeks staranja je 165,9, kar občino uvršča med najstarejše občine v državi.

Strateško razvojni dokument občine Kranjska Gora 2009-2025 v svoji analizi elementov konkurenčnosti, ključni razvojni primanjkljaj v občini vidi v premajhni povezanosti občanov in v pomanjkanju sodelovanja. Med demografskimi dejavniki, ki vplivajo na premajhno konkurenčnost so navedeni tudi: staranje prebivalstva in problem starejših občanov, ki ni podrobneje pojasnjen. Pogrešajo tudi izobraževalne programe za občane v tretjem življenjskem obdobju. Vizija razvoja občine poudarja medgeneracijsko sodelovanje, v prihodnosti pa bi želeli pridobiti dnevni center za oskrbo starejših občanov.

Strateški razvojni načrti občin oblikujejo vizijo razvoja občine, določajo njene prioritete in so rezultat konsenza med političnimi akterji, civilno družbo ter občani. Strateški razvojni načrti zgornje gorenjskih občin sicer prepoznavajo problematiko staranja v občinah, vendar ne načrtujejo konkretnih ukrepov in rešitev. Opažajo problem razkroja skupnosti in omrežij socialne opore in izpostavljajo medgeneracijsko sodelovanje in solidarnost. Tudi na tem mestu je navedenih premalo ukrepov. Nobeden od navedenih razvojnih dokumentov konkretno ne izpostavlja izobraževanja starejših, niti v kontekstu celovite politike dejavnega staranja v lokalni skupnosti.

Kot ključne akterje na področju izobraževanja starejših sem opredelila: Knjižnico Kranjska Gora, Društvo upokojencev Kranjska Gora, Društvo upokojencev Dovje – Mojstrana.

6.6.2 Primeri dobre prakse izvajalcev izobraževanja starejših v treh zgornje gorenjskih občinah

S primeri dobre prakse Ljudske univerze Jesenice, Ljudske univerze Radovljica in Ljudske univerze Tržič, sem želela podkrepiti predhodna teoretična izhodišča, saj ravno ti primeri kažejo na to, da izobraževanje starejših odraslih ni zgolj andragoški proces, temveč imajo izobraževalni projekti vseskozi tudi konkretne socialne cilje, ki spodbujajo razvoj posameznika, hkrati pa razvijajo tudi lokalno skupnost.

Cilji projektov so bili:

- raziskati nove ideje in koncepte,
- izmenjati si izkušnje in življenjske zgodbe,
- zbrati zgodbe v brošuri, katalogu ali elektronskem gradivu,
- premagati negativne predsodke o učnih sposobnostih starejših ljudi,
- doseči samostojnost in samozadostnost, okrepiti samozavest in občutek enakosti,
- okrepiti novo, svobodno izbrano in samostojno oblikovano socialno mrežo,
- ponuditi možnost aktivnega delovanja v lokalni skupnosti.

Ljudska univerza Tržič – Projekt *Are We Masters or Slaves of Time?*

Ljudska univerza Tržič se je v projekt Grundtvig – *Are We Masters or Slaves of Time?* (Smo sužnji ali gospodarji časa?) vključila leta 2009 na povabilo belgijske organizacije Zebra Formations ASBL. V projekt so bili vključeni tudi partnerji iz Francije, Poljske in Portugalske. Projekt je bil sestavljen iz treh faz: raziskovalne, primerjalne in kreativne faze.

V raziskovalni fazi so udeleženci raziskovali pojme povezane s časom ter preučevali kako se lahko osebnostno povežejo s temi pojmi oz. kako je njihova uporaba kulturno pogojena.

V primerjalni fazi so udeleženci raziskovali ali so socio-kulturne razlike tudi časovno opredeljene npr. koliko časa se urejamo, koliko časa spimo, koliko časa gledamo televizijo ipd.). primerjalna faza je bila podkrepljena s konceptom »zamrznjeno v času«, kjer so udeleženci razpravljali o preteklih dogodkih, stvareh, osebah ipd. V to fazo so bile vključene različne veščine (branje, retorika, fotografiranje, slikanje).

Kreativna faza projekta je združevala različne miselne igre in spodbujala domišljijo s principom »če bi...«

Cilj projekta je bil raziskovanje pojma časa, v povezavi s socio-kulturnimi razlikami med različnimi narodnostmi- udeleženci projekta. Udeleženci so raziskovali ali čas pogojuje obstoj kulturnih razlik v Evropi. Evalvacija projekta je pokazala, da so se udeleženci seznanili z osnovnimi fazami znanstvenega raziskovanja, pridobili novo znanje o zgodovini, kot tudi pridobili podrobnejši vpogled v življenje in navade ostalih evropskih narodov ter krepili različne veščine (tuji jeziki, spomin, retorika, računalniška pismenost) (Letno poročilo Ljudske univerze Tržič za leto 2011).

Ljudska univerza Radovljica – Projekt *Generation »x« over*

Ljudska univerza Radovljica se je februarja 2010 prijavila na razpis Grundtvig Učna partnerstva preko Centra za mobilnost in evropske programe Republike Slovenije (CMEPIUS). S tremi evropskimi partnerji iz Belgije, Portugalske in Madžarske so osnovali projekt z naslovom *Generation »x« over*, katerega namen je bil vzpostaviti povezavo med starejšo in mlajšo populacijo preko kreativnih in računalniških delavnic.

V Radovljici se je oblikovala skupina 75 sodelujočih, ki so obiskovali delavnice digitalne fotografije, retorike in komuniciranja, ter rokovanja z mediji. Na delavnici, ki sta jo vodila mlada multimedijaska ustvarjalca, so pripravili film ter kasneje v medijskih skupinah napisali predstavitvene tekste, se učili kako komunicirati z mediji, pisati vabila in najave medijskih dogodkov. Pripravili so fotografsko razstavo in skupaj ustvarjali v delavnici recikliranih oblačil, izdelke pa so predstavili na zaključni modni reviji. Preko mobilnosti so se mladi in starejši naučili spoznavati svetove drug drugega, saj so združili moči tudi pri pripravi obiskov tujih udeležencev projekta v Sloveniji, tako na organizacijskem, kot tudi na vsebinskem področju. Evalvacija projekta je pokazala, da razlike med generacijami niso tako velike, kot je obče veljavno mnenje. Z uspešno komunikacijo in sodelovanjem, so dosegli enkratni uspeh (Letno poročilo o realizaciji letnega delovnega načrta za šolsko leto 2010/2011, Ljudska univerza Radovljica).

Ljudska univerza Jesenice – Projekt Ohranjanje kulturne dediščine v lokalni skupnosti

Projekt Ohranjanje kulturne dediščine je avtorski projekt, ki so ga razvili na Ljudski univerzi Jesenice in izvedli v obliki študijskega krožka z naslovom »Kako so na Murovi včasih živeli?«, v letu 2010 in »Kako so na Hrušici včasih živeli?«, v letu 2011. V program so bili povabljeni vsi, ki jih zanima dediščina Jesenic z okolico ter vsi, ki radi obujajo spomine in želijo svoje zgodbe iz preteklosti deliti z drugimi in tako poskrbeti, da zgodovina ne bi utonila v pozabo, predvsem pa prebivalci Murove in Kosove ulice na Jesenicah ter v primeru izvedbe krožka v l. 2011, prebivalci Hrušice. Vsi udeleženci študijskega krožka so bili motivirani za skupinsko delo in izobraževanje ter pripravljeni na nove izzive v svojem življenju. Glavni cilj projekta je bil izdaja brošure, v kateri so bile predstavljene osebne življenjske zgodbe prednikov. Študijski krožek je imel poleg izobraževalnih tudi socialne cilje, in sicer, da zagotovi dodatno medsebojno druženje, intelektualno spodbudo in osebno izpolnitev.

Evalvacija projekta je pokazala, da so vsi udeleženci pridobili novo znanje o zgodovini in kulturnem življenju naših prednikov, se začeli zavedati pomembnosti kulturne dediščine, vzpostavili demokratične medsebojne odnose, postali bolj aktivni akterji demokratične družbe in ustvarili novo mrežo poznanstev ter tudi pridobili pozitivno samopodobo in samozavest.

Vsako srečanje študijskega krožka je vključevalo socialno-kulturno animacijo in izobraževanje in učenje o kulturni dediščini. V letu 2010 je bilo v študijski krožek vključenih 18 udeležencev, v letu 2011 pa 40 udeležencev, način in metode dela pa so vključevale raziskovanje na terenu, obiske starejših ljudi, skupinsko delo, učenje s sodelovanjem in delo v majhnih skupinah, analizo primerov s skupinsko diskusijo ter izkustveno učenje (Letno poročilo za leto 2011 LUJ).

7 RAZISKAVA

7.1 Metodologija

V empiričnem delu sem poskušala s pomočjo različnih metodoloških pristopov pridobiti čim bolj strnjen vpogled v področje izobraževanja starejših odraslih na območju zgornje gorenjskih občin ter potrditi ali zavreči hipoteze, ki sem jih postavila v poglavju 1.3.

Empirični del naloge sem razdelila na dva dela, in sicer bo v prvem delu predstavljen pogled predstavnikov lokalnih skupnosti na področje izobraževanja starejših, drugi del pa bo prikazal kako vrednotijo izobraževanje starejših različni akterji (zdravstvene ustanove, stanovska društva, kulturne institucije, ljudske univerze idr).

Z namenom, da bi pridobili čim več zelenih podatkov in s tem globlji vpogled v tematiko, sem se odločila, da bom uporabila tako kvalitativni kot kvantitativni metodološki pristop zbiranja podatkov. Tako sem se v prvem delu empiričnega dela posvetila analizi petih intervjujev, ki sem jih izvedla s predstavniki občin Radovljica, Kranjska Gora, Jesenice, Žirovnica in Gorje. V drugem delu sem uporabila anketni vprašalnik, s pomočjo katerega sem pridobila bolj merljive podatke.

7.1.1 Kvalitativno raziskovanje

Kardorf (v Mesec 1998, 22) kvalitativno raziskovanje definira kot skupni pojem za zelo različne teoretične, metodološke in metodične pristope k družbeni resničnosti. Po Kardorfu kvalitativno raziskovanje lahko pojmujeemo na različnih ravneh, kot samostojno dopolnilo, ali pa kot nasprotje, razmejitev in poseben poudarek v odnosu do eksperimentalnega, iz teoretičnih modelov izhajajočega kvantitativnega družboslovnega raziskovanja, ki se usmerja pretežno po paradigmi enotne znanosti (tj. po naravoslovni - eksperimentalni paradigmi). Bistvo kvalitativne metodologije je v interpretativnem postopku, kjer raziskovalec ne izhaja iz podmene, da bi bile vloge in potek dogodkov fiksirani, temveč domneva, da se vzorci vedenja in posamično vedenje akterjev, lahko nenehno spreminjajo pod vplivom njihove interpretacije situacije (Flere 2000, 35).

Merriam (v Creswell 1998, 145) navaja, da kvalitativne raziskave predstavljajo primarni instrument za zbiranje podatkov in analiz, podatki so pogosteje posredovani preko človeškega faktorja, kot s pomočjo vprašalnikov, popisov in drugih orodij. Induktivnost raziskave se kaže v tem, da raziskovalec gradi abstrakcije, koncepte, hipoteze in teorije iz podrobnosti. Merriam za kvalitativne raziskovalce pravi, da se ukvarjajo bolj s procesi kot pa z izidom produkta. Zanima jih pomen - kako ljudje dajejo smisel svojemu življenju, izkušnjam in njihovi strukturi sveta.

7.2 Ugotavljanje odnosa predstavnikov lokalnih skupnosti do izobraževanja starejših odraslih

V prvem delu raziskave sem se osredotočila na kvalitativno raziskovanje v obliki polstrukturiranega intervjuja. V dispoziciji magistrskega dela so bili sicer predvideni globinski polstrukturirani intervjuji, vendar sem pri izvedbi naletela na oviro, zato sem lahko v štirih primerih izvedla le pisno zbiranje podatkov z odprtimi vprašanji, kar sem podrobneje opisala v metodoloških omejitvah, prav tako pa sem bila zaradi neodzivnosti posameznih občin, primorana zmanjšati njihovo število. V intervjuju je tako privolilo le pet predstavnikov občin.

Polstrukturirani intervju se uporablja, kadar želimo zbrati nekatere dodatne informacije in priti do dodatnih spoznanj, pri čemer je stopnja obvladljivosti tovrstnega intervjuja zadostna. Večina vprašanj je vnaprej določenih v obliki opomnika, kljub temu je pri vsakem vprašanju prostor za podrobnejši odgovor oziroma misel, saj so vprašanja popolnoma odprta (Wilkinson in Birmingham 2003, 45). Poznamo tudi nestrukturirane in strukturirane intervjuje. Nestrukturirani intervju je najbolj prilagodljiv način intervjujev, saj ga je zaradi odprtosti vprašanj in manjšega usmerjanja s strani izpraševalca, težko načrtovati. Pri strukturiranem intervjuju so vprašanja zelo specifična in največkrat terjajo odgovore v obliki izbirnih možnosti, dihotomnih ali večstopenjskih odgovorov. Z bolj standardnim pristopom so strukturirani intervjuji bolj časovno optimalni za izvedbo in bolj jasni, ne omogočajo pa toliko sociološkega vpogleda in odkrivanja novih rešitev. Strukturirani intervju se pogosto uporablja za preverjanje postavljenih tez, kar je relevantno tudi za ugotavljanje odnosa predstavnikov lokalnih skupnosti do izobraževanja starejših odraslih.

Pri pripravi vprašanj mi je bila v oporo celotna teoretična podlaga, ki sem jo predstavila v teoretičnem delu naloge.

Kvantitativna raziskava je potekala po fazah, kot jih predpostavi Mesec (1998, 95-118), začne se z opredelitvijo problema, ki sem ga navedla že v uvodnem delu naloge. Za namen analize sem oblikovala naslednja raziskovalna vprašanja:

1. Kako je organizirana skrb za izobraževanje starejših odraslih na lokalni ravni?
2. Kakšna je vloga lokalnih oblasti, predstavniških združenj, prostovoljskega sektorja?
3. Kolikšna pozornost se namenja programom medgeneracijskega sožitja na lokalni ravni?
4. Kakšni so motivacijski pristopi za vključevanje starejših v izobraževanje?
5. Ali so pri vključevanju starejših v izobraževanje prisotni stereotipi?
6. Kakšen je pomen izobraževanja starejših za lokalni in regionalni razvoj?

Opredelitvi te faze pa, tako Mesec, sledijo še naslednje:

- izbor enot raziskovanja,
- zbiranje empiričnega gradiva,
- urejanje gradiva,

- obdelava empiričnih podatkov,
- definiranje pojmov in kategorij,
- odnosno (selektivno) kodiranje in
- analiza in interpretacija podatkov.

7.2.1 Izbor enot raziskovanja

Kvalitativne raziskave temeljijo navadno na namenskih vzorcih. Gre za obliko neslučajnostnega vzorčenja, pri katerem raziskovalec namensko izbere vzorčne enote, za katere je mnenja, da so najboljši predstavniki določene skupine. V večini primerov raziskovalec vključi tiste enote, ki so po njegovem mnenju oziroma presoji najbolj reprezentativne za proučevano populacijo. To vzorčenje je subjektivno in njegova vrednost je popolnoma odvisna od raziskovalčeve presoje, strokovnosti in kreativnosti (Malhotra in Birks 2003, 364).

Pri izboru enot raziskovanja sem sledila glavnemu kriteriju – da gre za predstavnika ene izmed zgornje gorenjskih občin. Pri tem kriteriju so v poštev prišli župan, podžupan, vodja ali sodelavec v oddelku, ki pokriva izobraževanje odraslih. Največkrat gre v tem primeru za oddelek za splošne zadeve ali oddelek za družbene dejavnosti.

Prvi intervju sem izvedla s podžupanjo občine Jesenice, ki je po izobrazbi socialna delavka in opravlja funkcijo podžupanje nepoklicno, skrbi pa za področje družbenih dejavnosti (šolstvo, kultura, šport, družina, delo, sociala in zdravstvo) in pokrivanje protokolarnih dogodkov.

Drugi intervju je bil izveden z vodjo službe za družbene dejavnosti, ki v občini Kranjska Gora pokriva področje vzgoje in izobraževanja, kulture, športa, socialnega varstva, zdravstva, društev in javnih del.

Tretji intervju je bil izveden z vodjo oddelka za splošne, gospodarske in druge zadeve Občine Gorje, ki je po poklicu univerzitetna diplomirana ekonomistka.

Četrty intervju sem opravila z županom Občine Žirovnica, pravnikom, ki svojo funkcijo opravlja poklicno.

V zadnjem, petem intervjuju je na vprašanja odgovarjala svetovalka v oddelku za družbene dejavnosti Občine Radovljica, ki pokriva izobraževanje odraslih, tudi starejših občanov občine Radovljica.

7.2.2 Potek zbiranja podatkov

Empirično gradivo sem, na željo intervjuvancev, zbirala preko elektronske pošte. V obliki individualnih pogovorov je potekal le en intervju. Ta je bil na osnovi privolitve izpraševanca posnet z diktafonom in kasneje prenesen v pisno obliko, trajal pa je približno pol ure.

Vse intervjuvance sem seznanila z namenom intervjuja ter vsebino magistrskega dela. Moram poudariti, da so vsi udeleženci pokazali velik interes in pripravljenost na sodelovanje.

Kot predstavnike občin, so jih zanimali predvsem rezultati empirične raziskave, torej aplikativna vrednost naloge.

Nihče izmed intervjuvancev ni potreboval dodatne razlage ob zastavljenih vprašanjih. Prav tako niso bili intervjuvanci oz. izpraševanci z ničemer omejevani, pri tem imam v mislih predvsem dolžino odgovorov in čas za razmislek.

7.2.3 Urejanje gradiva in obdelava empiričnih podatkov

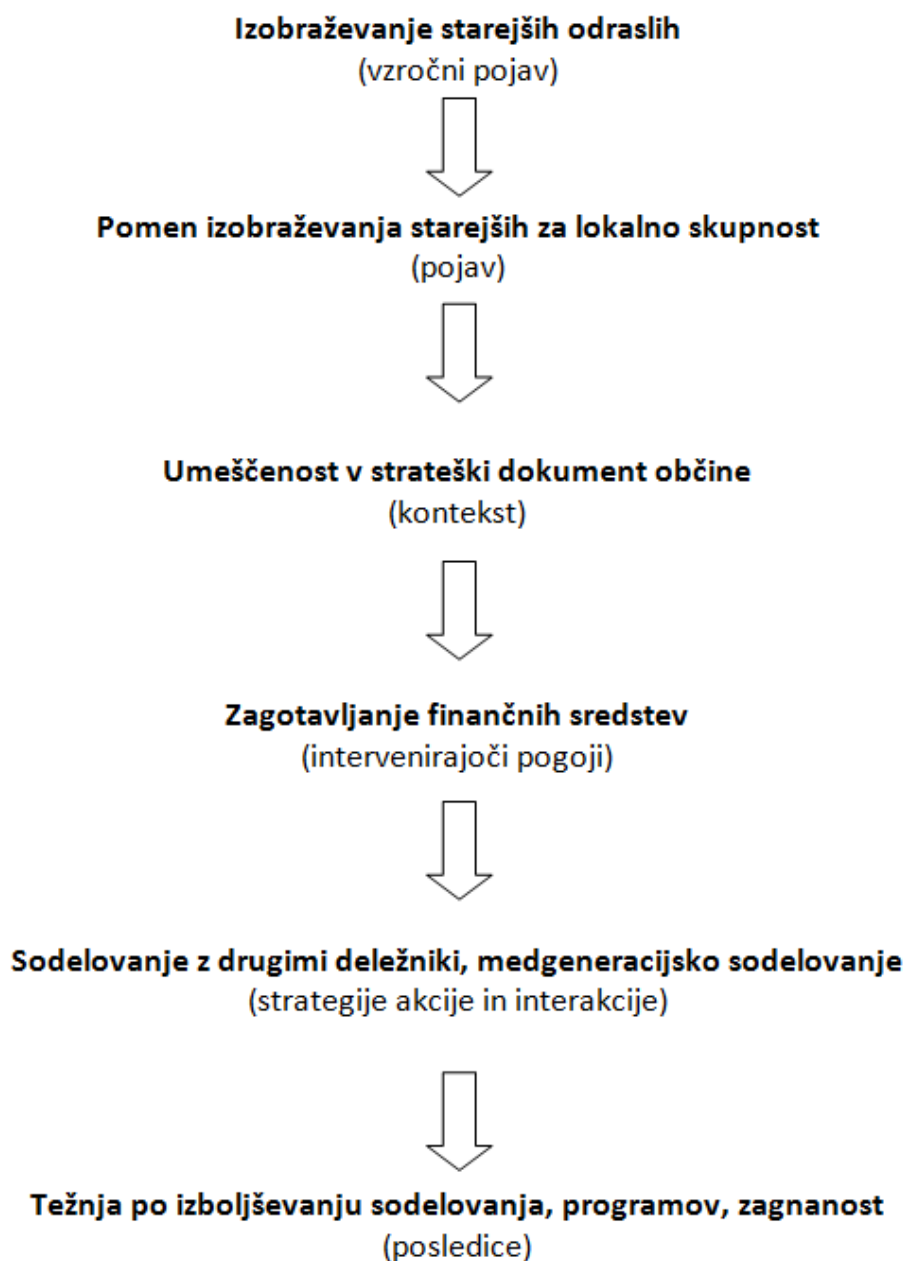
Pri urejanju gradiva sem uporabila t.i. *idiografski pristop* (gr. *idios*, poseben, lasten, svojski, zaseben), kot ga imenuje Mesec. Pri omenjenem pristopu poskušamo probleme in pojave konkretnega sistema razumeti iz njega samega in obenem v njegovi interakciji z okoljem in kontekstom.

Intervjuje oz. zapise sem najprej natančno transkribirala, nato pa sem v zapisih označila tiste dele besedila, ki sem jih spoznala kot relevantne za nadaljnjo raziskavo. Tako sem določila enote kodiranja. Sledil je proces odprtega kodiranja, ki ga Mesec opredeljuje kot postopek kategoriziranja in razvrščanja podatkov, v katerem posameznim delom besedila pripisujemo pojme – besedila, ki smo jim pripisali isti pojem, jih zberemo in ločimo od besedil, ki spadajo pod drug pojem, in tako organiziramo v podatke (tabela odprtega kodiranja se nahaja v prilogi). Pojme sem med seboj primerjala in ugotovila, kateri pojmi so si med seboj podobni, nato pa sem jih združila v širše kategorije. Na osnovi vseh petih prepisanih (transkribiranih) zapisov oz. intervjujev sem oblikovala nekaj pomembnih vsebinskih področij in jih obenem tudi klasificirala, glede na postavljene hipoteze v naslednje sklope: *odnos občine do izobraževanja starejših odraslih, umeščenost v strateške dokumente občine, pomen izobraževanja za lokalni in regionalni razvoj, zadovoljstvo s programi izobraževanja starejših odraslih, vizija razvoja izobraževanja starejših odraslih.*

7.2.4 Definiranje pojmov, kategorij in selektivno kodiranje

Po Mesecu (1998, 114) definiranje pojmov poteka tako, da »mehanično zberemo vse enote besedila (postavke), ob katerih smo pripisali isti pojem«. Izjave združene v kategorije sem med seboj razporedila v odnose. Ta postopek Glaser in Strauss (Glaser in Strauss v Mesec 1998, 118) imenujeta »selektivno kodiranje«. Med seboj povezane kategorije naj bi pripomogle k oblikovanju začasnega teoretičnega modela. Dejavniki le - tega so vzročni pojav (dogodki in pojavi, ki vodijo do osrednjega pojava), osrednji pojav, ki je osnovna kategorija modela, kontekst (širši pogoji, v katerih se dogaja vzročno-posledični odnos), intervenirajoči pogoji (pogoji, ki modificirajo delovanje vzročnih pogojev), strategije akcije ali interakcije (posledice osrednjega pojava) in posledice (izidi strategij akcije in interakcije). Model je glede na izvedene intervjuje oz. zapise, predstavljen v Sliki 7.1.

Slika 7.1: Model selektivnega kodiranja

Vir: povzeto po Mesec (1998, 118-119).

7.2.5 Analiza in interpretacija rezultatov

Intervju oz. zapise sem torej obdelala tako, da sem izbrane izjave kodirala in posamezen intervju oz. zapis kot celoto primerjala z drugimi. Na ta način sem oblikovala klasifikacijo s petimi vsebinsko pomembnimi področji: odnos občine do izobraževanja starejših odraslih, umeščenost v strateške dokumente občine, pomen izobraževanja za lokalni in regionalni razvoj, zadovoljstvo s programi izobraževanja starejših odraslih, vizija razvoja izobraževanja starejših odraslih.

a) ODNOS OBČINE DO IZOBRAŽEVANJA STAREJŠIH ODRASLIH

Vseh pet intervjuvancev je izkazalo pozitivno stališče do izobraževanja starejših odraslih. Prva intervjuvanka je izrazila stališče, da občina spodbuja izobraževanje skozi celotno življenjsko obdobje in omogoča s predvidenimi programi, kot so center za validacijo neformalnih znanj in nacionalne poklicne kvalifikacije, tudi formalno priznavanje kompetenc, ki so si jih odrasli pridobili izven formalnega šolskega sistema. Na ta način omogočajo in spodbujajo večjo zaposljivost starejših občanov. Ostali intervjuvanci so izpostavljali predvsem dobro sodelovanje z različnimi društvi, predvsem z društvi upokojujencev v programu Starejši za starejše, knjižnicami, ter še posebej z Ljudskima univerzama Jesenice in Radovljica. Intervjuvanci so poudarili tudi sofinanciranje programov za izobraževanje starejših odraslih ter možnost kandidiranja na javnih razpisih za delovanje društev, skupin, nevladnih organizacij, humanitarnih in športnih organizacij in izobraževalnih institucij. Peta intervjuvanka je celo odgovorila, da je občina povečala sredstva za izobraževanje starejših odraslih, saj se je za tovrstno izobraževanje povečal interes v njihovi občini, usmerjajo pa se tudi v pridobivanje evropskih sredstev za izvajanje programov, namenjenih starejšim.

b) UMEŠČENOST V STRATEŠKE DOKUMENTE OBČINE

Dve intervjuvanki sta odgovorili, da področje izobraževanja ni umeščeno v razvojni dokument občine, trije intervjuvanci oz. občine pa so to področje umestile v strateško razvojne dokumente. Šlo naj bi za naloge, področja sodelovanja s starejšimi, vključevanje v družbo ipd.

c) POMEN IZOBRAŽEVANJA ZA LOKALNI IN REGIONALNI RAZVOJ

Glede pomena izobraževanja starejših za lokalni in regionalni razvoj, je prva intervjuvanka izpostavila pomembnost ohranjanja zaposljivosti, tudi v smislu prostovoljnega dela, ki temelji na medgeneracijskem sodelovanju in ohranjanju mentalne kondicije starejših. Druga intervjuvanka je navedla izobraževanje starejših kot enega izmed dejavnikov za izboljševanje kvalitete življenja in sobivanja v občini, četrti intervjuvanec pa je velik pomen pripisal odločanju in soodločanju v lokalnih zadevah. Večina intervjuvancev je poudarila tudi pomembnost medgeneracijskega sodelovanja, ki naj bi bili dejavniki lokalnega in regionalnega razvoja. Konkretno je eden izmed intervjuvancev izjavil, da »sta lahko modrost starejših in mladostniška zagnanost zelo dobra kombinacija, če najdemo skupni jezik, zato jih nikakor ne smemo izključevati«.

d) ZADOVOLJSTVO S PROGRAMI IZOBRAŽEVANJA STAREJŠIH

Zadovoljstvo s programi izobraževanja oz. s področjem izobraževanja starejših bi lahko glede na odgovore intervjuvancev označila s srednjo vrednostjo. Intervjuvanci so odgovarjali z naslednjimi besednimi zvezami »primerno poskrbljeno«, »solidno poskrbljeno«, »dobro urejeno«, »storjeno dovolj, aktivnosti tečejo v pravo smer«, »interes je izredno velik«. Iz odgovorov lahko sklepam, da je področje izobraževanja v posameznih občinah sicer urejen,

vendar občine stremijo k še boljši ureditvi slednjega, kar lahko sklepam iz odgovorov »stremimo k še boljšemu razvoju tega področja« in »nikoli ni tako dobro, da se ne bi dalo narediti kaj več«. V smislu zadovoljstva s programi so intervjuvanci opredeljevali konkretne programe in sicer: programe za pridobivanje neformalnih znanj, programe za pridobivanje novih nacionalnih kvalifikacij, jezikovne tečaje, tečaje za informacijsko pismenost, izobraževanje s področja kulturne dediščine. Četrty intervjuvanec je izpostavil program – izobraževanje s področja varne vožnje v občini, kajti občina je postavila nekaj novih semaforjev in krožišč, zato je pripravila posebno izobraževanje za starejše. Dve občini sta tudi izpostavili, da odstopajo prostore za izvedbo izobraževanj. Štiri občine aktivno podpirajo Univerzo za tretje življenjsko obdobje, ki deluje v sklopu Ljudske univerze Jesenice in Ljudsko univerzo Radovljica.

e) VIZIJA RAZVOJA IZOBRAŽEVANJA STAREJŠIH

V kategoriji *vizija razvoja izobraževanja starejših odraslih* je ena intervjuvanka omenila, da se bo občina v naslednjih letih usmerila v vseživljenjsko karierno orientacijo preko centra za validacijo neformalnih znanj in Univerze za tretje življenjsko obdobje. Ena občina bo nadaljevala sodelovanje v projektu Starejši za starejše, dve občini pa sta si za cilj zadali vzpostavitev medgeneracijskega centra oz. centra dnevnih aktivnosti, kjer bi se lahko izvajali določeni programi, uvedlo pa bi se tudi neko obliko institucionalnega varstva, kar predvidevajo v perspektivi petih ali šestih let, odvisno pa bo tudi od potreb starejšega prebivalstva. Konkretno cilje za prihodnost so si zadali v občini druge intervjuvanke, ki je izpostavila, da bodo v občini naredili več na krepitvi veščin starejših tj. organizirali bodo več jezikovnih tečajev, ter tečajev za IKT pismenost. Analizo sem povzela v Tabeli 7.1.

Tabela 7.1: Analiza intervjujev po posameznih kategorijah

Intervjuvanci /kategorije	1.respondent	2.respondent	3.respondent	4.respondent	5.respondent
Odnos občine do izob. star. odraslih	Občina spodbuja izobraževanje skozi celotno življenjsko obdobje.	Tovrstno izobraževanje je za občino izrednega pomena.	Občina ima pozitiven odnos do izobraževanja starejših odraslih.	Stališče občine je pozitivno usmerjeno.	Občina podpira izobraževanje starejših občanov.
Umeščenost v strateške dokumente	Da	Da	Ne	Da	Ne
Pomen izob. za lokal. in regionalni razvoj	Večja zaposljivost, medgeneracijsko sodelovanje, ohranjanje mentalne kondicije starejših.	Izboljšuje kvaliteto življenja in sobivanja ljudi v občini.	Izboljšuje medgeneracijsko sodelovanje.	Dejavnik pri odločanju ali soodločanju v lokalnih zadevah, dejavnik v medgeneracijskem sodelovanju.	Postaja vedno pomembnejše, zato občina povečuje proračunska sredstva.
Zadovoljstvo s programi	Primerno poskrbljeno.	Solidno poskrbljeno.	Dobro sodelujejo	Aktivnosti tečejo v pravo smer.	Ni konkretnega odgovora; interes po izobraževanju je izredno velik.
Vizija razvoja	Spodbujanje programov vseživljenjske karijerne orientacije in Univerze za tretje življenjsko obdobje.	Organiziranje jezikovnih tečajev, tečajev za IKT pismenost, kulturne dediščine.	Nadaljevanje sodelovanja v projektu Starejši za starejše.	Vzpostavitev dnevnega centra aktivnosti oz. eno od oblik institucionalnega varstva- odvisno od potreb.	Proučuje se možnost ureditve medgeneracijskega centra.

7.2.6 Sklepne ugotovitve odnosa predstavnikov lokalnih skupnosti do izobraževanja starejših odraslih

Glede na izvedeno kvalitativno raziskavo, lahko na osnovi empiričnih dognanj, odgovorim na zastavljena vprašanja, čeprav je na tem mestu pomembno predvsem odkrivanje posameznih izpeljav procesa izobraževanja starejših odraslih v posameznih lokalnih skupnostih in sicer:

1. Kako je organizirana skrb za izobraževanje starejših odraslih na lokalni ravni?

Večina predstavnikov lokalnih skupnosti izrazila naklonjenost izobraževanju starejših odraslih. Predstavniki lokalnih skupnosti so poudarili pomembnost zviševanja ravni izobrazbe starejših občanov, spodbujanje razvoja znanj in spretnosti ter aktivno vključevanje starejših v družbo ter vseživljenjsko izobraževanje, saj postajajo starejši, zaradi vse hitrejšega razvoja tehnološko-komunikacijskih sredstev ter spremenjenega načina življenja, vse manj funkcionalno pismeni.

2. Kakšna je vloga lokalnih oblasti, predstavniških združenj, prostovoljskega sektorja?

Občine prepoznajo pomembnost tega področja in največkrat izpostavljajo dobro sodelovanje z drugimi akterji s tega področja, predvsem z društvom upokojencev in Ljudskimi univerzami, zaradi dobrega odziva soudeleženih partnerjev in dobrega odziva starejših, je ena občina celo povečala proračunska sredstva za izobraževanje starejših.

3. Kolikšna pozornost se namenja programom medgeneracijskega sožitja na lokalni ravni?

Predstavniki lokalnih skupnosti so izpostavili, da je za občine z vidika izobraževanja medgeneracijsko povezovanje pomembno, vendar, na podlagi podanih odgovorov, tega ne bi mogla v celoti potrditi. Medgeneracijsko povezovanje in sodelovanje so v luči izobraževanja starejših poudarili trije predstavniki.

4. Kakšni so motivacijski pristopi za vključevanje starejših v izobraževanje?

Predstavniki lokalnih skupnosti niso odgovarjali na vprašanje glede motivacijskih pristopov.

5. Ali so pri vključevanju starejših v izobraževanje prisotni stereotipi?

Predstavniki lokalnih skupnosti niso odgovarjali na vprašanje glede stereotipov.

6. Kakšen je pomen izobraževanja starejših za lokalni in regionalni razvoj?

Predstavniki lokalnih skupnosti so izpostavili različne poglede na izobraževanje starejših in na pomen, ki ga ima le – to na razvoj lokalne skupnosti. Izobraževanje starejših naj bi tako ohranjalo oz. povečevalo zaposljivost v občini, izboljševalo kvaliteto življenja in sobivanja v občini ter igralo pomembno vlogo pri sodelovanju v odločanju ali soodločanju v lokalnih zadevah. V večini imajo občine področje izobraževanja starejših umeščeno v razvojne

dokumente občine, kar kaže na to, da je to področje oziroma tudi širše področje upravljanja s starejšo populacijo, v občinah postalo del lokalnih javnih politik. Občine, ki to področje urejajo s strateškimi akti imajo boljše opredeljeno vizijo in strateške cilje, ki jih tudi konkretnije navajajo.

7.3 Ugotavljanje odnosa deležnikov do izobraževanja starejših odraslih

V drugem delu raziskave sem izbrala metodo ankete, za pridobitev mnenja različnih deležnikov s področja izobraževanja starejših odraslih. V ta namen sem oblikovala šest delovnih hipotez in sicer:

H1: Starejši odrasli pogosto aktivno sodelujejo v procesu izobraževanja.

H2: Izobraževanje za starejše odrasle pogosto temelji na dejavnostih, ki vključujejo medgeneracijsko sodelovanje.

H3: Pomemben motiv za sodelovanje starejših odraslih v izobraževanju je druženje.

H4: Pri organizaciji izobraževanj za starejše odrasle se deležniki vsaj občasno srečujejo s stereotipi.

H5: Izobraževanje starejših odraslih je pomemben dejavnik razvoja in bogati lokalno skupnost.

H6: Izvajalci izobraževanja so trditev, da izobraževanje starejših odraslih povečuje kakovost življenja v regiji uvrstile med polovico pomembnejših trditev.

7.3.1 Populacija in vzorec

Populacijo sestavljajo organizacije - deležniki, ki delujejo na območju občin Tržič, Radovljica, Bled, Žirovnica, Jesenice, Bohinj, Gorje in Kranjska Gora in se neposredno ukvarjajo z izobraževanjem starejših odraslih, ali pa je izobraževanje stranski produkt oz. le ena izmed njihovih dejavnosti. V vzorec je bilo vključenih 29 organizacij iz tega območja: Občinska knjižnica Jesenice, Knjižnica Žirovnica, Knjižnica Kranjska Gora, Knjižnica Bohinjska Bistrica, Knjižnica Tržič, Knjižnica Gorje, Knjižnica Blaža Kumerdeja Bled, Knjižnica A.T. Linhartaradovljica, Dom starejših občanov Jesenice, dom starejših občanov Bohinj, Dom Petra Uzarja Tržič, Dom Janka Benedika Radovljica, Ljudska univerza Jesenice, Ljudska univerza Tržič, Ljudska univerza Radovljica, Društvo upokojencev Jesenice, Društvo upokojencev Bled, Društvo upokojencev Gorje, Društvo upokojencev Žirovnica, Društvo upokojencev Bohinjska Bistrica, Društvo upokojencev Kranjska Gora, Društvo upokojencev Dovje – Mojstrana, Društvo upokojencev Radovljica, Društvo upokojencev Tržič, Gornjesavski muzej Jesenice, TNP- Triglavsko roža, Bled, Gorenjski muzej – Muzej Tomaža Godca Bohinj, Muzeji radovljiške občine, Tržiški muzej, Zavod za turizem in kulturo Žirovnica, Zdravstveni dom Jesenice, Zdravstveni dom Bled, Zdravstveni dom Bohinj, Zdravstveni dom Radovljica, Zdravstveni dom Tržič, Razvojna agencija zgornje Gorenjske.

7.3.2 Zbiranje podatkov

Zbiranje podatkov je potekalo junija 2012 in sicer s pomočjo anketnega vprašalnika na papirju, ki so ga anketiranci izpolnjevali sami. Veliki večini organizacij sem anketne vprašalnike poslala po elektronski pošti, nekaterim po navadni pošti (to je bila želja večine društev upokojencev), nekaterim pa sem vprašalnik dostavila osebno. Vprašalnik je prejelo 35 organizacij, ki delujejo na območju občin zgornje Gorenjske. Izpolnjene anketne vprašalnike so mi vrnilo preko elektronske ali navadne pošte. Vrnjenih je bilo 32 vprašalnikov, torej je bila stopnja odgovora 91 %, vendar tri organizacije izobraževanja starejših odraslih ne izvajajo, zato v raziskavi niso mogle sodelovati.

7.3.3 Opis vprašalnika

Anketni vprašalnik je bil sestavljen iz 13 vprašanj zaprtega oz. pol-odprtega tipa in dveh vprašanj odprtega tipa. V prvem vprašanju, ki je bilo odprtega tipa, sem želela vedeti naziv in kraj organizacije, za katero odgovarjajo. Anketni vprašalnik namreč ni bil anonimen. V drugem vprašanju pa me je zanimalo, ali sploh oz. kako pogosto organizacija izvaja izobraževanja namenjena starejšim odraslim. Organizacije, ki izobraževanje za starejše odrasle ne izvajajo, so na tem mestu zaključile odgovorjanje, saj so se vsa nadaljnja vprašanja nanašala na izobraževanje starejših odraslih.

Pri tretjem vprašanju sem na petstopenjski lestvici (1 = sploh ne izvaja, 5 = izvaja v največji možni meri) ugotavljala, iz katerih področij organizacije izvajajo največ izobraževanj. Osredotočila sem se na deset področij in sicer:

- **upravljanje s spremembami** (priprava starejših na soočanje z življenjskimi spremembami kot so upokojevanje, selitev, izguba bližnjih, žalovanje, smrt),
- **aktivno državljanstvo** (spodbujanje starejših, da prevzamejo aktivno vlogo v svojih skupnostih),
- **področje informacijsko-komunikacijske tehnologije – IKT** (omogočanje starejšim spoznavanje IKT, katere namen je ohranjati neodvisnost, dostopati do informacij ter ohranjati/navezovati soc. stike),
- **oskrbovanje** (omogočanje starejšim, da se spoznajo z oskrbovanjem starejših oseb in nudenjem fizične in psihične pomoči),
- **ohranjanje zdravja** (spodbujanje starejših, da skrbijo za svoje fizično in psihično zdravje),
- **zagotavljanje finančne neodvisnosti** (razumevanje in upravljanje s financami in preprečevanje zlorab),
- **ohranjanje zaposljivosti** (spodbujanje starejših, da se vključijo v plačane ali neplačane oblike dela),
- **razvoj kreativnosti** (spodbuja starejše, da razvijajo svojo kreativnost),
- **kulturno udejstvovanje** (spodbujanje starejših, da spoznavajo kulturno dediščino),
- **ohranjanje veščin** (spodbujanje starejših, da ohranjajo svoje jezikovno znanje, krepijo spomin, krepijo svoje retorične veščine, krepijo svoje rokodelske veščine).

V nadaljevanju me je zanimalo, kako pogosto organizacije izvajajo izobraževanja za starejše odrasle (vprašanje št. 4) in na kakšen način ugotavljajo izobraževalne potrebe (vprašanje št. 5). Na petstopenjski lestvici (1 = sploh se ne strinjam, 5 = popolnoma se strinjam) so organizacije ocenjevale svoje strinjanje z motivi za izobraževanje pri starejših odraslih – druženje, pridobivanje novega znanja, zanimanje za tematiko, ponoven vstop na trg dela, zdravstveni vidik, izboljšanje samopodobe, želja po socialni opori, ponovno izgrajevanje identitete, želja po aktivnejšem sodelovanju v skupnosti in izražanje kreativnosti (vprašanje št. 6). Na lestvici nikoli – redko – občasno – pogosto – vedno, so organizacije ocenjevale, v kakšni obliki poteka izobraževanje starejših odraslih (vprašanje št. 7), v katere programe organizacije vključujejo starejše (vprašanje št. 8), na kakšen način spodbujajo medgeneracijsko solidarnost (vprašanje št. 9), kako se starejši odrasli vedejo v procesu izobraževanja (vprašanje št. 10) in ali se kot organizacija pri izvajanju izobraževanj srečujejo s stereotipi (vprašanje št. 11). Zanimalo me je tudi s katerimi organizacijami oz. institucijami sodelujejo (odprto vprašanje št. 12) in na kakšne načine financirajo izobraževanja starejših odraslih (vprašanje št. 13). Pri 14. vprašanju so organizacije z ocenami od 1 (najvišja vrednost) do 10 (najnižja vrednost) ocenjevale, zakaj ima izobraževanje starejših odraslih dodano vrednost. Ocenjevali so trditve:

- ker se starejši družijo v prostočasnih dejavnostih,
- ker povečuje vpliv starejših v družbi,
- ker izboljšuje zdravje starejših,
- ker vzpostavlja mrežo socialne pomoči in opore,
- ker spodbuja medgeneracijsko sožitje,
- ker spodbuja prostovoljstvo,
- ker spodbuja integracijo starejših v družbo,
- ker povečuje kakovosti življenja v regiji,
- ker ozavešča o staranju in starosti,
- ker spodbuja razvoj in bogatenje lokalne skupnosti.

Za konec so organizacije odgovarjale še na vprašanje, ali se starejši odrasli izobražujejo manj, enako ali pogosteje kot prejšnja leta.

7.3.4 Opis vzorca

Vprašalnike je vrnilo 32 organizacij, vendar se od tega tri (iz občin Bohinj, Gorje in Tržič) ne ukvarjajo z izobraževanjem starejših odraslih, zato v raziskavi niso mogle sodelovati. Vzorec torej zajema le 29 organizacij.

Največ organizacij je iz občine Jesenice (24 %), Radovljica (21 %), Bled (14 %) in Tržič (14 %). (Tabela 7.2).

Tabela 7.2: Kraji organizacij

Kraj	Frekvenca	Odstotek
Bled	4	14%
Bohinj	2	7%
Dovje- Mojstrana	1	3%
Gorje	1	3%
Jesenice	7	24%
Kranjska Gora	1	3%
Radovljica	6	21%
Tržič	4	14%
Žirovnica	3	10%
Skupaj	29	100%

V raziskavi največji delež predstavljajo društva upokojencev (28 %), knjižnice (21 %) in zdravstveni domovi (14 %). (Tabela 7.3)

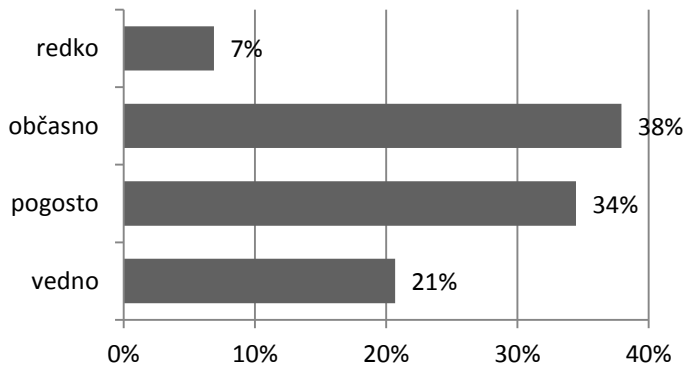
Tabela 7.3: Vrste organizacij

Organizacija	Frekvenca	Odstotek
Društvo upokojencev	8	28%
Knjižnica	6	21%
Zdravstveni dom	4	14%
Dom starejših	3	10%
Ljudska univerza	3	10%
Razvojna agencija, Info središče, Zavod za turizem in kulturo	3	10%
Muzej	2	7%
Skupaj	29	100%

7.3.5 Opisne statistike

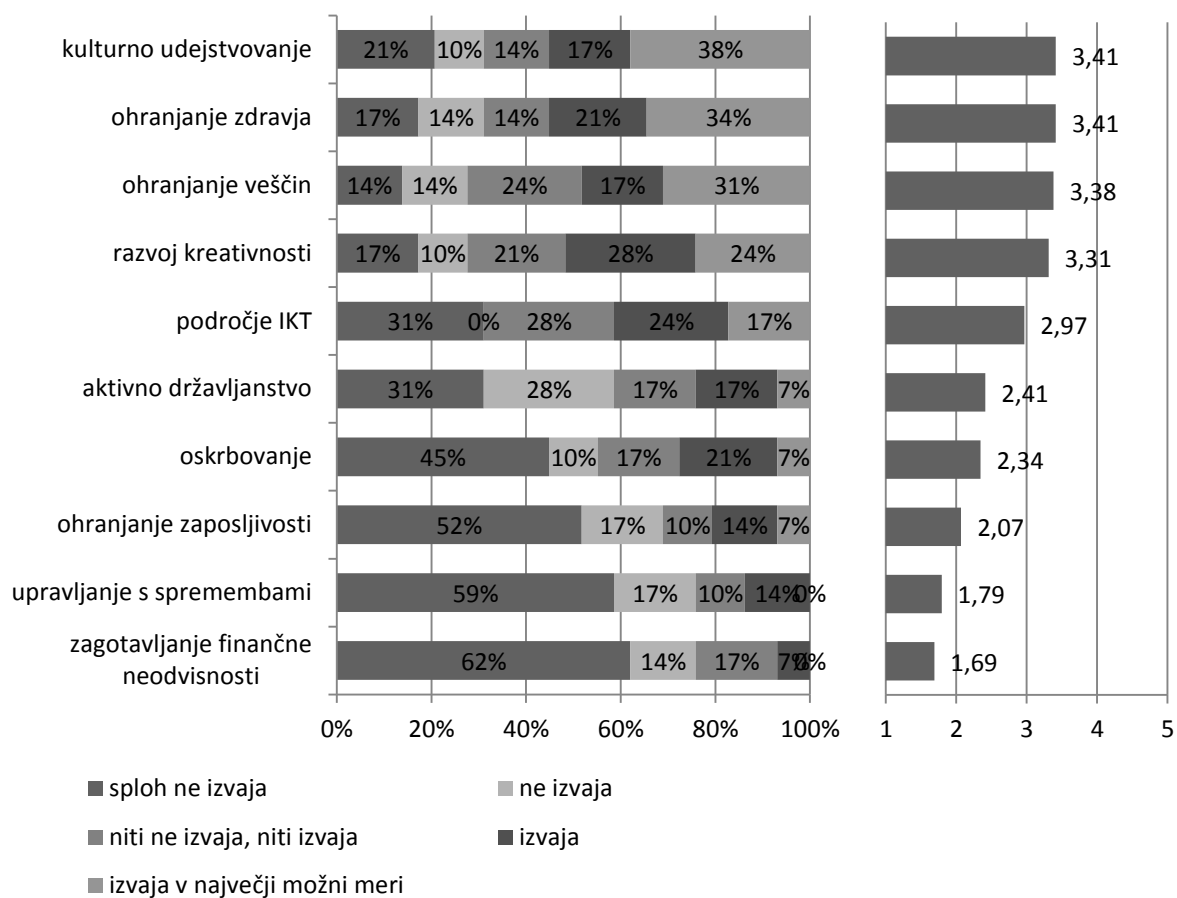
Največ organizacij izvaja izobraževanja namenjena starejšim odraslim *občasno* (38 %), sledijo pa tiste organizacije, ki taka izobraževanja izvajajo *pogosto* (34 %). (Slika 7.2) Na to vprašanje so sicer odgovarjale tudi tri organizacije, ki izobraževanja za starejše odrasle ne izvajajo nikoli, vendar sem jih že predhodno izločila iz analize, saj me v nadaljevanju zanimajo le organizacije, ki taka izobraževanja izvajajo.

Slika 7.2: Opredelitev organizacija za izvajanje izobraževanj za starejše

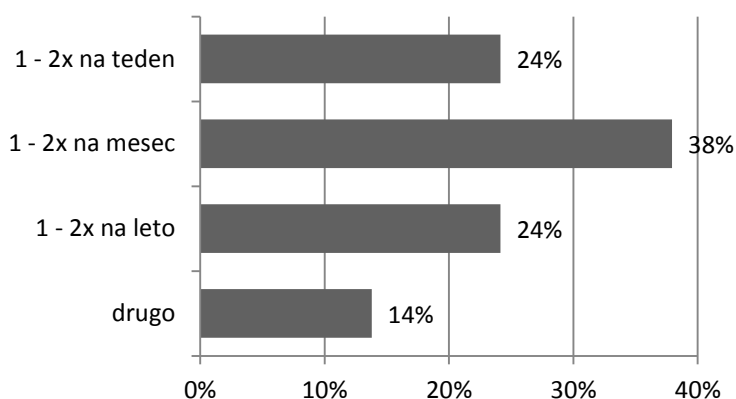
Organizacije v največji meri za starejše odrasle izvajajo izobraževanja iz področja kulturnega udejstvovanja (povprečna ocena 3.41), ohranjanja zdravja (ocena 3.41) in ohranjanja veščin (3.38). V najmanjši meri pa se izvajajo aktivnosti za zagotavljanje finančne neodvisnosti (1.69) in upravljanje s spremembami (1.79). (Slika 7.3).

Slika 7.3: Pogostost izvajanje izobraževanja starejših odraslih po področjih

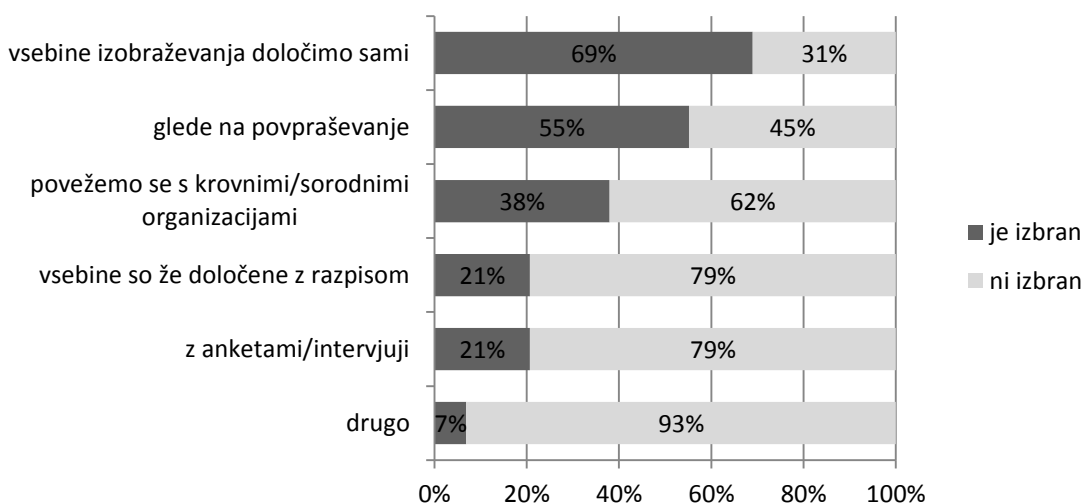
Največ organizacij izvaja izobraževanja za starejše odrasle 1 do 2 krat na mesec (38%), 24% organizacij pa izobraževanja izvaja 1 do 2 krat na teden ali 1 do 2x na leto. (Slika 7.4) Pod možnost »drugo« so organizacije navedle odgovore večkrat letno in vsakodnevnosti.

Slika 7.4: Pogostost izvajanja izobraževanja za starejše odrasle

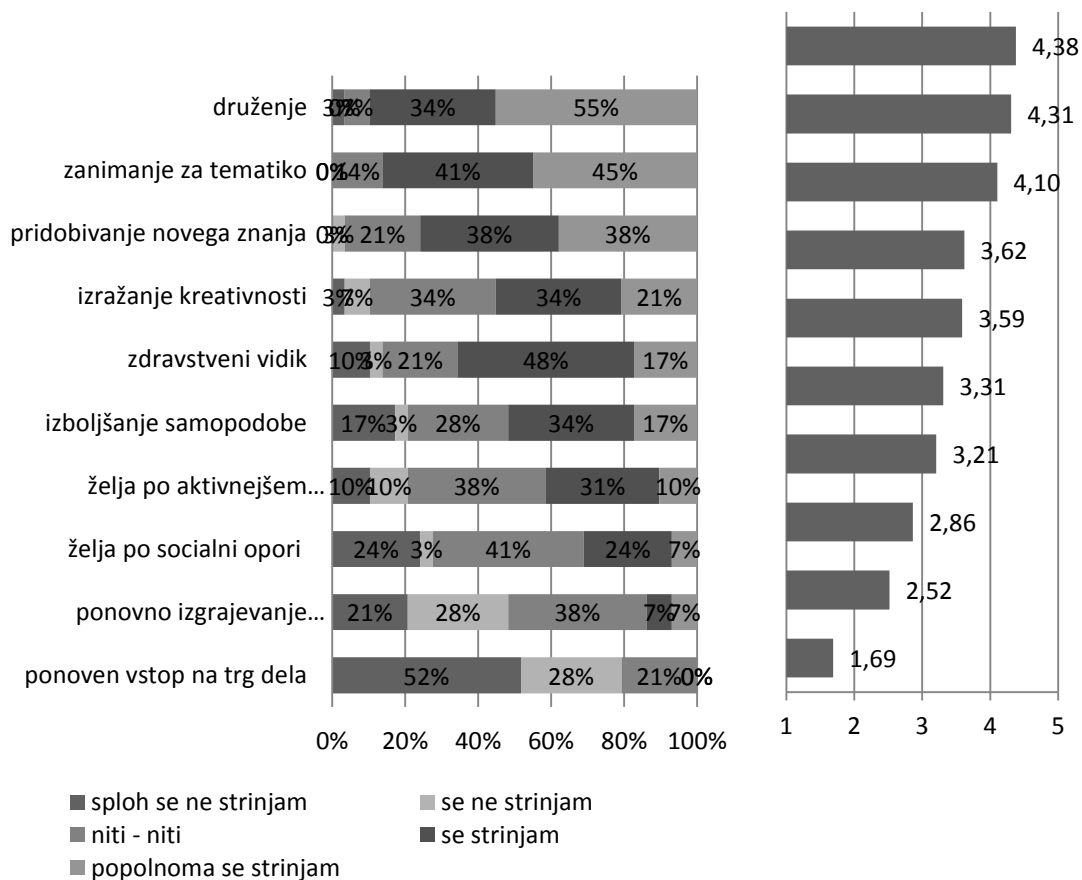
V organizacijah vsebine izobraževanj najpogosteje določijo sami (69 %), oziroma glede na povpraševanje (55 %). (Slika 7.5). Pod možnost »drugo« so organizacije navajale odgovor »sami opazujemo potrebe uporabnikov« oz. možnosti »drugo« niso podrobneje obrazložile.

Slika 7.5: Način ugotavljanja izobraževalnih potreb v organizacijah

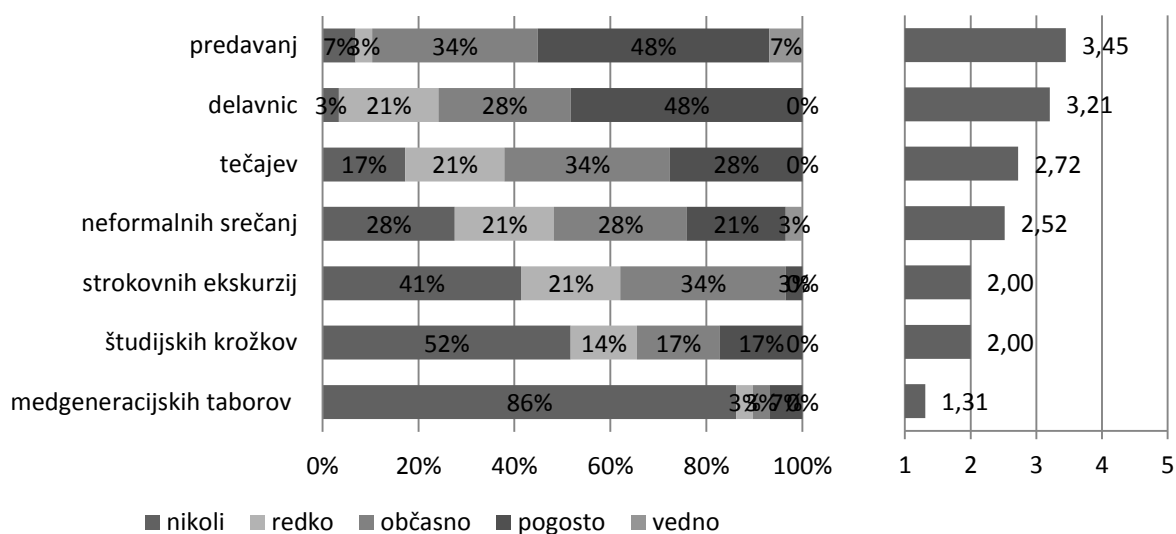
V organizacijah se najbolj strinjajo, da so motivi za izobraževanje pri starejših odraslih *druženje* (povprečna ocena 4.38), *zanimanje za tematiko* (4.31) in *pridobivanje novega znanja* (4.10). Najmanj pa se v organizacijah strinjajo, da motiv za izobraževanje predstavlja *ponoven vstop na trg dela* (1.69) in *ponovno izgrajevanje identitete* (2.52). (Slika 7.6).

Slika 7.6: Motivi za izobraževanje pri starejših odraslih

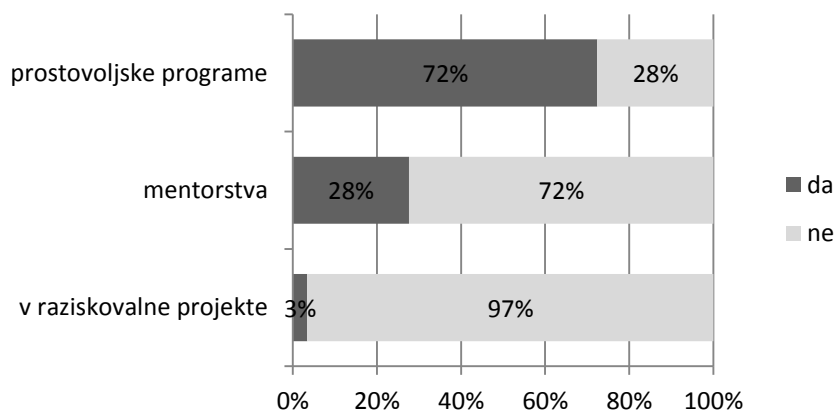
Izobraževanje starejših odraslih v organizacijah najpogosteje poteka v obliki *predavanj* (povprečna ocena 3.45) in *delavnic* (3.21), najredkeje pa v obliki medgeneracijskih taborov (1.31). (Slika 7.7).

Slika 7.7: Oblike izobraževanja starejših odraslih v organizacijah

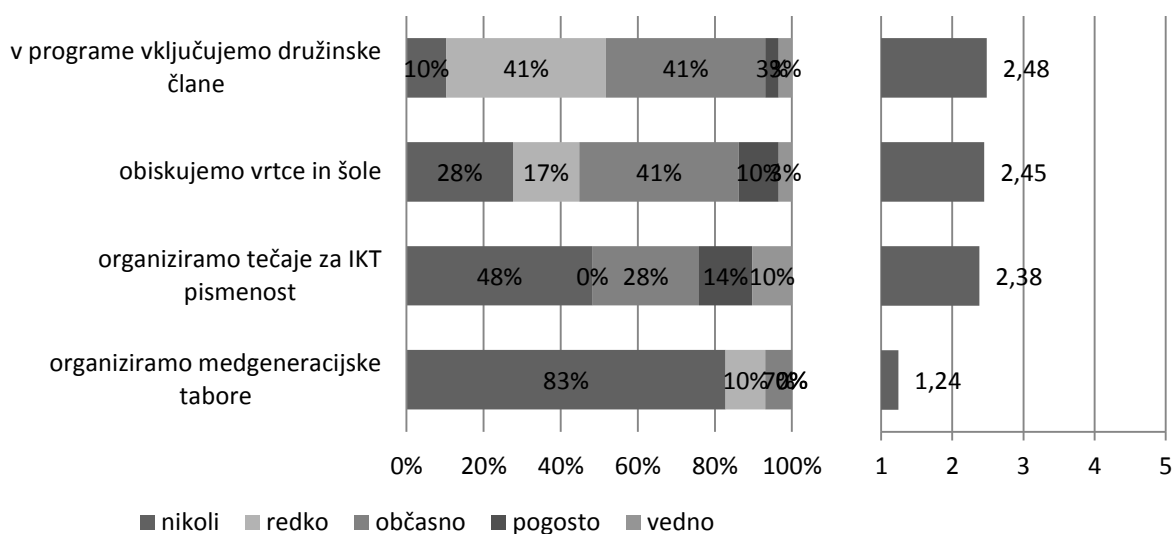
V največ organizacijah starejše odrasle vključujejo v *prostovoljske programe* (72 %). (Slika 7.8).

Slika 7.8: Programi izobraževanj, v katere so vključeni starejši odrasli

Organizacije medgeneracijsko solidarnost spodbujajo s tem, da v programe *vključujejo družinske člane* (povprečna ocena 2.48), *obiskujejo vrtce in šole* (2.45) in *organizirajo tečaje za IKT pismenost* (2.38). Najredkeje pa organizirajo medgeneracijske taborove (1.24). (Slika 7.9).

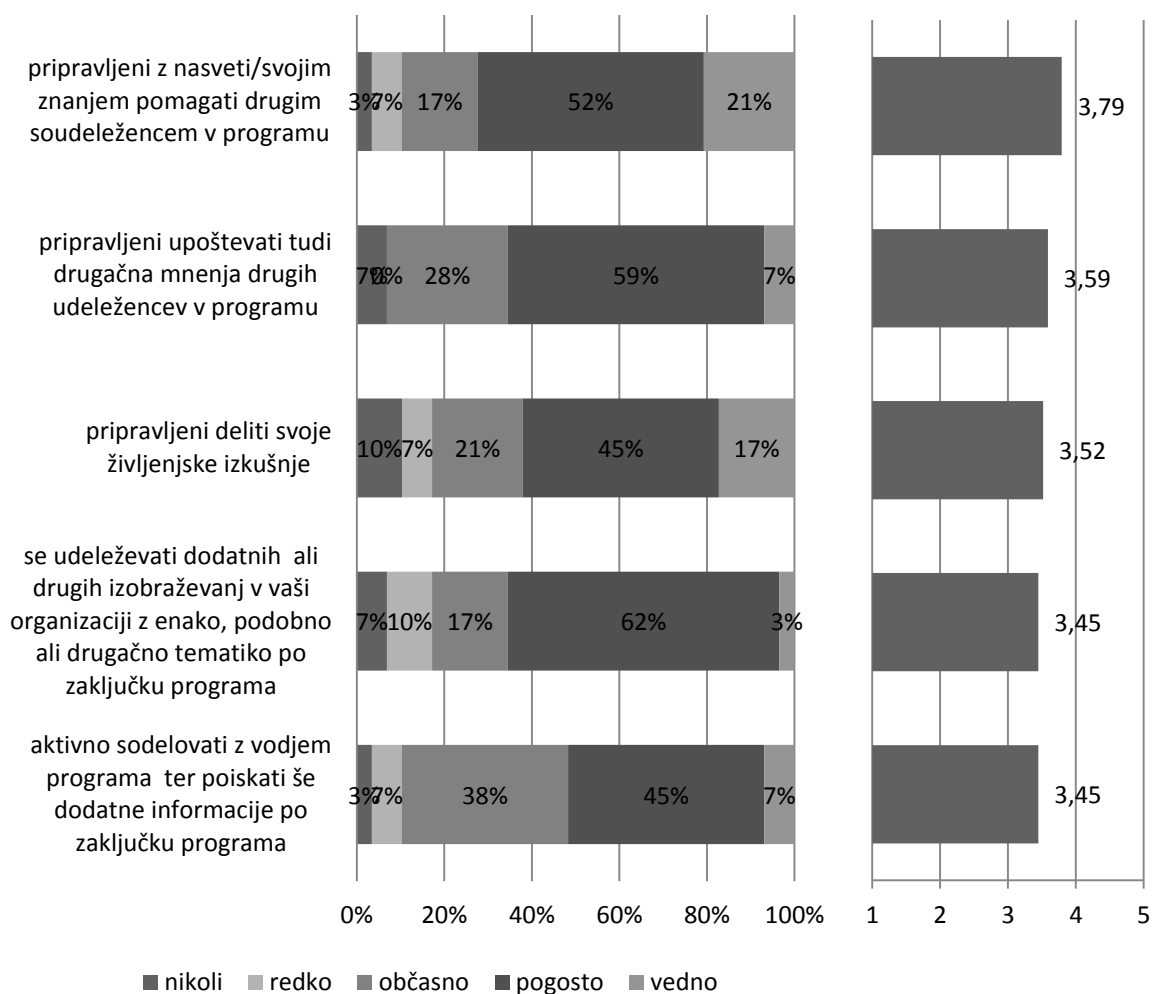
Slika 7.9: Programi, ki temeljijo na medgeneracijskem učenju

Po mnenju organizacij, so starejši odrasli v procesu izobraževanja pripravljeni z nasveti oz. svojim znanjem pomagati drugim soudeležencem v programu (3.79), pripravljeni upoštevati tudi drugačna mnenja drugih udeležencev (3.59) in pripravljeni deliti svoje življenjske izkušnje (3.52). (Slika 7.10).

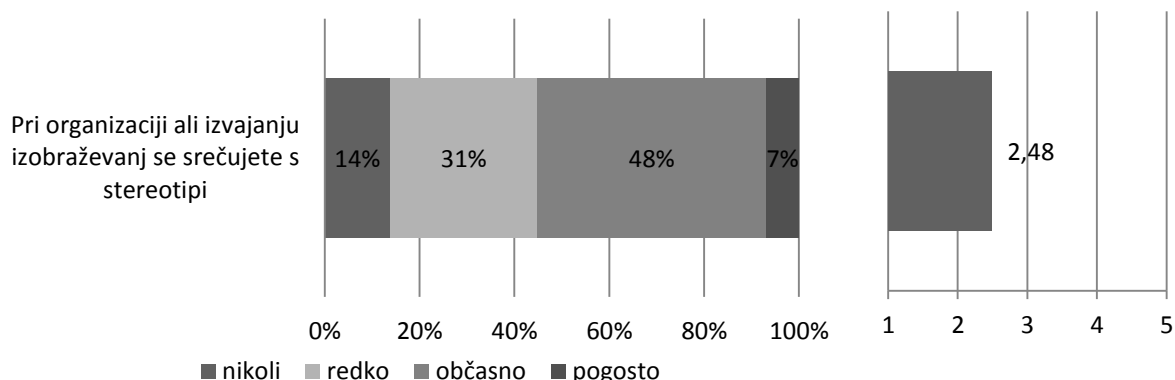

Slika 7.10: Delovanje starejših v procesu izobraževanja

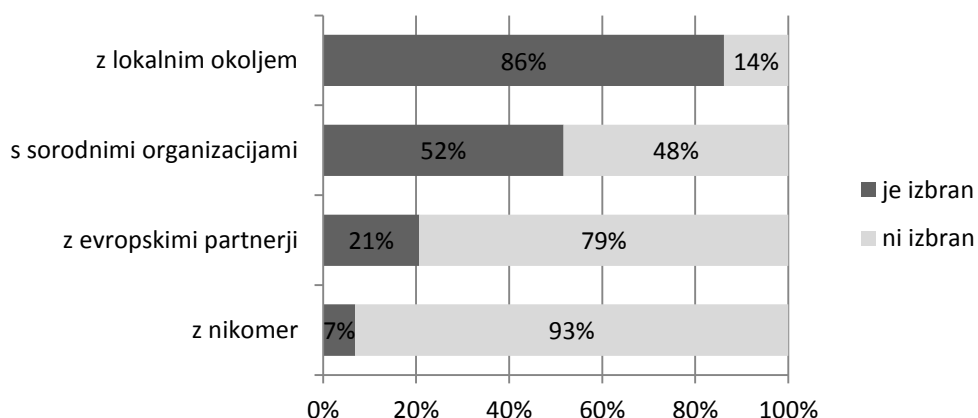
Največ organizacij (48 %) se pri organizaciji ali izvajanju izobraževanj srečuje s stereotipi *občasno*, 31 % pa *redko*. (Slika 7.11).

Slika 7.11: Stereotipi pri izvajanju izobraževanj

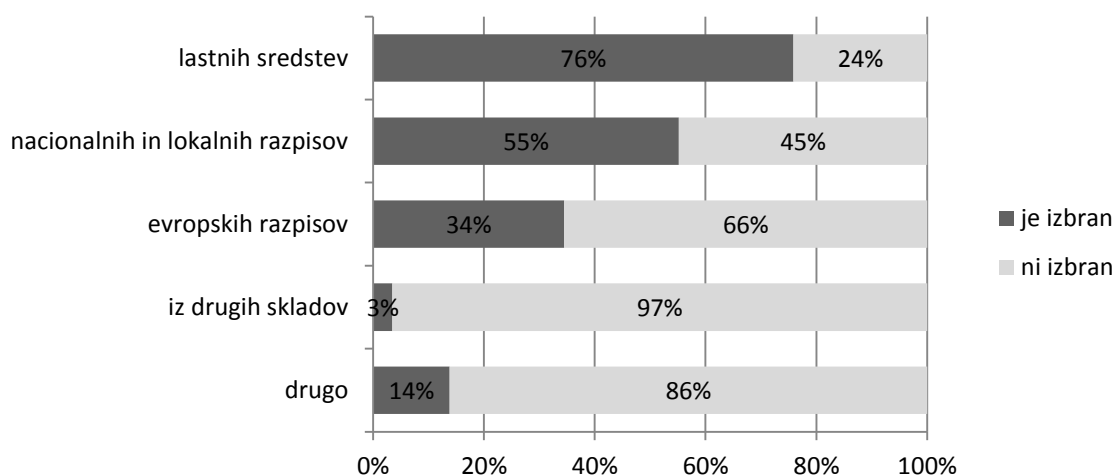
Največ organizacij pri izobraževanjih za starejše sodeluje z *lokalnim okoljem* (86 %) in s *sorodnimi organizacijami* (52 %). (Slika 7.12). Organizacije, ki sodelujejo z lokalnim okoljem, so pod sodelujoče institucije omenjale krajevne skupnosti, občine, domovi starejših občanov, Karitas, Rdeči križ Slovenije, policija, centri za socialno delo, društvo invalidov. Sorodne organizacije, s katerimi sodelujejo so društvo upokojencev Gorenjske, društvo za varstvo okolja, društvo diabetikov, pedagoška sekcija pri skupnosti muzejev, muzejsko društvo, gledališče, Visoka šola za zdravstvo.

Slika 7.12: Sodelovanje z drugimi deležniki pri organizaciji izobraževanj za starejše odrasle

Največ organizacij financira izobraževanja starejših iz *lastnih sredstev* (76 %) oz. iz *nacionalnih in lokalnih razpisov* (55 %). (Slika 7.13). Pod možnost »drugo« so organizacije navajale proračunska sredstva in prostovoljno delo.

Slika 7.13: *Financiranje programov za izobraževanje starejših odraslih*

Organizacije so deset trditvev o dodani vrednosti izobraževanja starejših odraslih ocenjevale z ocenami od 1 do 10, pri čemer je 1 predstavljal najvišjo, 10 pa najnižjo oceno. Za potrebe analize sem lestvico odgovorov obrnila tako, da 1 predstavlja najnižjo, 10 pa najvišjo oceno. Torej višja povprečna ocena tudi dejansko predstavlja višjo oceno.

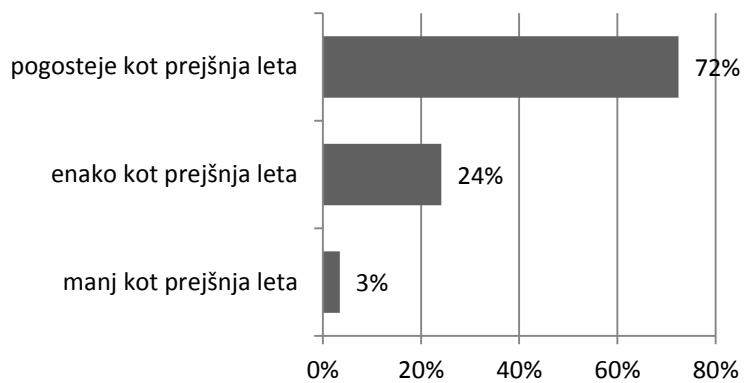
Po mnenju organizacij ima izobraževanje starejših odraslih najvišjo dodano vrednost zaradi *povečevanja kakovosti življenja v regiji (6.90)*, ker *spodbuja integracijo starejših v družbo (6.48)*, *izboljšuje zdravje starejših (5.59)* in *povečuje vpliv starejših v družbi (5.52)*. Najnižjo povprečno oceno pa so organizacije namenile trditvi, da ima izobraževanje dodano vrednost, ker *spodbuja razvoj in bogatenje lokalne skupnosti (4.28)*. (Slika 7.14).

Slika 7.14: *Dodana vrednost izobraževanja starejših odraslih*

Večina organizacij (72 %) meni, da se starejši odrasli izobražujejo *pogosteje* kot prejšnja leta. (Slika 7.15) Kljub možnosti, organizacije svojih odgovorov niso utemeljevale.

Slika 7.15: Pogostost izobraževanja starejših glede na prejšnja leta

7.3.6 Preverjanje hipotez

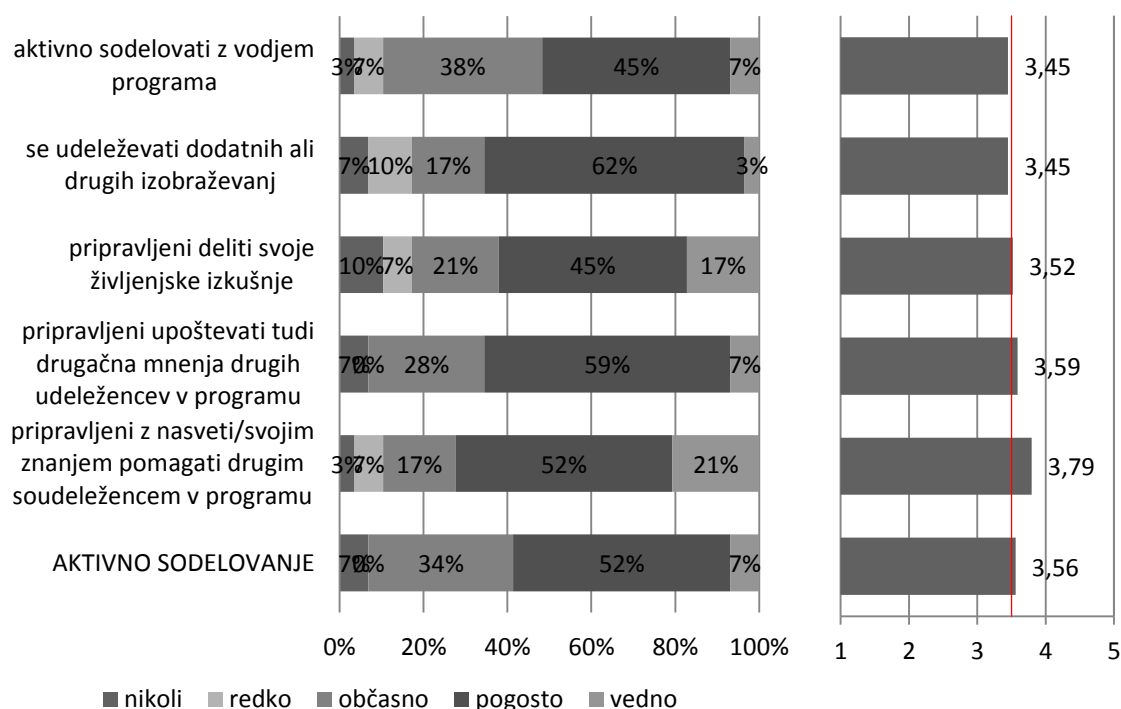
1. Starejši odrasli pogosto aktivno sodelujejo v procesu izobraževanja. *

Hipotezo sem preverjala s pomočjo vprašanja 10 in t-testa za en vzorec. Najprej sem oblikovala novo spremenljivko »aktivno sodelovanje« tako, da sem seštela ocene vseh podvprašanj in izračunala povprečno oceno:

$$\text{aktivno sodelovanje} = (10_1 + 10_2 + 10_3 + 10_4 + 10_5)/5$$

Tudi pri novi spremenljivki sem upoštevala enake ocene kot pri originalnih spremenljivkah, torej 1 = nikoli, 2 = občasno, 3 = redko, 4 = pogosto, 5 = vedno. Kot aktivno sodelovanje sem definirala sodelovanje, ki ima povprečno oceno višjo ali enako 3.5, torej je ocenjeno kot »pogosto« ali »vedno«. Povprečna vrednost spremenljivke »aktivno sodelovanje« je 3.56, torej drži, da starejši odrasli pri izobraževanju pogosto aktivno sodelujejo. (Slika 7.16).

Slika 7.16: Aktivno sodelovanje starejših odraslih pri izobraževanju

Ali je povprečna vrednost res statistično značilno različna od 3.5 in torej lahko potrdim hipotezo, sem preverjala s pomočjo t testa za en vzorec. Izkazalo se je, da vrednost t-testa ni statistično značilna ($\alpha > 0.05$), torej **hipotezo zavrnem**.

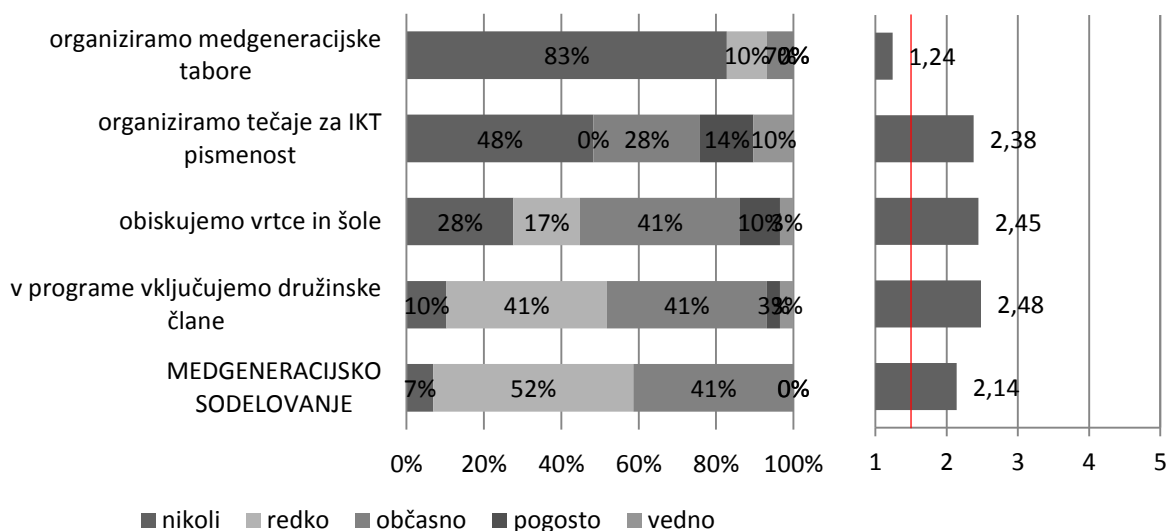
2. Izobraževanje za starejše odrasle pogosto temelji na dejavnosti, ki vključuje medgeneracijsko sodelovanje. ✓

Hipotezo sem preverjala s pomočjo 9. vprašanja in t-testa za en vzorec. Oblikovala sem novo spremenljivko »medgeneracijsko sodelovanje«:

$$\text{medgeneracijsko sodelovanje} = (9_1 + 9_2 + 9_3 + 9_4)/4$$

Da bi potrdila hipotezo sem preverjala, ali je povprečna vrednost spremenljivk pri vprašanju 9 (torej vrednost spremenljivke »medgeneracijsko sodelovanje«) različna od 1.5. Izkazalo se je, da je vrednost nove spremenljivke 2.14, torej organizacije res pogosteje izvajajo dejavnosti, ki temeljijo na medgeneracijskem sodelovanju. (Slika 7.17).

Slika 7.17: Medgeneracijsko sodelovanje

Da bi potrdila ali ovrgla hipotezo sem opravila še t-test za en vzorec. Vrednost t-testa je 6.398 in je statistično značilen ($\alpha < 0.05$), torej drži, da je povprečna vrednost spremenljivke statistično značilno različna od 1.5. Ker sem že prej ugotovila, da je povprečna vrednost 2.14, lahko **hipotezo potrdim**.

3. Pomemben motiv za sodelovanje starejših odraslih v izobraževanju je druženje. ✓

Hipotezo sem preverjala s t-testom za en vzorec in sicer vprašanje 6 in njegovo 1. trditev (»druženje«). Zanimalo me je, ali je povprečna ocena strinjanja za to trditev različna (večja ali enaka) 3.5 (se strinjajo oz. se popolnoma strinjajo).

Organizacije se s trditvijo, da druženje predstavlja motiv za izobraževanje starejših odraslih v povprečju strinjajo z oceno 4.38 (na lestvici od 1 do 5). T-test je statistično značilen (njegova vrednost je 5.244, $\alpha < 0.05$), torej lahko trdim, da je povprečna ocena različna od 3.5. Že predhodno sem ugotovila, da je povprečna vrednost 4.38, torej lahko **hipotezo potrdim**.

4. Pri organizaciji izobraževanj za starejše odrasle se deležniki vsaj občasno srečujejo s stereotipi. ✖

Hipotezo sem preverjala s pomočjo vprašanja 11 in t-testa za en vzorec in sicer, ali je povprečna vrednost te spremenljivke različna (večja ali enaka) 2.5. V kolikor je povprečna vrednost večja od 2.5 to pomeni, da se organizacije s stereotipi srečujejo občasno, pogosto ali vedno. Že s povprečno oceno na vzorcu (2.48) sem ugotovila, da hipoteze ne morem potrditi, s t-testom pa sem ugotovila (vrednost t-testa je -0.112, $\alpha > 0.05$), da razlike med primerjanima ocenama niso statistično značilno različne. **Hipotezo torej zavrnem.**

5. Izobraževanje starejših odraslih je pomemben dejavnik razvoja in bogati lokalno skupnost. ✖

Tudi zadnjo hipotezo sem preverjala s t-testom za en vzorec in vprašanjem 14 – trditvev 10 »spodbuja razvoj in bogatenje lokalne skupnosti«. Preverjala sem, ali je povprečna ocena te trditve različna (višja ali enaka) 5.5 in ali sodi v polovico pomembnejših trditvev. T-test je sicer statistično značilen (vrednost t-testa je -2.190, $\alpha < 0.05$), kar pomeni, da se primerjana in dejanska povprečna vrednost res razlikujejo. Vendar ker je povprečna ocena te spremenljivke 4.28, jo organizacije očitno ne uvrščajo med pomembnejše dejavnike izobraževanja. **Hipotezo zavrnem.**

6. Izvajalci izobraževanja so trditvev, da izobraževanje starejših odraslih povečuje kakovost življenja v regiji uvrstile med polovico pomembnejših trditvev. ✓

Hipotezo sem preverjala s t-testom za en vzorec in vprašanjem 14 (trditvev 8 »povečuje kakovost življenja v regiji«). Zanimalo me je, ali je povprečna ocena te trditve različna (višja ali enaka) 5.5 in ali sodi v polovico pomembnejših trditvev. Organizacije so v povprečju tej trditvi pripisale oceno 6.9. Vrednost t-testa je 2.534 in je statistično značilen ($\alpha < 0.05$), torej drži, da sta primerjani vrednosti različni. Organizacije vpliv izobraževanja starejših na kakovost življenja v regiji uvrščajo med pomembnejše »posledice« izobraževanja starejših odraslih, zato lahko **hipotezo potrdim.**

7.3.7 Sklepne ugotovitve odnosa deležnikov do izobraževanja starejših odraslih

Organizacije, ki so sodelovale v raziskavi, programe izobraževanja za starejše odrasle izvajajo občasno (38 %) ali pogosto (34 %), največkrat na temo kulturnega udejstvovanja, ohranjanja zdravja in ohranjanja veščin (jezikovno znanje, krepitev spomina, retoričnih in rokodelskih veščin). Izobraževanja potekajo 1 – 2x na mesec (38 %) ali 1 – 2x tedensko (24 %) oz. 1 – 2x letno (24 %), najpogosteje v obliki predavanj in delavnic. Starejši odrasli se za izobraževanja odločajo zaradi druženja, zanimanja za razpisano tematiko in pridobivanja novih znanj. Ti starejši v procesu izobraževanja aktivno sodelujejo, saj so pripravljeni s svojim znanjem pomagati soudeležencem, upoštevajo drugačna mnenja soudeležencev in delijo svoje življenjske izkušnje. Izobraževalne programe organizacije najpogosteje določijo same, največkrat pa so starejši vključeni v prostovoljske programe. Programi, ki temeljijo na

medgeneracijskem učenju pa vključujejo v izobraževalni proces družinske člane ter otroke iz lokalnih vrtcev in šol. Tudi sicer organizacije najpogosteje sodelujejo z lokalnim okoljem (86 %) in s sorodnimi organizacijami (52 %), izobraževanja pa financirajo iz lastnih sredstev oz. iz nacionalnih in lokalnih razpisov. Občasno se pri izvajanju izobraževanj srečujejo tudi s stereotipi. Izobraževanje starejših odraslih ima dodano vrednost predvsem ker povečuje kakovost življenja v regiji, spodbuja integracijo starejših v družbo, izboljšuje njihovo zdravje in povečuje vpliv starejših v družbi.

V nalogi sem preverjala šest hipotez. Prva hipoteza je bila, da starejši odrasli v procesu izobraževanja aktivno sodelujejo, vendar sem jo zavrnila. Zavrnila sem tudi četrto hipotezo, ki se je glasila »Pri organizaciji izobraževanj za starejše odrasle se deležniki vsaj občasno srečujejo s stereotipi.« Peta hipoteza je bila, da je »Izobraževanje starejših odraslih pomemben dejavnik razvoja in bogati lokalno skupnost.« Tudi to hipotezo sem zavrnila. Potrdila pa sem drugo hipotezo in sicer drži, da izobraževanje za starejše odrasle pogosto temelji na dejavnosti, ki vključuje medgeneracijsko sodelovanje. Potrdila sem tudi tretjo hipotezo – organizacije se strinjajo, da druženje predstavlja pomemben motiv za sodelovanje starejših odraslih v izobraževanju. Prav tako pa drži tudi hipoteza, ki pravi, da je »izobraževanje starejših odraslih možno definirati kot dejavnik povečevanja kakovosti življenja v zgornje gorenjski regiji«. Organizacije so to trditev uvrstile med pomembnejše trditve.

III. SKLEPNI DEL

8 SKLEPNE UGOTOVITVE

Prehod iz moderne v postmoderno družbo, družbo velikih tehnoloških dosežkov in hitrega življenjskega tempa, zahteva od posameznika neprestane prilagoditve. Slednje dosežemo tako, da se nenehno učimo, ob tem pa si težko predstavljamo, da bi bile velike družbene skupine (V Sloveniji je bilo v l. 2011 341.192 starejših od 65 let), izključene iz tega procesa.

Izobraževanje starejših pa ne pomeni le prenašanja znanja na starejše odrasle, temveč je okvir za tovrstno izobraževanje bistveno širši in je povezan z uporabo dialoga, komunikacije, medgeneracijskega sodelovanja in socialnega učenja. Iz tega razloga je pomembno, da se izobraževanje starejših umesti v javni, zasebni in nevladni sektor, ter da se podpora temu procesu poišče tako na ravni države v obliki sistemskih rešitev, kot tudi na ravni lokalne skupnosti, kjer se lahko odvijajo različne oblike skupnostnega učenja, ter ne nazadnje v družini, ki prva ustvarja pogoje za medgeneracijsko učenje.

Model izobraževanja starejših odraslih na lokalni ravni v občinah Zgornje Gorenjske je zato predstavljen večplastno, naslanja se na teoretična izhodišča, na koncept umestitve izobraževanja starejših v družbeni kontekst ter na empirično raziskavo.

Teoretična izhodišča modela se naslanjajo na kritično pretehtane koncepte - teorijo staranja in preučujejo staranje tako z vidika posameznika, kot z vidika populacije. Proces staranja posameznika je namreč enosmeren proces in v tem kontekstu je izobraževanje starejšega posameznika pogojeno z življenjskimi spremembami, novimi družbenimi vlogami in okoljem, ki ga definira. Staranje populacije pa je reverzibilen proces, ki terja sistemske rešitve – ena izmed njih je koncept dejavnega staranja, ki pa se lahko udejanja le s sistematičnim izobraževanjem starejše populacije. Nadaljevanje teoretičnega dela je konceptualno usmerjeno in zajema tri vidike izobraževanja: psihološki vidik, kamor spadajo motivacija za izobraževanje, ovire in spodbude za izobraževanje, področje družbene umeščenosti izobraževanja starejših, kjer je izobraževanje razpeto med državo ter lokalno skupnost in civilno družbo, pri čemer je odnos med slednjimi opredeljen z vrednostjo socialnega kapitala in vključuje tudi podpora okolja. Model zajema tudi pravne podlage – to so strateški dokumenti, ki smo jih sprejeli v slovenskem prostoru, skladno z evropskimi usmeritvami. Upoštevane so predvsem nacionalne pravne podlage, čeprav je bilo iz empirične raziskave ugotovljeno, da obstajajo tudi na lokalni ravni ustrezne strateške usmeritve, predvsem v obliki strateških razvojnih načrtov. Teoretični del sem zaokročila s primeri dobre prakse zgornje gorenjskih občin, ki kažejo na to, da se starejše lahko motivira z dobro pripravljenimi projekti, ki poudarjajo skupnost in skupnostno učenje.

Empirična raziskava je podprta s tehniko zbiranja podatkov z odprtimi vprašanji, ki sem jih pridobila s strani štirih predstavnikov lokalnih skupnosti, ter enega delno strukturiranega intervjuja, ter z izvedbo raziskave med deležniki izobraževanja starejših odraslih, ki je bila podprta z anketnim vprašalnikom. Izsledke empirične raziskave odnosa lokalnih skupnosti do

izobraževanja starejših odraslih lahko v celoti strnem, in sicer sem na podlagi postavljenih hipotez prišla do zaključkov, ki jih navajam v nadaljevanju.

Zgornje gorenjske občine imajo v večini pozitivno stališče do izobraževanja starejših odraslih, saj se strinjajo, da izobraževanje starejših ohranja oz. povečuje zaposljivost v občini, izboljšuje kvaliteto življenja in sobivanja ter vpliva na sodelovanje starejših pri odločanju ali soodločanju v lokalnih zadevah. Iz tega razloga, so predstavniki občin izpostavili pomembnost zviševanja izobrazbene ravni starejših občanov, spodbujanje razvoja znanj in spretnosti ter aktivno vključevanje starejših v družbo. Pomemben poudarek občine namenjajo medgeneracijskim programom, le te ima večina tudi zapisane v strateško razvojnih načrtih, medtem ko so organizacije največkrat izvajajo programe na temo kulturnega udejstvovanja, ohranjanja zdravja in ohranjanja drugih veščin (jezikovno znanje, krepitev spomina, retoričnih in rokodelskih veščin). Starejši se za izobraževanje odločajo zaradi druženja, zanimanja za tematiko in pridobivanja novih znanj, največkrat pa so vključeni v prostovoljske programe. Večina občin ima področje starejših vključeno v svoje strateške načrte, vendar največkrat pomanjkljivo, brez obrazložitvev ali zadanih ciljev in ukrepov, zato lahko trdim, da je področje na lokalni, kot tudi regionalni ravni sicer sistemsko urejeno, vendar preohlapno. Iz slednjega bi lahko sklepala, da so oblikovalci javnih politik vsaj o prednostih izobraževanja starejših nezadostno obveščeni. Na drugi strani pa drugi deležniki prepoznavajo dodano vrednost izobraževanja starejših odraslih in jo vidijo predvsem v povečevanju kakovosti življenja v regiji, v spodbujanju integracije starejših v družbo, v izboljševanju njihovega zdravja in v povečanju vpliva, ki ga imajo starejši v družbi.

Večina občin finančno podpira projekte preko javnih razpisov, ena izmed občin je proračunska sredstva, zaradi velikega interesa po vključevanju starejših v izobraževanje, še povečala, enako odgovarjajo organizacije, ki izobraževanja financirajo iz lastnih sredstev (proračun) oz. sredstva črpajo iz nacionalnih in lokalnih razpisov.

Rezultati druge raziskave, ki je preučevala odnos deležnikov do izobraževanja starejših odraslih kažejo še na to, da organizacije, ki so sodelovale v raziskavi, izobraževanja za starejše odrasle izvajajo občasno, tudi pogosto. Izobraževanja potekajo enkrat do dvakrat na mesec, najpogosteje v obliki predavanj in delavnic. Ti starejši v procesu izobraževanja aktivno sodelujejo, saj so pripravljeni s svojim znanjem pomagati soudeležencem, upoštevajo drugačna mnenja soudeležencev in delijo svoje življenjske izkušnje. Izobraževalne programe organizacije najpogosteje določijo same. Programi, ki temeljijo na medgeneracijskem učenju pa vključujejo v izobraževalni proces predvsem družinske člane ter otroke iz lokalnih vrtcev in šol. Tudi sicer organizacije najpogosteje sodelujejo z lokalnim okoljem. Pri izvajanju izobraževanj se srečujejo tudi s stereotipi, kar bi lahko opredelili kot oviro pri izobraževanju.

Predstavljeni model izobraževanja starejših odraslih v zgornje gorenjskih občinah (glej Sliko 8.1) bi lahko:

- *spodbudil premislek o tem, kako so organizirane možnosti za izobraževanje starejših odrasli v zgornje gorenjski regiji in predstavil podlago za razširitev obstoječih možnosti ter za povezovanje deležnikov;*

Ovira: oddaljenost kraja izobraževanja od kraja bivanja; v občinah, kjer ni izgrajenega mestnega ali vaškega središča ali v občinah, kjer je razmeroma nizka poseljenost je to lahko ovira. Določene občine tudi ne razpolagajo z ustreznimi prostori, kjer bi se izobraževanje lahko odvijalo.

- *spodbudil razvoj drugih področij, ki se dotikajo problematike starejših, predvsem možnosti za sodelovanje pri oblikovanju javnih politik, v lokalnih skupnostih;*

Ovira: premajhna informiranost občanov v določenih občinah in seznanjenost s strateškimi razvojnimi usmeritvami.

- *razširil možnosti za izobraževanje starejših pri deležnikih in spodbudil premislek o uvedbi dodatnih (drugačnih) programov, vsebin in konceptov;*

Ovira: premajhen izbor vsebin; izvajalci izobraževanj bi lahko posegli tudi po drugačnih programih, ki so usmerjeni v aktivno državljanstvo, upravljanje s spremembami, finančno načrtovanje ipd.

- *spodbudil premislek o starosti in staranju in ovrgele stereotipe, ki veljajo za to starostno obdobje, tudi v povezavi z izobraževanjem;*

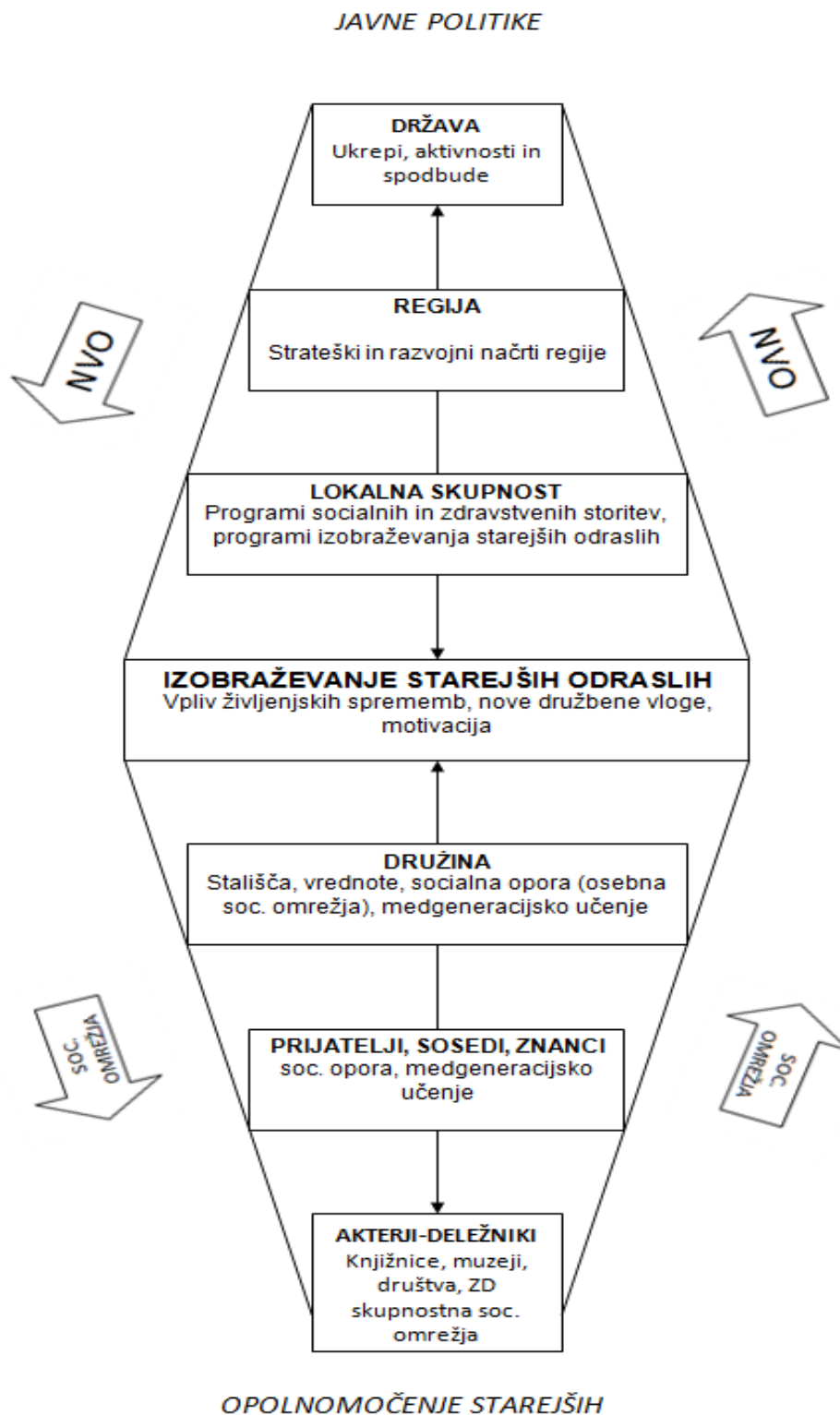
Ovira: predsodki so dokaj trdno zasidrani v družbi; naloga starejših je, da s svojim delovanjem in aktivnim poseganjem v družbo te predsodke ovržejo.

- *okrepil zavedanje, da so izobraženi starejši prebivalci regije pomemben dejavnik njenega razvoja, ki se rezultira v povečevanju kakovosti življenja na tem področju;*

Ovira: preohlapna opredelitev pomena starejših v regijskem razvojnem načrtu.

Preučevanje pestrosti starejših ter njihovo vključevanje v izobraževanje je pomembno tudi za druge obrobne družbene skupine, ki so slabo vključene v družbo in za katere možnosti za izobraževanje niso dovolj in ustrezno razvite.

Slika 8.1: Model izobraževanja starejših odraslih

8.1 Predlagani ukrepi za izboljšanje področja

Z raziskavo sem ugotovila, da je področje izobraževanja starejših v zgornje gorenjski regiji razmeroma dobro urejeno, vendar je kljub temu potrebno poudariti, da se uporabniki, pa tudi izvajalci in lokalne skupnosti, srečujejo z različnimi ovirami. V tem premisleku ugotavljam, da je lahko izobraževanje starejših uspešno in kvalitetno le, če deležniki poznajo in upoštevajo dejanske potrebe in interese posameznikov in skupnosti. V tem kontekstu je pomembno, da starejši pridobijo več moči in nadzora nad oblikovanjem in izvajanjem programov, po katerih se izobražujejo. Premalo je tudi povezav z evropskimi partnerji, zaradi bližine tromeje, bi to prednost vsekakor veljalo izkoristiti.

Nujno je, da se oblikovalci politik in deležniki - oblikovalci programov izobraževanja začnejo zavedati pomembnosti komponente povezovanja in aktiviranja v skupnost, kajti prav iniciativa skupnosti daje učenju smisel in učečim zadovoljstvo in obratno, skozi skupnostno učenje in izobraževanje se krepita komponenta solidarnosti, opore in vzajemne pomoči. Skupnosti, v katerih je prisotno zaupanje, vzajemnost in močna socialna omrežja, lahko na osnovi kolektivnega učenja, sodelovanja in skupnega reševanja problemov, večajo kakovost življenja vseh starostnih skupin svojega prebivalstva (Kump in Jelenc Krašovec 2010, 8).

Kot motiv za izobraževanje, organizacije pogosto zanemarjajo možnost ponovnega vstopa starejših na trg dela, kljub temu, da spremembe na družbeno političnem področju, kažejo na to, da bodo tovrstni programi aktualnejši kot kdaj koli prej.

Ukrepi, ki bi jih lokalne skupnosti morale upoštevati v razvojnem načrtu regije:

1. Sistematično vključiti področje izobraževanja starejših v razvojno-strateške načrte občin in pripraviti akcijske načrte za uresničitev zadanih ciljev;
2. Spodbujati ponoven vstop na trg dela z različnimi subvencijami za delodajalce (aktivneje podpreti dejavnosti Zavoda za zaposlovanje);
3. Krepiti partnerstvo javnih, zasebnih in nevladnih organizacij pri promociji in izvajanju izobraževalnih vsebin za starejše odrasle;
4. Spodbujati družbeno vključenost starejših ter aktiven in zdrav načina življenja in poskrbeti za boljšo informiranost starejših o možnostih, predvsem pa prednostih izobraževanja, preko javnih medijskih kampanj;
5. Izdatneje podpreti uspešne deležnike s področja izobraževanja starejših odraslih, zagotoviti njihovo organizacijsko in kadrovsko stabilnost;
6. Podpreti nastajanje kakršne koli institucionalne oblike, ki bi združevala skrb za starejše z možnostjo aktivnega izobraževanja (medgeneracijski centri, dnevni centri aktivnosti);
7. Zagotoviti prostore za izvajanje dejavnosti.

Ukrepi, ki bi jih izvajalci morali upoštevati pri načrtovanju izobraževanja starejših:

1. Poskrbeti za ustrezno izobraževanje o starosti in staranju ter principih sodobnih praks s področja andragogike in gerontogogike, tistih izvajalcev, ki se ukvarjajo s področjem izobraževanja starejših odraslih, ter vzpostaviti nadzor nad izvajalci programov v smislu izobrazbe in poznavanja področja;
2. Podpreti uvajanje novih programov za starejše ter soudeležbo starejših pri njihovem oblikovanju;
3. Spodbujati večjo povezanost med posameznimi deležniki ter med deležniki ter ostalimi izobraževalnimi institucijami;
4. Spodbujati svetovanja s področja upravljanja z življenjskimi spremembami, svetovanja za dejavno starost ter svetovanja s področja oskrbovanja ter upravljanja s financami;
5. Krepiti programe medgeneracijskega povezovanja in razširjati krog udeležencev;
6. Podpreti prostovoljsko mrežo in mrežo mentorjev.

8.2 Zaključno razmišljanje

Starejši so bili dolga leta družbeno nedejavna skupina, v katerih politična elita ni našla pravega sogovornika, širša okolica pa jih je dojemala kot homogeno skupino ter jih vrednotila skozi prizmo stereotipov. Ti časi so minili, kajti starejši postajajo vse bolj izobraženi, hkrati pa nas demografske spremembe silijo v čim dejavnejše preživljanje tretjega življenjskega obdobja. Da bi starejšim približali koncept dejavnega staranja, je potrebno spremeniti zastarele vzorce delovanja in jih nasloniti na znanstveno podprto poznavanje skupin starejših, vzpostaviti institucije, ki bodo z ustreznimi – starejšim prilagojenimi programi, usmerjale njihove aktivnosti, hkrati pa vzpostaviti za to primerno okolje, ki bo zmožno nuditi starejšim oporo in pomoč, kadar bodo le-to potrebovali.

S pomočjo teoretičnega in praktičnega raziskovanja sem ovrgla mite o izobraževalni nedejavnosti starejših. Starejši naj bodo enakovreden del družbe, ki se nenehno spreminja ter v luči teh sprememb nujno potrebuje družbeni konsenz. Potrebno se je tudi zavedati, da so starejši nujen člen pri zagotavljanju družbene kohezije na vseh ravneh, tako v družini, kot v lokalni skupnosti in državi.

Da bodo starejši še naprej lahko aktivno ohranjali to svojo vlogo, jim je potrebno zagotoviti dostop do izobraževanja, ki bo temeljil na ustreznih sistemskih rešitvah in spodbudah. Izobraževanje pa je potrebno zagotoviti tudi oblikovalcem politik, odločevalcem in izvajalcem programov, kajti le tako lahko celovito pristopimo in obravnavamo vprašanje starosti in staranja.

9 LITERATURA

1. AGE, evropska platforma za starejše. Dostopno prek: <http://www.age-platform.eu/en> (25. avgust 2012).
2. Andragoški center Slovenije. Dostopno prek: <http://www.acs.si/> (25. avgust 2012).
3. Beatty, Paulette T. in Mary Alice Wolf. 1996. *Connecting with older adults: educational responses and approaches*. Malabar (Florida): Krieger.
4. Bogataj, Nevenka in Dušana Findeisen. 2008. *Celostni model izobraževanja starejših odraslih v Sloveniji: upoštevajoč družbene temelje in vlogo izobraževanja odraslih, značilnosti starejših odraslih in primere dobre prakse: poročilo raziskovalno razvojne naloge*. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
5. Bond, John, Peter Coleman in Sheila Peace, ur. 1993. *Ageing in society: an introduction to social gerontology*. London: Thousand Oaks, New Delhi: Sage.
6. Boh, Katja, Vojko Antončič in Maja Vouk – Štante. 1987. *Stratifikacija in kvaliteta življenja*. Ljubljana: RSS.
7. Brajša, Pavao. 1995. *Sedem skrivnosti uspešne šole*. Maribor: Doba.
8. Brečko, Danijela. 2008. Medgeneracijsko komuniciranje: v iskanju medgeneracijskega sožitja. *HRM: strokovna revija za ravnanje z ljudmi pri delu* (23): 48-53.
9. Cappeliez, Phillipe, Michelle Beaupre in Michelle Robitaille. 2008. Characteristics and Impact of life Turning Points for Older Adults. *Ageing International* (32): 54-64.
10. Cibic, Darja, ur. 2006. *Starejši za starejše: za boljše zdravje in višjo kakovost življenja doma*. Ljubljana: Ministrstvo za zdravje: Zveza društev upokojencev Slovenije.
11. CMEPIUS, Center za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja. Dostopno prek: <http://www.cmepius.si/> (25. avgust 2012).
12. Creswell, John W. 1998. *Qualitative inquiry and research design: choosing among five traditions*. Thousand Oaks (CA); London; New Delhi: Sage.
13. Čelebič, Tanja. 2010. *Izbrani vidiki izobraževanja odraslih v Sloveniji in mednarodna primerjava z državami EU-27*. Ljubljana: UMAR.
14. Dragoš, Srečo in Vesna Leskošek. 2003. *Družbena neenakost in socialni kapital*. Ljubljana: Mirovni inštitut, Inštitut za sodobne družbene in politične študije.
15. Elezović, Alma. 2008. *Staranje prebivalstva in zaposlenost starejših delavcev v EU*. Diplomsko delo. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
16. Eurostat. 2011. *Demography report 2010*. Dostopno prek: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KE-ET-10-001/EN/KE-ET-10-001-EN.PDF (4. april 2012).
17. Eurostat–Education and training. Dostopno prek: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/education/data/database> (15. september 2012).
18. Flere, Sergej. 2000. *Sociološka metodologija: temelji družboslovnega raziskovanja*. Maribor: Pedagoška fakulteta.

19. Field, John, Stephen Baron in Tom Schuller. 2000. Social capital and Human Capital Revisited. V *Social capital: critical perspectives*, ur. Stephen Baron, John Field in Tom Schuller, 243-263. Oxford; New York: Oxford University Press.
20. Field, John. 2005. *Social capital and lifelong learning*. Bristol: Policy.
21. Findeisen, Dušana. 1996. O skupnostnem izobraževanju in razvoju kraja. *Andragoška spoznanja* (3): 27-32.
22. --- 1999. *Izobraževanje odraslih v njihovih poznejših letih*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
23. Findeisen, Dušana in Katrin Karloff, ur. 2009. *IANUS – izobraževanje v poznejših letih življenj, projekt vseživljenjskega učenja*. Bfi Steiermark: Graz: Austria.
24. Finsden, Brian. 2005. *Learning later*. Malabar: Krieger.
25. Flash Eurobarometer. 2009. *Intergenerational solidarity. Analytical report*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_269_en.pdf (25. februar 2012).
26. Fukuyama, Francis. 1996. *Trust: the social virtues and the creation of prosperity*. New York, Free Press.
27. Furlan, Maja in Rajka Bračun Sova. 2009. *Prostovoljno delo starejših odraslih kot dodana vrednost muzeja*. Ljubljana: Društvo za izobraževanje za tretje življenjsko obdobje.
28. Glendenning, Frank, ur. 2000. *Teaching and learning in later life: theoretical implications*. Aldershot: Ashgate Arena.
29. Hatton-Yeo, Alan, Tabea Schlimbach in Patrick Hanfling, ur. 2009. *Zelena knjiga projekta IANUS*. Graz: bfi Steiermark.
30. Hlebec, Valentina, Tina Kogovšek, Domanjko Barbara in Majda Pahor. 2009. Kako misliti, opazovati in razumeti omrežja starejših ljudi v Sloveniji. V *Starejši ljudje v družbi sprememb*, ur. Valentina Hlebec, 153-168. Maribor: Aristej
31. Hlebec, Valentina in Tina Kogovšek. 2004. Konceptualizacija socialne opore. V *Omrežja socialne opore prebivalstva Slovenije*, ur. Mojca Novak, 15-31. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
32. --- 2006. *Merjenje socialnih omrežij*. Ljubljana: Študentska založba.
33. Hlebec, Valentina. 2010. Oskrba starih med državo in družino: oskrba na domu. *Teorija in praksa: družboslovna revija* (4): 265-285.
34. Hofer, Scott in Alwin F. Duane, ur. 2008. *Handbook of cognitive aging: interdisciplinary perspectives*. Los Angeles: SAGE.
35. Houle, Cyrill O. 1989. *The design of education*. San Francisco; London: Jossey-Bass.
36. Hozjan, Dejan. 2003. Različnost interpretacij objektivnosti v kvalitativnem pedagoškem empiričnem raziskovanju. *Sodobna pedagogika* (2): 124-136.
37. Illeris, Knudd. 2004. *The three dimensions of learning: contemporary learning theory in the tension field between the cognitive, the emotional and the social*. Roskilde: Roskilde University Press.
38. Inštitut Antona Trstenjaka. Dostopno prek: <http://www.inst-antontrstenjaka.si/institut/predstavitev.html> (11. maj 2012).

39. Jarvis, Peter. 1992. *Adult and continuing education: theory and practice*. London: Routledge.
40. --- 2001. *Learning in later life: an introduction for educators & carers*. London: Kogan Page.
41. James C. Fisher in Mary Alice Wolf, ur. 1998. *Using learning to meet the challenges of older adulthood*. San Francisco: Jossey-Bass.
42. Jelenc, Zoran. 1989. *Odrasli prebivalci Slovenije v izobraževanju*. Ljubljana: Skupnost izobraževalnih centrov v Sloveniji: Pedagoški inštitut pri Univerzi Edvarda Kardelja.
43. Kaplan, Mathew S. 2001. *School-based intergenerational programs*. Hamburg: Unesco Institute for Education.
44. Kilgore, Dave William. 1999. Understanding learning in social movements: a theory of collective learning. *International Journal of Lifelong Education*. London: Routledge (3): 191-202.
45. Knežević, Sanja in Sabina Jelenc-Krašovec. 2008. Izobraževanje starejših kot možnost za dejavno staranje in osebno rast. *Andragoška spoznanja* (1-2): 33-42.
46. Knowles, Malcom S. 1980. *The modern practice of adult education: from pedagogy to andragogy*. Englewood Cliffs: Cambridge Adult Education.
47. Kogej-Rus, Sonja in Sanja Knežević. 2009. Mentorstvo starejših prostovoljcev - nova vloga za muzejske delavcev. V *Slovenska univerza za tretje življenjsko obdobje in muzeji z roko v roki: izobraževanje za razumevanje in uvajanje prakse starejših prostovoljnih kulturnih mediatorjev*. Ljubljana: Društvo za izobraževanje za tretje življenjsko obdobje.
48. Kolland, Franz. 1993. Social determinants and potentials of education in later life: the case of Austria. *Educational Gerontology* (6): 535-550.
49. Kolarič, Zinka, Stanislava Kukar in Andrej Kirn. 1995. *Prostor, okolje, socialna varnost*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za makroekonomske analize in razvoj.
50. Kolb, David A. 1984. *Experiential learning: experience as the source of learning and development*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
51. Kožuh Novak, Mateja in Angelca Žiberna, ur. 2007. *Odnos do starejših v slovenski javnosti: [zamolčane zgodbe]*. Ljubljana: Zveza društev upokojencev Slovenije.
52. Kranjc, Ana. 1999. Paradoks tretjega življenjskega obdobja: starejši imajo več osebne svobode, možnosti za uresničevanje ciljev pa manj. *Andragoška spoznanja* (3): 5-18.
53. --- 2009. Vpliv izobraževanja starejših na motivacijo za izobraževanje ostalih generacij. *Andragoška spoznanja* (3): 31-39.
54. Krašovec, Alenka. 2002. *Oblikovanje javnih politik: primer kulturnih politik v Sloveniji*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
55. Kump, Sonja in Sabina Jelenc Krašovec. 2005. Izobraževanje - možni dejavnik krepitve moči in vpliva starejših odraslih. *Družboslovne razprave* (49-50): 243-261.
56. --- 2008. Raziskovalno delo na področju staranja prebivalstva: raziskave in razvoj raziskovalnih projektov. V *7. festival za tretje življenjsko obdobje*: str. 35-37. Ljubljana: Inštitut Hevrek.

57. --- 2009. Udeležba starejših odraslih v izobraževanju v Sloveniji. V *Starejši ljudje v družbi sprememb*, ur. Valentina Hlebec, 203-219. Maribor: Aristej.
58. --- 2010. *Prestari za učenje?: vzorci izobraževanja in učenja starejših*. Ljubljana: Pedagoški inštitut: Znanstvena založba Filozofske fakultete.
59. --- 2011. Izobraževanje starejših, socialna omrežja in sodelovanje v skupnosti. *Konferenca Dejavno staranje in prostovoljstvo v luči vseživljenjskega učenja*. Portorož, 13. in 14. 9. 2011.
60. Kump, Sonja. 2003. Socialni kapital in izobraževanje odraslih. V *Socialni kapital v Sloveniji*, ur. Matej Makarovič, 148-169. Ljubljana: Sophia.
61. --- 2008. Nova paradigma medgeneracijskega učenja. *Andragoška spoznanja (3-4)*: 62-74.
62. Kuhnle, Stein in Per Selle, ur. 1992. *Government and voluntary organizations: a rational perspective*. Aldershot: Avebury
63. Lapuh Bele, Julijana. 2009. *Učinkovitost učenja iz spletnih učnih virov*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
64. *LARA – učenje – odgovor staranju*, izobraževalni paket. 2011.
65. Laslett, Peter. 1996. *A fresh map of life: the emergence of the Third Age*. Basingstoke: Macmillan.
66. Ličen, Nives. 2006. *Uvod v izobraževanje odraslih: izobraževanje odraslih med moderno in postmoderno*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za pedagogiko in andragogiko.
67. Lipičnik, Bogdan. 1998. *Ravnanje z ljudmi pri delu*. Ljubljana: Gospodarski vestnik.
68. Malačič, Janez. 2003. *Demografija: teorija, analiza, metode in modeli*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
69. --- 2006. *Demografija: teorija, analiza, metode in modeli*. Ljubljana: Ekonomska fakulteta.
70. --- 2008. Socialnoekonomske posledice staranja prebivalstva. V *Staranje slovenskega prebivalstva - gerontološki in geriatrični izzivi / XII. kongres in 145. skupščina Slovenskega zdravniškega društva*, Ljubljana, 17. in 18. oktober 2008: (793-798).
71. Malhotra, Naresh K. in David F. Birks. 2003. *Marketing research: an applied approach*. London: Financial Times; New York [etc.]: Prentice Hall; Harlow (Essex): Pearson Education.
72. Manheimer, Ronald R. 1995. *Older adult education: a guide to research, programs, and policies*. Westport: Greenwood Press.
73. Mandič, Srna in Valentina Hlebec. 2005. Socialno omrežje kot okvir upravljanja s kakovostjo življenja in spremembe v Sloveniji med letoma 1987 in 2002. *Družboslovne razprave (49-50)*: 263-285. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/dr/dr49-50MandicHlebec.PDF> (avgust-december 2005).
74. Marentič-Požarnik, Barica. 2002. Notranja učna motivacija kot pogoj in cilj kakovostnega izobraževanja. *Vzgoja in izobraževanje: revija za teoretična in praktična vprašanja vzgojno izobraževalnega dela (3)*:8-14.

75. --- 2000. *Psihologija učenja in pouka*. Ljubljana: DZS.
76. Mc Nair, Stephen. 2009. *Older people's learning: an action plan*. Leicester: National Institute of Adult Continuing Education (NIACE).
77. --- ur. 2001. *Choice and opportunity: learning, well-being and quality of life for older people: a report for local authorities, primary care trusts and their partners*. Leicester: National Institute of Adult Continuing Education (NIACE).
78. Merriam, Sharan B., Rosemary Shelly Caffarella in Lisa Baumgartner. 2007. *Learning in adulthood: a comprehensive guide*. San Francisco: Jossey-Bass.
79. Mesec, Blaž. 1998. *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
80. --- 2009. *Načrtovanje raziskave: študijsko gradivo za interno uporabo*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za socialno delo.
81. Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije. 2011. *Letni program izobraževanja odraslih Republike Slovenije za leto 2011*. Dostopno prek: http://www.mizks.gov.si/fileadmin/mizks.gov.si/pageuploads/podrocje/odrasli/LPIO_2011.pdf (23. marec 2011).
82. Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije. 2009. *Poročilo o realizaciji nalog Strategije varstva starejših in akcijski načrt nalog pristojnih ministrstev do izteka Strategije*. Dostopno prek: http://www.mdds.gov.si/fileadmin/mdds.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/strateg_starejsi_poroc_akc_nacrt.pdf (3. marec 2012).
83. Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije. 2008. *Predlog zasnove izobraževanja odraslih v Beli knjigi o vzgoji in izobraževanju v R Sloveniji I (verzija 10.8.2010)*. Dostopno prek: <http://www.belaknjiga2011.si/pdf/resitve%20pss%20za%20izobrazevanje%20odraslih.pdf> (10. avgust 2010).
84. Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije. 2007. *Strategija vseživljenjskosti učenja v Sloveniji*. Dostopno prek: http://www.mss.gov.si/fileadmin/mss.gov.si/pageuploads/podrocje/razvoj_solstva/IU2010/Strategija_VZU.pdf (16. marec 2011).
85. Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije. 2006. *Strategija varstva starejših do leta 2010*. Dostopno prek: http://www.mdds.gov.si/fileadmin/mdds.gov.si/pageuploads/dokumenti__pdf/strategija-SI-starejsi.pdf (25. marec 2011).
86. Mohorčič-Špolar, Vida A., Angela Ivančič, Jasmina Mirčeva, Ester Možina, Marko Radovan, Tanja Vilič Klenovšek, Zvonka Pangerc Pahornik in Marijan Manoillov. 2001. *Udeležba prebivalcev Slovenije v izobraževanju odraslih*. Ljubljana: Andragoški center Republike Slovenije.
87. Občina Bled. Dostopno prek: <http://obcina.bled.si/> (6. september 2012).
88. Občina Bohinj. Dostopno prek: <http://obcina.bohinj.si/> (6. september 2012).
89. Občina Gorje. Dostopno prek:

- search.conduit.com/ResultsExt.aspx?ctid=CT3072253&SearchSource=3&q=občina+gorje (7. september 2012).
90. Občina Jesenice: Dostopno prek: <http://www.jesenice.si/> (6. september 2012).
91. Občina Kranjska Gora. Dostopno prek: <http://obcina.kranjska-gora.si/> (7. september 2012).
92. Občina Radovljica. Dostopno prek: <http://www.radovljica.si/podrocje.aspx?id=108> (5. september 2012).
93. Občina Tržič. Dostopno prek: <http://www.trzic.si/> (5. september 2012).
94. Občina Žirovnica. Dostopno prek: <http://www.zirovnica.si/podrocje.aspx> (6. september 2012).
95. Pečjak, Vid. 2007. *Psihologija staranja*. Bled: samozaložba.
96. Praper, Peter. 1999. *Razvojna analitična psihoterapija*. Ljubljana: Inštitut za klinično psihologijo.
97. Radovan, Marko. 2000. Motivacija z vidika socialnokognitivne teorije Alberta Bandure. *Anthropos: časopis za psihologijo in filozofijo ter za sodelovanje humanističnih ved* (3-4): 115-124.
98. --- 2008. Motivacijski profili odraslih v formalnem izobraževanju: predstavitev projekta in prvih rezultatov raziskave "Udeležba odraslih v sistemu formalnega izobraževanja". *Andragoška spoznanja* (1-2): 77- 85.
99. Rakar, Tatjana in Andreja Črnak-Meglič. 2010. *Odnos med organizacijami civilne družbe in državo: raziskava indeks civilne družbe: študija primera: dimenzija: zunanje okolje (odnos med državo in civilno družbo)*. Ljubljana: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo, CIVICUS.
100. Ramovš, Jože, 2003. *Kakovostna starost: socialna gerontologija in gerontagogika*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
101. Rapuš-Pavel, Jana. 2008. *Mentorski projekt za starejše odrasle v Sloveniji*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
102. Rapuš-Pavel, Jana, Alenka Kobolt in Jacek Pyžalski. 2008. *Mentorstvo v zrelem obdobju življenja*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
103. Razvojna agencija Zgornje Gorenjske. Dostopno prek: <http://www.ragor.si/> (7. september 2012).
104. Rečnik, Metka, ur. 2002. *Izobraževanje starejših odraslih: mednarodni seminar*, Žalec, 08.-11.03.2002. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
105. Resolucija o nacionalnem programu izobraževanja odraslih v Republiki Sloveniji do leta 2010. Dostopno prek: <http://www.uradnilist.si/1/objava.jsp?urlid=200470&stevilka=3149> (10. maj 2012).
106. Schuller, Tom. 2004. *The benefits of learning: the impact of education on health, family life, and social capital*. London; New York: RoutledgeFalmer.
107. Scott M. Hofer in Alwin F. Duane, ur. 2008. *Handbook of cognitive aging: interdisciplinary perspectives*. Los Angeles: Sage.

108. Sedej, Mateja. 2009. Izobraževanje starejših v luči trga dela in strategije aktivnega staranja. *Andragoška spoznanja* (2): 54-63.
109. Slovenska filantropija. Dostopno prek:
<http://www.filantropija.org/default.asp?FolderId=229> (15. maj 2012).
110. Statistični urad Republike Slovenije. Dostopno prek:
http://pxweb.stat.si/pxweb/Database/Dem_soc/Dem_soc.asp#05 (12. september 2012).
111. Sugarman, Leonie. 1986. *Life-span development: concepts, theories and interventions*. London; New York: Routledge.
112. Šadl, Zdenka in Valentina Hlebec. 2009. "Saj veš, se najprej na domačega obrneš" - Emocionalna opora v družinskih omrežjih. V *Starejši ljudje v družbi sprememb*, ur. Valentina Hlebec, 237-253. Maribor: Aristej.
113. Thornton, Joseph E. 2002. Myths of ageing or against stereotypes. *Educational Gerontology* (28): 301-312. Washington: Hemisphere Pub. Corp.
114. Ule, Mirjana. 1994. *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
115. --- 2000. *Sodobne identitete: v vrtincu diskurzov*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
116. Univerza za tretje življenjsko obdobje. Dostopno prek:
<http://www.univerzazatretjeobd-drustvo.si/domacadejavnost.htm> (15. maj 2012).
117. Van der Kamp, Marc. 1996. Participation: Antecedent Factors. V *International encyclopedia of adult education and training*, ur. Albert C. Tuijnman, 565-570. Oxford; New York; Tokyo: Pergamon.
118. Velikonja, Marija. 2005. *Vodenje in usmerjanje odraslih k učenju*. Ljubljana: Andragoški center Slovenije.
119. Vertot, Nelka. 2008. *Prebivalstvo Slovenije se stara - potrebno je medgeneracijsko sožitje*. Ljubljana: Statistični urad Republike Slovenije.
120. Victor, Christina R. 2005. *The social context of ageing: [a textbook of gerontology]*. London; New York: Routledge.
121. Walker, Joanna, ur. 1996. *Changing concepts of retirement: educational implications*. Aldershot; Brookfield: Ashgate: Arena.
122. Wilkinson, David in Peter Birmingham. 2003. *Using research instruments: a guide for researchers*. London; New York: Routledge Falmer.
123. Withnall, Alexandra, Veronica McGivney in Jim Soulsby. 2004. *Older people learning: myths and realities*. Leicester: National Institute of Adult Continuing Education (NIACE).
124. Zakon o izobraževanju odraslih. Dostopno prek:
<http://www.uradni-list.si/1/objava.jsp?urlid=2006110&stevilka=4673> (10. maj 2012).
125. Zupančič, Samo, Mateja Kožuh-Novak in Tomaž Banovec. 2008. *Ekonomska participacija starejših v slovenski družbi: uvodna razmišljanja v raziskavo Participacija starejših v slovenski družbi*. Ljubljana: Zveza društev upokojencev Slovenije.

126. Zver, Klavdija. 2010. *Medgeneracijsko učenje v domovih za starejše: študija primera Doma starejših Rakičan in Doma starejših občanov Ljutomer*. Diplomsko delo. Ljubljana.
127. Zveza društev upokojencev. Dostopno prek:
<http://www.zdus-zveza.si/index.php/o-nas> (15. maj 2012).
128. Zveza društev za socialno gerontologijo. Dostopno prek:
http://www.skupine.si/o_zvezi/vizitka/ (10. maj 2012).

PRILOGE

Priloga A: Vključevanje v izobraževanje in usposabljanje po tipu, starosti in spolu

ENOTA : ODSOTOK (%)

SPOL : OBA

STAROST: OD 55 DO 74 LET

TIME ▶	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
GEO ▼									
European Union (E...)	2.9	3.6 (u)	3.4 (u)	3.5 (u)	3.5	3.7	3.7	3.6	3.5
European Union (2...)	2.4	3.1 (u)	3.2 (u)	3.3 (u)	3.5	3.7	3.7	3.6	3.5
European Union (2...)	2.6	3.3 (u)	3.4 (u)	3.5 (u)	3.7	3.9	3.9	3.9	3.7
European Union (1...)	2.9	3.6 (u)	3.7	3.9	4.0	4.3	4.3	4.4	4.1
European Communit...	2.5	3.0 (u)	3.4	3.5	3.7	3.9	4.0	3.9	3.7
Euro area (EA11-2...)	1.5	1.8	2.2	2.3	2.5	2.6	2.6	2.7	2.8
Euro area (17 cou...)	1.5	1.9	2.1	2.3	2.5	2.6	2.6	2.7	2.8
Euro area (16 cou...)	1.5	1.9	2.2	2.3	2.5	2.6	2.6	2.7	2.7
Euro area (15 cou...)	1.5	1.9	2.2	2.3	2.5	2.6	2.6	2.7	2.8
Euro area (13 cou...)	1.5	1.9	2.2	2.3	2.5	2.6	2.6	2.7	2.8
Euro area (12 cou...)	1.5	1.8	2.2	2.3	2.5	2.6	2.6	2.7	2.8
Euro area (11 cou...)	1.5	1.9	2.2	2.4	2.6	2.7	2.7	2.8	2.8
Belgium	2.2	2.4	2.9	2.5	2.9	2.5	2.5	3.0	2.9
Bulgaria	:	:	:	:	:	:	:	:	:
Czech Republic	1.3	1.6	1.4	1.6 (u)	1.6 (u)	2.2 (u)	1.9 (u)	2.2 (u)	4.2 (u)
Denmark	7.8	13.5	16.8	20.3	20.9	21.6	23.4	23.8	22.3
Germany (includin...)	1.2	1.6	1.7	1.7	1.9	2.1	2.0	2.0	1.9
Estonia	:	2.3 (u)	0.7 (u)	1.4	1.7	2.9	3.1	3.2	3.6
Ireland	4.1	2.7	2.6	3.1	3.2	3.1	2.4	2.7	2.5
Greece	0.3	0.1 (u)	:	:	:	0.2	0.4	0.3	0.3
Spain	1.3	1.1	3.7	4.1	4.2	4.3	4.5	4.7	4.6
France	1.5	1.5	1.2	1.6	1.8	1.8	1.6	1.5	1.8
Italy	0.8	1.4	1.2	1.3	1.5	1.6	1.7	1.9	1.8
Cyprus	1.5	2.3	1.5	2.1	2.7	2.8	2.4	2.7	3.1
Latvia	2.1	2.2	1.8	1.2	1.7	1.5	0.9	1.0	1.3
Lithuania	:	1.5 (u)	1.1	1.0 (u)	1.0 (u)	0.6 (u)	:	0.6 (u)	1.5
Luxembourg	1.2 (u)	2.4	2.0	2.0	2.1	2.0	4.3	4.3	4.4
Hungary	0.7	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.2	0.3
Malta	:	:	:	1.9 (u)	1.7 (u)	2.9 (u)	2.9 (u)	2.5 (u)	2.8 (u)
Netherlands	5.4	5.8	5.8	5.9	6.4	6.9	6.6	6.9	6.7
Austria	1.4	4.9	4.8	5.2	4.8	4.7	5.4	5.5	5.2
Poland	0.3 (u)	0.9 (u)	0.7 (u)	0.8 (u)	0.7 (u)	0.7 (u)	0.7 (u)	0.8	0.6
Portugal	:	0.5	0.4	0.5	0.6	0.7	0.8	0.8	3.4
Romania	:	:	:	:	:	:	:	:	:

TIME ▶	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
GEO ▼									
Slovenia	3.2	5.2	4.5	4.6	4.3	4.5	5.1	5.5	6.0
Slovakia	1.2	1.3	1.4	1.2	1.4	0.7	0.5	0.5	0.9
Finland	7.4	10.6 (u)	10.6	11.0	11.5	11.2	11.1	11.2	11.5
Sweden	23.2 (u)	25.6 (u)	13.1	11.4	11.1	13.4	13.5	14.8	15.5
United Kingdom	13.0 (u)	24.9 (u)	19.4 (u)	18.5 (u)	9.9	10.3	10.6	9.9	8.0
Iceland	:	12.6	13.2	14.7	14.0	12.9	12.6	13.4	15.3
Norway	:	8.8 (u)	7.9 (u)	8.5 (u)	8.3 (u)	8.9 (u)	7.9 (u)	8.3 (u)	8.2 (u)
Switzerland	:	15.5	14.7	12.3	15.4	17.0	10.2	18.3	18.0
Croatia	:	:	:	0.3 (u)	:	:	:	:	:
Former Yugoslav R...	:	:	:	:	0.3 (u)	0.4 (u)	0.4 (u)	0.3 (u)	0.4 (u)
Turkey	:	:	:	0.1	0.1	0.1	0.1	0.1	0.2

Vir: Eurostat

u – nezanesljivi podatki

: - ni podatka

Priloga B: Prepisi intervjuja in zapisov odgovorov na odprta vprašanja

1. Respondent št.1, 20.6.2012, 9:35

1. Kakšno stališče ima vaša občina do izobraževanja starejših odraslih in na kakšen način to stališče udejanja?

Občina Jesenice spodbuja izobraževanje skozi celotno življenjsko obdobje in omogoča s predvidenimi programi kot so center za validacijo neformalnih znanj in nacionalne poklicne kvalifikacije tudi formalno priznavanja kompetenc, ki so si jih odrasli pridobili izven formalnega šolskega sistema. Prav kompetence so tiste, ki so najpomembnejše za delodajalca. Na tak način omogočamo večjo zaposljivost naših občanov.

2. Izobraževanje starejših odraslih poteka v različnih okoljih, v izobraževalnih institucijah, društvih, medgeneracijskih centrih ter centrih za dnevne aktivnosti starejših, knjižnicah, muzejih.....kaj od naštetega vaša občina podpira?

V vseh naštetih okoljih, kjer se izvajajo najrazličnejše oblike izobraževanja občina podpira preko javnih razpisov za delovanje društev, skupin, nevladnih organizacij, humanitarnih in športnih organizacij in institucij izobraževanja.

3. Ali je področje izobraževanja starejših odraslih umeščeno v kakšen strateški dokument občine?

Da. Občinski razvojni program za obdobje 2011 – 2025.

4. Katere dejavnosti na področju izobraževanja starejših odraslih načrtujete v naslednjih letih?

Vseživljenjska karierna orientacija (center za validacijo neformalnih znanj, novi programi za pridobivanje neformalnih znanj, nove nacionalne poklicne kvalifikacije, nadaljevanje Univerze za 3. življenjsko obdobje).

5. Kakšen pomen pripisujete izobraževanju starejših odraslih z vidika lokalnega in regionalnega razvoja?

Neformalno izobraževanje je namenjeno pridobivanju, obnavljanju, razširjanju, posodabljanju., in poglobljanju znanja, kar posamezniku omogoči večjo zaposljivost, ker je za občino zelo pomembno.

Pridobitev nove nacionalne poklicne kvalifikacije pomeni razvoj novih NPK, glede na potrebe gospodarstva in družbe.

Univerza za 3. življenjsko obdobje izobražuje starejše z znanji, osebno rast. Delo In prostovoljstvo starejših odraslih kar za občino pomeni medgeneracijsko sodelovanje in ohranjanje mentalne kondicije starejših.

7. Ali menite, da je za področje izobraževanja starejših odraslih v občini dobro poskrbljeno?

Menimo, da je področje izobraževanja starejših odraslih v občini primerno poskrbljeno. Možnosti imajo preko društev (upokojenskih, kulturnih, športnih, krajevnih skupnosti in Ljudska univerza).

2. Respondent št.2, 9.7.2012, 11: 30

1. Kakšno stališče ima vaša občina do izobraževanja starejših odraslih in na kakšen način to stališče udejanja?

Tudi izobraževanje starejših odraslih je za lokalno skupnost izrednega pomena. Gre za zviševanje ravni izobrazbe naših občanov, spodbujanje razvoja znanj in spretnosti odraslih ter njihovo aktivno vključevanje v družbo.

Za uresničevanje teh ciljev s svojimi programi skrbi Ljudska univerza Jesenice, ki s svojo dejavnostjo pokriva tudi območje naše občine.

2. Izobraževanje starejših odraslih poteka v različnih okoljih, v izobraževalnih institucijah, društvih, medgeneracijskih centrih ter centrih za dnevne aktivnosti starejših, knjižnicah, muzejih....., kaj od naštetega vaša občina podpira?

Naša občina podpira (oziroma bi podpirala, če bi se izkazal interes) vsa navedena okolja.

3. Ali je področje izobraževanja starejših odraslih umeščeno v kakšen strateški dokument občine?

Področje je uvrščeno v Strateško razvojni dokument občine Kranjska Gora.

4. Katere dejavnosti na področju izobraževanja starejših odraslih načrtujete v naslednjih letih?

Jezikovne tečaje, učenje uporabe računalnikov in interneta, izobraževanja s področja kulturne dediščine.

5. Kakšen pomen pripisujete izobraževanju starejših odraslih z vidika lokalnega in regionalnega razvoja?

Za učenje ni nikoli prepozno, saj tudi v tem življenjskem obdobju odrasli preživljamo krizna življenjska obdobja, vstopamo v nove socialne vloge in medsebojne odnose. Izobraževanje pa je eden izmed dejavnikov, ki nam pomaga osebno rasti, s tem pa posledično v okolju izboljša tudi kvaliteto življenja in sobivanja ljudi.

6. Ali menite, da je za področje izobraževanja starejših odraslih v občini dobro poskrbljeno?

Za to je poskrbljeno solidno, čeprav stremimo k še večjemu razvoju te sfere družbenega življenja.

3. Respondent št. 3, 3.7. 2012, 10:05

1. Kakšno stališče ima vaša občina do izobraževanja starejših odraslih in na kakšen način to stališče udejanja?

Občina Gorje ima vsekakor pozitiven odnos do izobraževanja starejših, saj dobro sodeluje z društvom upokojencev. Za potrebe različnih dejavnosti v povezavi s starejšimi nudi možnost brezplačne uporabe prostorov, predvsem gre tukaj za potrebe izobraževanja.

2. Izobraževanje starejših odraslih poteka v različnih okoljih, v izobraževalnih institucijah, društvih, medgeneracijskih centrih ter centrih za dnevne aktivnosti starejših, knjižnicah, muzejih....., kaj od naštetega vaša občina podpira?

Podpira izobraževanja v društvih, ker os starejši vključeni v veliko večino društev v občini Gorje.

3. Ali je področje izobraževanja starejših odraslih umeščeno v kakšen strateški dokument občine?

Ne, zaenkrat ne, je pa to gotovo naš namen storiti v prihodnosti.

4. Katere dejavnosti na področju izobraževanja starejših odraslih načrtujete v naslednjih letih?

Predvsem bomo še naprej podpirali sodelovanje v projektu starejši za starejše.

5. Kakšen pomen pripisujete izobraževanju starejših odraslih z vidika lokalnega in regionalnega razvoja?

Zelo velik pomen, tudi zaradi medgeneracijskih odnosov.

6. Ali menite, da je za področje izobraževanja starejših odraslih v občini dobro poskrbljeno?

Ja, dobro sodelujemo tudi z Ljudsko univerzo Radovljica in z OŠ Gorje.

4. Respondent št. 4, 24.7.2012, 9:00

1. Kakšno stališče ima vaša občina do izobraževanja starejših odraslih in na kakšen način to stališče udejanja?

Jaz moram reči, da je stališče občine oz. stališče župana pozitivno usmerjeno iz več razlogov, saj se življenjska doba podaljšuje in ljudje so vedno dlje časa aktivni. Formalno izobraževanje

im a svoj cilj in namen in nekoč prideš do točke, ko formalnega izobraževanja ne potrebuješ več, vendar pa potrebuješ t.i. vseživljenjsko izobraževanje. Tako, da zaradi spremenjenih tehnologij, komunikacij in načina življenja, starejši, v kolikor ne sledijo trendom postanejo manj funkcionalno pismeni. Vse vrste izobraževanj za starejše so vsekakor dobrodošle – ne samo računalniško opismenjevanje ipd. Gre enostavno za to, da ljudje s tem, ko aktivno preživljajo svoj čas, ki ga v starosti imajo, postanejo vse bolj komunikativni, vse bolj samostojni in vse bolj povezani s svetom in okolico. Občina to udejanja na ta način, da prvič, odlično sodeluje z društvom upokojencev Žirovnica, in tudi njihovo delovanje delno financira iz občinskega proračuna, z njimi sodelujemo tudi v projektu Starejši za starejše, predvsem pa spoštujem in cenim njihovo delo ravno na področju izobraževanja, prostočasnih dejavnosti, športnih aktivnosti, predvsem pa v okviru projekta Starejši za starejše, ko njihove zaupnice, laično obiskujejo starejše, ki rabijo pomoč in na ta način vzdržujejo socialne stike. Iskreno rečem, da društvo upokojencev oz. te oblike dela in sodelovanja, opravi marsikatero delo, ki je v pristojnosti države oz. v pristojnosti občine. Tako da absolutno podpiramo aktivnosti s konkretno pomočjo in seveda tudi s tem, da tako ali drugače sodelujemo v teh njihovih aktivnostih.

2. Izobraževanje starejših poteka v različnih okoljih, v izobraževalnih institucijah, društvih, medgeneracijskih centrih in centrih za dnevne aktivnosti starejših, knjižnicah, muzejih, kaj od naštetega vaša občina podpira?

Ljudska univerza Jesenice, smo soustanovitelji v manjšem deležu, ko so šle občine narazen, vendar te njihove programe podpiramo, kajti tudi oni kandidirajo na razpisih za izvedbo določenih programov, potem konkretno, poleg finančne podpore delovanja društev, zagotavljamo tudi prostore, ki jih za te dejavnosti potrebujejo. Spomnim se npr. primera, ko so organizirali računalniške tečaje, pa smo jim omogočili v OŠ računalniško delavnico, potem nekaj mesecev nazaj smo imeli izobraževanje, ki je bilo sicer zelo obiskano, šlo je pa za spremenjene prometne predpise in vožnjo skozi krožišča, ker je bila to novost v občini in starejši tega niso bili vešč. Tako da poskušamo na vsakem koraku in velikokrat je za to potrebno le nekaj dobre volje in ni vse povezano z denarjem.

3. Kakšen pomen pripisujete izobraževanju starejših odraslih z vidika lokalnega in regionalnega razvoja?

Poglejte, ker je starejše generacije vedno več – govorim za našo občino – so starejši seveda pomemben dejavnik za odločanje ali za soodločanje v lokalnih zadevah. Zdaj, naj ne zveni ceneno ampak jaz resnično mislim, da modrost starejših in mladostniška zagnanost je lahko zelo dobra kombinacija, če najdemo skupen jezik, zato jih nikakor ne moremo izključevati. Na koncu koncev pa je ta njihova aktivnost potem na dolgi rok lahko koristna tudi zato, ker so dlje časa aktivni, dlje časa lahko živijo sami, ker ne samo fizično zdravje, ampak tudi mentalno zdravje vpliva na vse to, če jih ne zanemarimo v tem smislu, da bi se prehitro postarali, in da ne bi mogli več skrbeti zase, mislim, da ta način podaljšuje njihovo zdravje,

aktivno življenje in seveda tudi manj je problemov povezanih s starostjo, tako da to je moje stališče.

4. Ali je področje izobraževanja starejših zabeleženo v kakšnem strateškem dokumentu občine?

Ja, v razvojnem načrtu občine do leta 2020, so seveda v tem strateškem in operativnem delu zapisane te naloge, se pravi, sodelovanje s starejšimi, njihovo vključevanje, navsezadnje posredno, čeprav ne smemo starosti vedno povezovati z nekimi institucijami, ampak glede na željo in potrebe imamo v strateškem planu tudi gradnjo bodisi doma starostnikov oz. dnevnega centra, kjer bi lahko izvajali določene aktivnosti in programe. Tako, da absolutno v strateški program smo to zapisali.

5. Katere dejavnosti na področju izobraževanja starejših odraslih načrtujete v naslednjih letih?

V prihodnje imamo željo uvesti eno od oblik institucionalnega varstva, seveda pa – ker to predvidevamo v perspektivi petih ali šestih let od danes naprej - bomo videli kakšne bodo potrebe takrat in ena od teh oblik se bo absolutno zgodila tudi pri nas.

6. Ali menite, da je za področje izobraževanja starejših v občini dobro poskrbljeno?

Nikoli ni tako dobro, da se ne bi dalo narediti kaj več, zdaj subjektivno ocenjujem pač z vidika župana, jaz mislim, da je storjeno dovolj oz. da aktivnosti tečejo v pravo smer. Za neko realno oceno, bi pa morali vseeno vprašati starostnike oz. njihove predstavnike. Ampak kot imam jaz odziv mislim, da je to sodelovanje v redu in je v redu poskrbljeno, kajti pozabil sem omeniti, da imamo poleg teh zadev, o katerih sem govoril prej, tudi organizirano pomoč na domu, tukaj smo iz proračuna zagotovili dodatna sredstva, tako da je za uporabnike čim cenejše in če pogledava segment sodelovanja na področju izobraževanja, v planskih dokumentih in njihovi vključitvi in tudi to dejavnost, so odzivi zelo pozitivni.

6. Respondent št. 5, 31.7.2012, 10:45

1. Kakšno stališče ima vaša občina do izobraževanja starejših odraslih in na kakšen način to stališče udejanja?

Občina podpira izobraževanje starejših občanov. Izobraževanje poteka preko Ljudske univerze Radovljica, kateri naša občina sofinancira programe:

PUM (projektno učenje za mlajše odrasle), Univerzo za tretje življenjsko obdobje (razni tečaji in delavnice), projekt Grundtvig in sofinancira srednješolske programe.

2. Izobraževanje starejših odraslih poteka v različnih okoljih, v izobraževalnih institucijah, društvih, medgeneracijskih centrih ter centrih za dnevne aktivnosti starejših, knjižnicah, muzejih..., kaj od naštetega vaša občina podpira?

Večina aktivnosti poteka v izobraževalnih institucijah – Ljudska univerza, ki jo občina podpira in z njo dobro sodeluje. Za ostala izobraževanja društva in zavodi lahko kandidirajo na javnih razpisih.

2. Ali je področje izobraževanja starejših odraslih umeščeno v kakšen strateški dokument občine?

Ne, vendar to nameravamo storiti, saj menimo, da je področje pomembno za razvoj občine.

3. Katere dejavnosti na področju izobraževanja starejših odraslih načrtujete v naslednjih letih?

Proučuje se možnosti ureditve medgeneracijskega centra.

4. Kakšen pomen pripisujete izobraževanju starejših odraslih z vidika lokalnega in regionalnega razvoja?

Izobraževanje starejših postaja vedno pomembnejše, zato je občina v zadnjem letu tudi povečala proračunska sredstva za izobraževanje odraslih, ki potekajo preko Ljudske univerze Radovljica.

7. Ali menite, da je za področje izobraževanja starejših odraslih v občini dobro poskrbljeno?

Interes po izobraževanju v občini je izredno velik, zato se LUR trudi in tudi uspešno pridobiva evropska sredstva za izvajanje programov, namenjenih starejšim.

Priloga C: Kodiranje

Tabela 1 : Odprto kodiranje

Zap. št.	Postavka	Pojem
1	...občina njihovo delovanje podpira delno iz občinskega proračuna:::	Financiranje programov
2	...oni kandidirajo na razpisih za izvedbo programov...	Financiranje programov
3	...za ostala izobraževanja lahko kandidirajo na razpisih..	Financiranje programov
4	...odlično sodeluje z društvom upokojencev...	Sodelovanje z drugimi deležniki
5	...zagotavljamo prostore, ki jih za te dejavnosti potrebujejo...	Sodelovanje z drugimi deležniki
6	...naša občina podpira vsa navedena okolja...	Sodelovanje z drugimi deležniki
7	...nudimo možnost brezplačne uporabe prostorov...	Sodelovanje z drugimi deležniki
8	...modrost starejših in mladostniška zagnanost je lahko zelo dobra kombinacija...	Medgeneracijsko povezovanje
9	... proučuje se možnost medgeneracijskega centra...	Medgeneracijsko povezovanje
10	...s tem pa posledično v okolju izboljša tudi kvaliteto življenja...	Težnja k izboljševanju
11	...nikoli ni tako dobro, da se ne bi dalo narediti kaj več...	Težnja k izboljševanju
12	...imamo željo uvesti eno do oblik institucionalnega varstva...	Želja po inovativnosti
13	...imamo v strateškem planu tudi gradnjo dnevnega centra aktivnosti...	Zagnanost
14	...za učenje ni nikoli prepozno...	Zagnanost

Priloga Č: Anketni vprašalnik

1. Splošni podatki o vaši organizaciji:

Naziv /ime : _____

Kraj: _____

2. Ali vaša organizacija izvaja izobraževanja namenjena starejšim odraslim? (obkrožite ustrezen odgovor)

Nikoli   Redko   Občasno   Pogosto   Vedno

Če ste na zgornje vprašanje odgovorili pritrdilno, vas prosim, da nadaljujete z izpolnjevanjem spodnjih vprašanj:

3. Ocenite v kolikšni meri vaša organizacija izvaja izobraževanja starejših odraslih z naslednjih področij (kjer 5 pomeni v največji možni meri, 1 pa izobraževanj sploh ne izvaja):

1. upravljanje s

spremembami (priprava

starejših na soočanje z

življenjskimi spremembami

kot so upokojevanje,

selitev, izguba bližnjih,

žalovanje, smrt)

1   2   3   4   5

2. aktivno državljanstvo

(spodbujanje starejših, da

prevzamejo aktivno vlogo v

svojih skupnostih)

1   2   3   4   5

3. področje informacijsko-

komunikacijske

tehnologije – IKT

(omogočanje starejšim

spoznavanje IKT, katere

namen je ohranjati

neodvisnost, dostopati do

informacij ter

ohranjati/navezovati soc.

stike)

1   2   3   4   5

4. oskrbovanje

(omogočanje starejšim, da

se spoznajo z

oskrbovanjem starejših

oseb in nudenjem fizične in

psihične pomoči)

1   2   3   4   5

5. ohranjanje zdravja

(spodbujanje starejših, da skrbijo za svoje fizično in psihično zdravje)

1   2   3   4   5

6. zagotavljanje finančne

neodvisnosti (razumevanje in upravljanje s financami in preprečevanje zlorab)

1   2   3   4   5

7. ohranjanje zaposljivosti

(spodbujanje starejših, da se vključijo v plačane ali neplačane oblike dela)

1   2   3   4   5

8. razvoj kreativnosti

(spodbuja starejše, da razvijajo svojo kreativnost)

1   2   3   4   5

9. kulturno udejstvovanje

(spodbujanje starejših, da spoznavajo kulturno dediščino)

1   2   3   4   5

10. ohranjanje veščin

(spodbujanje starejših, da ohranjajo svoje jezikovno znanje, krepijo spomin, krepijo svoje retorične veščine, krepijo svoje rokodelske veščine)

1   2   3   4   5

4. Kako pogosto v povprečju vaša organizacija izvaja izobraževanja za starejše odrasle (obkrožite odgovor)?

1-2 / teden   1-2-krat/mesec   1-2-krat/leto   drugo _____

5. Na kakšen način v vaši organizaciji najpogosteje ugotavljate izobraževalne potrebe starejših odraslih (obkrožite odgovor, možnih je več odgovorov):

1. glede na povpraševanje
2. z anketami/intervjuji

3. povežemo se s krovnimi/sorodnimi organizacijami
4. vsebine so že določene z razpisom (lokalnim/nacionalnim/evropskim)
5. vsebine izobraževanja določimo sami
6. drugo: _____

6. Kakšni so po vaših izkušnjah sodeč, motivi za izobraževanje pri starejših odraslih. Spodnje motive ovrednotite na lestvici od 1 do 5 (s številom 5 označite najvišje strinjanje, s številom 1 pa najnižje strinjanje):

- druženje,	1	2	3	4	5
- pridobivanje novega znanja	1	2	3	4	5
- zanimanje za tematiko,	1	2	3	4	5
- ponoven vstop na trg dela	1	2	3	4	5
- zdravstveni vidik,	1	2	3	4	5
-izboljšanje samopodobe,	1	2	3	4	5
- želja po socialni opori (nudenje in prejemanje psiho-soc. pomoči),	1	2	3	4	5
- ponovno izgrajevanje identitete,	1	2	3	4	5
- želja po aktivnejšem sodelovanju v skupnosti,	1	2	3	4	5
- izražanje kreativnosti.	1	2	3	4	5

7. Izobraževanje starejših odraslih v vaši organizaciji poteka v obliki (obkrožite ustrezen odgovor):

1. predavanj	Nikoli	Redko	Občasno	Pogosto	Vedno
2. tečajev	Nikoli	Redko	Občasno	Pogosto	Vedno
3. študijskih krožkov	Nikoli	Redko	Občasno	Pogosto	Vedno
4. delavnic	Nikoli	Redko	Občasno	Pogosto	Vedno
5. neformalnih srečanj	Nikoli	Redko	Občasno	Pogosto	Vedno
6. medgeneracijskih taborov	Nikoli	Redko	Občasno	Pogosto	Vedno
7. strokovnih ekskurzij	Nikoli	Redko	Občasno	Pogosto	Vedno

8. Starejše odrasle vključujemo v programe (obkrožite odgovor DA ali NE):

- mentorstva DA/NE
- prostovoljske programe DA/NE
- v raziskovalne projekte DA/NE

9. Programi, ki jih izvajamo temeljijo tudi na medgeneracijskem učenju in na ta način spodbujajo medgeneracijsko solidarnost , v ta namen (obkrožite ustrezen odgovor) :

1. organiziramo medgeneracijske tabore	Nikoli	Redko	Občasno	Pogosto	Vedno
2. organiziramo tečaje za IKT pismenost	Nikoli	Redko	Občasno	Pogosto	Vedno
3. obiskujemo vrtce in šole	Nikoli	Redko	Občasno	Pogosto	Vedno
4. v programe vključujemo družinske člane	Nikoli	Redko	Občasno	Pogosto	Vedno
5. drugo _____					

10. Starejši odrasli so v procesu izobraževanja (obkrožite ustrezen odgovor pod posamezno trditvijo):

- pripravljeni deliti svoje življenjske izkušnje

Nikoli   Redko   Občasno   Pogosto   Vedno

- pripravljeni z nasveti/svojim znanjem pomagati drugim soudeležencem v programu

Nikoli   Redko   Občasno   Pogosto   Vedno

- pripravljeni upoštevati tudi drugačna mnenja drugih udeležencev v programu

Nikoli   Redko   Občasno   Pogosto   Vedno

- aktivno sodelovati z vodjem programa ter poiskati še dodatne informacije po zaključku programa

Nikoli   Redko   Občasno   Pogosto   Vedno

- se udeleževati dodatnih ali drugih izobraževanj v vaši organizaciji z enako, podobno ali drugačno tematiko po zaključku programa

Nikoli   Redko   Občasno   Pogosto   Vedno

11. Pri organizaciji ali izvajanju izobraževanj se srečujete s stereotipi (obkrožite ustrezen odgovor):

Nikoli   Redko   Občasno   Pogosto   Vedno

12. Pri organizaciji izobraževanja za starejše odrasle sodelujemo (prosim, da napišete s katerimi organizacijami/institucijami sodelujete, izpišite do tri organizacije):

- z lokalnim okoljem, _____

- s sorodnimi organizacijami, _____

-z evropskimi partnerji, _____

- z nikomer.

13. Programe za izobraževanje starejših odraslih financiramo iz (obkrožite odgovor, možnih je več odgovorov):

- lastnih sredstev,

- nacionalnih in lokalnih razpisov,

- evropskih razpisov,

- iz drugih skladov,

- drugo: _____

14. Izobraževanje starejših odraslih ima po vašem mnenju dodano vrednost, ker: (10 trditev ovrednotite z vrednostmi od 1 do 10, pri čemer je 1 najvišja vrednost, 10 pa najnižja – pa vendar nič manj pomembna):

se starejši družijo v prostočasnih dejavnostih

povečuje vpliv starejših v družbi

izboljšuje zdravje starejših

vzpostavlja mrežo soc. pomoči in opore

spodbuja medgeneracijsko sožitje

- spodbuja prostovoljstvo
- spodbuja integracijo starejših v družbo
- povečuje kakovosti življenja v regiji
- ozavešča o staranju in starosti
- spodbuja razvoj in bogatenje lokalne skupnosti

15. Starejši odrasli se po izkušnjah vaše organizacije sodeč izobražujejo:

- pogosteje kot prejšnja leta,
- enako kot prejšnja leta,
- manj kot prejšnja leta.

V kolikor želite lahko vaš odgovor tudi utemeljite:

Zahvaljujem se vam za sodelovanje!